

POLITINIŲ KLAUSIMŲ JURISPRUDENCIJA IR KONSTITUCINIO TEISMO *OBITER DICTA*: LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTO INSTITUCIJA PAGAL KONSTITUCINIO TEISMO 1998 M. SAUSIO 10 D. NUTARIMĄ

EGIDIJUS KŪRIS

Straipsnyje politinės jurisprudencijos ir politinių klausimų doktrinos formavimosi Lietuvoje požiūriu detaliai analizuojamas Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas, išaiškinęs, kad Lietuva yra parlamentinė respublika, o naujai išrinktas Prezidentas neturi teisės po rinkimų laisvai pasirinkti Seimui teikiamos Ministro Pirmininko kandidatūros. Pažymima, kad politinių klausimų doktrina, suformuluota JAV Aukščiausiojo Teismo, iš esmės nėra negalima ir europinėje konstitucinės kontrolės tradicijoje, o Lietuvos Konstitucija ją netgi *a priori* sankcionuoja. Tačiau Konstitucinio Teismo nutarimo analizė liudija, kad Konstitucinis Teismas generuoja ne prevencinę, o pozityviąją politinių klausimų doktrinos sampratą. Tai provokuoja legitimų paties Konstitucinio Teismo aktų kvestionavimą politiniame procese.

Egidijus Kūris - socialinių mokslų daktaras docentas, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto direktorius.

© Egidijus Kūris, 1998

Straipsnis įteiktas redakcijai 1998 m. balandžio 17 d.

Straipsnis parengtas pagal pranešimą VU TSPMI seminare *Prezidento institucija Lietuvoje: situacija po rinkimų ir raidos tendencijos* (1998 m. vasario 20 d.)

Autorius dėkoja NATO *Demokratinų institucijų programai* už paramą, atliekant šį tyrimą.

*You don't need a weatherman
to know which way the wind blows*

Bob Dylan

1. Politiniai klausimai konstitucinėje jurisprudencijoje: amerikietiškoji tradicija

Kai 1835 m. prancūzų mąstytojas Alexis de Tocqueville'is savo kapitaliniame veikale *Apie demokratiją Amerikoje* pabandė apibūdinti demokratinį valdymą (kurio savotiškas prototipas jo manymu, buvo būtent Jungtinių Amerikos Valstijų politinė sistema¹), vienas iš labiausiai jo dėmesį patraukusių Amerikos politinio valdymo sistemos bruožų buvo tai, ką jis pavadino "teisės dvasia"². A. de Tocqueville'is manė, kad teisės dvasios, kurią jis laikė politinės demokratijos išraiška ir padariniu, *viešpatavimas* yra (turi būti?) atsvara socialinei demokratijai su visu jos neracionalumu ir ją lydinčiomis neigiamybėmis (iš kurių atskirai paminėtini egoizmo ir prisitaikėliško skatinimas bei tokia individų lygybė, kuri galiausiai apriboja jų laisvę); bet drauge teisės dvasios viešpatavimas reiškia, kad praktiškai bet kuris politinis ginčas gali, o kai kada ir turi būti paverčiamas teisiniu ginču, paliekant galią jį spręsti teismams ar kitoms jurisdikcinėms institucijoms³. Aišku, tai, kad teismai neveikia vakuume, kad jie nėra izoliuoti nuo politinių įtakų ir visuomenės apskritai, yra banalybė, truizmas, bet teisės dvasios viešpatavimo sąlygomis ši aplinkybė turi būti ignoruojama, nes tik tokiu būdu įmanoma išlaikyti susitarimo dėl pamatinių vertybių, kuriomis grindžiama socialinė sankloda ir politinė santvarka, taigi ir visuomenės stabilumo, galimybę ar bent regimybę. Lygiai taip pat truizmas būtų tvirtinimas, kad teismo sprendimas politiniu (kaip ir bet kuriuo kitu) klausimu *iš principo* gali būti klaidingas, šališkas arba, ypač žvelgiant iš ilgesnės laiko perspektyvos, žalingas, tačiau teisinėje valstybėje (A. de Tocqueville'io žodžiais tariant, visuomenėje, kurioje viešpatauja teisės dvasia) tokio klaidingumo, šališkumo arba žalingumo autoritetingas konstatavimas įmanomas tik pavedus tai atlikti analogiškai jurisdikcinei institucijai, kurios sprendimas savo ruožtu taip pat galėtų būti kritikuojamas, remiantis tais pačiais argumentais. Kitaip tariant, teismo sprendimo galutinitas, *ergo* ir autoritetingumas remiasi konvencija, *a priori* implikuojančia nuostatą,

jog teismui tam tikrais klausimais priklauso paskutinis žodis. Net jeigu ekstrajuridinis (taigi ir delegitimuojantis) poveikis nagrinėjamojo politinio klausimo sprendimui yra aiškiai fiksuojamas, teisiniam mąstymui šis faktas negali turėti įtakos tol, kol minėtasis poveikis neįgaus juridinės aplinkybės, leidžiančios iš anksto normatyviškai nustatyta tvarka peržiūrėti teismo sprendimą, statuso. Kaip matome, normaliomis (ne krizės) sąlygomis mitų sistema ima viršų prieš operacinę sistemą⁴: nors tai, kad teisėjai ne "kuria", bet tik "taiko" bei "aiškina" konstituciją ir įstatymus, nepasiduodami jokioms ekstrajuridinėms įtakoms, yra *mitas*, bet tai – *konstruktyvus* mitas, nes jis pateikia kriterijus, orientyrus, leidžiančius spręsti apie operacinės sistemos legitimumą⁵.

Normatyviniai bandymai apsaugoti nuo poveikių, dėl kurių *teisinis* (pirmiausia *teisminis*) politinio klausimo sprendimas taptų *neteisėtas* arba *neteisingas* (eventualiai *nelegitimus*), taip pat jų realizavimo efektyvumas galėtų būti atskira teisės teorijos tema, apimanti *inter alia* ir lyginamosios teisėtyros bei politikos ir teisės sociologijos aspektus⁶. Dar kita tema būtų *nenormatyvinės* ekstrajuridinio delegitimuojančio poveikio kontrolės analizė, apimanti *ir* politinės (pvz., parlamentinės bei specialiųjų tarnybų), *ir* socialinės (pvz., žiniasklaidos ir visuomenės nuomonės įtakos) kontrolės efektyvumo nustatymą. Mokslų klasifikacijos požiūriu šios temos, žyminčios atitinkamas politikos teorijos problemas, gali būti priskiriamos arba politinei jurisprudencijai⁷, arba empirinei politikos analizei ir politikos sociologijai⁸. Veikiausiai *ir* dėl šios priežasties teismų nepriklausomumas nuo politinių įtakų (arba priešingai – jų pažeidžiamumas), kuriam tiek daug dėmesio skiriama teisės teorijos, konstitucinės teisės ir lyginamosios teisėtyros literatūroje, dažnai lieka už politikos teorijos studijų ribų. Juk *mokslinei* sociologinei ir politologinei analizei būtina autentiška empirinė informacija, bet ji būna beveik neprieinama net ir tuomet, kai politinė įtaka konkrečiam sprendimui akivaizdi. Ekstrajuridinę įtaką sunku įrodyti (net įrodinėjimo sąvokai čia suteikiama ne scientistinė, o grynai teisinė procesinė reikšmė!), o pats teismo nešališkumo kvestionavimas balansuoja ant teisinių kaltinimų ribos. Tuo tarpu teismų sistemos formalūs parametrai, jų oficialus statusas, įstatymuose įtvirtintos jų nepriklausomumo garantijos bei veiklos normatyvinis reguliavimas, kaip teisinis

tekstas, visuomet atviras interpretavimui pagal teisės aiškinimo kanonus.

Vis dėlto politikos teorijos požiūriu vieną iš bandymų apsaugoti teisėjus ir teismus nuo delegitimuojančių poveikių – specifinę prevencinę doktriną – verta aptarti atskirai, juolab, kad, nepaisant jos politinių implikacijų, Lietuvos teisinės sistemos funkcionavimo kontekste šios doktrinos teikiamų galimybių kol kas nebandyta ne tik išnaudoti, bet net diskutuoti. Tai, kad pagal teisinės valstybės standartus politiniams klausimams beveik imperatyviai diktuojamas teisinis sprendimo kelias, nereiškia, kad tam tikromis aplinkybėmis teismai negali *atsisakyti* spręsti ginčų, motyvuodami, kad šių ginčų turinys yra grynai *politinis*. Kitaip tariant, pripažįstama, jog minėta A. de Tocqueville'io formulė, nepaisant jos patrauklumo, yra tarsi lazda su dviem galais: jos *suabsoliutinimas* reikštų, kad teismai *neturi galimybės* jokiais aplinkybėmis išvengti savo veiklos politizavimo, taigi ir grėsmės savo, kaip nešališkos, virš politinių įtakų pakylėtos institucijos, autoritetui visuomenės akyse. Bet gelbstimas ne tik teismų autoritetas – gelbstima pati *mitų sistema kaip stabilizuojantis veiksnys*. Ar teismai realizuoja šią nuostatą, dažniausiai nepriklauso nuo pačių teisėjų diskrecijos – tokią jų teisę paprastai apibrėžia konkrečios valstybės įstatymai, nustatantys jų kompetenciją, nors kai kur teismams palikta laisvė tokio atsisakymo pagrindus numatyti patiems. Kadangi teismai nėra teisėdaros subjektai griežtąja šios sąvokos prasme⁹, šiais atvejais galima kalbėti apie tam tikrą *kvazinormatyvinę* pačių teismų rutuliojamą doktriną, formalizuojančią teismų savisaugą nuo jų sprendimus delegitimuojančios politinės įtakos ir su ja susijusių galimų kaltinimų šališkumu, bet drauge paliekančią teismams galimybę, pasikeitus aplinkybėms, šią doktriną reviduoti. Suprantama, kad teismų diskrecija šioje srityje yra tiesiogiai proporcinga precedento lyginamajam svoriui teisės šaltinių sistemoje ir priklauso nuo precedento struktūros konkrečioje nacionalinėje teisės tradicijoje.

Antai Jungtinėse Amerikos Valstijose itin išplėtotą vadinamoji *politinių klausimų doktrina*, kurios pagrindus¹⁰ dar 1803 m. padėjo tuometinis Aukščiausiojo Teismo pirmininkas (*Chief Justice*) Johnas Marshallas¹¹. Pagal šią doktriną¹² (o teismų formuluojama konstitucinė doktrina bendrosios teisės tradicijos

šalyse, ypač JAV, traktuojama kaip teisės šaltinis, net jeigu atskirų precedento struktūrinių dalių privalomoji galia formaliai nėra vienoda) klausimą, dėl kurio buvo kreiptasi į teismą, teismas gali pripažinti politiniu, jei mano, kad šio klausimo (nors jis, tarkime, ieškinyje buvo suformuluotas iš pažiūros laikantis teisiniams aktams keliamų reikalavimų) negalima teisingai išspręsti dėl to, kad jo esmė yra konfliktas, kilęs dėl ginčo šalių skirtingų politinių nuostatų¹³. Apibendrinant JAV Aukščiausiojo Teismo praktiką, galima skirti dvi politinių klausimų kategorijas: (1) klausimus, kurių teismas *neketina* spręsti dėl jų atvirai politinio pobūdžio¹⁴; (2) klausimus, kurių teismas *neturėtų* (ir dėl to atsisako) spręsti dėl to, kad taip būtų pasikėsinta į kitos – legislatyvinės arba vykdomosios – valdžios kompetenciją¹⁵; beje, pirmoji politinių klausimų kategorija savotiškai subordinuota antrajai, kaip „labiau teisinei“. Šiuo, antruoju, požiūriu politinių klausimų doktrina yra JAV dominuojančios valdžių padalijimo doktrinos tąsa¹⁶ ir teisėjų atsakas į administracinės valstybės iškilimą¹⁷. Pasak JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjo Williamo Brennano¹⁸, politinių klausimų doktrina reikalauja, kad federaliniai teismai patikrintų, ar Konstitucija tam tikro klausimo, dėl kurio buvo kreiptasi į teismą, nėra priskyrusi kitai – ne jurisdikcinei – valdžiai, o nustatę, jog taip yra, jo nenagrinėtų¹⁹. Toks yra oficialus paaiškinimas. O iš tikrųjų teismo motyvai, dėl kurių jis nenagrinėja politinių klausimų, gali būti įvairūs. Pvz., teismas gali tiesiog nenorėti kompromituoti savęs ir apskritai teisminės valdžios, o tokia grėsmė būtų visiškai reali, jei teismas negalėtų prievarta įgyvendinti savo sprendimo politinėje byloje. Šiame kontekste prisimintinas septintajam JAV prezidentui Andrew Jacksonui priskiriamas gana ciniškas posakis: „Johnas Marshallas priėmė sprendimą. Tegu dabar pats jį ir įgyvendina.“²⁰ Bendriausią politinių klausimų doktrinos teorinį pagrindimą siūlo dviejų – mitų ir operacinės – sistemos priešpriešos ir koegzistavimo teorija. Pažymėtina, jog bylose, kurias sprendžiant buvo suformuluota politinių klausimų doktrina, atotrūkis tarp mitų ir operacinės sistemos buvo *maksimalus*: teismas negalėjo remtis mitų sistemos teikiamais argumentais todėl, kad jų apskritai nebuvo²¹. Tačiau teisėjai niekuomet nesvarsto paties mitų sistemos egzistavimo fakto, juo labiau – dis-

tancijos tarp "grynai teisinių" argumentų, kuriuos jie "skolina-si" iš mitų sistemos, ir tų argumentų, kuriuos galbūt siūlo operacinė sistema²². Tais atvejais, kai teismų sprendimus lemia motyvai ir argumentai, kuriuos galima kildinti iš operacinės sistemos (taigi ekstrajuridiniai), patys teisėjai šio fakto nepripažįsta, idant nebūtų suteiktas pagrindas abejoti jų nepriklausomumu. Tokiais atvejais operacinės sistemos argumentus maskuoja teisinė frazeologija.

Doktriniškai įtvirtinta nuostata, kad teismas turėtų atsiriboti nuo jo atžvilgiu "priverstinio" atvirai politinių klausimų juridizavimo, anaipol netaikoma visiems ginčams, kurie galėtų būti laikomi politiniais. Išties, toks suabsoliutintas savęs izoliavimas nuo aktualiausių ar didžiausių šurmulių keliančių visuomenės problemų, galėtų pakirsti teismo, kaip nešališkos, valdžiai nepataikaujančios savarankiškos valdžios šakos, autoritetą. Pažymėtina, kad net JAV, kuriose politinių klausimų doktrina rafinuočiausiai išplėtotą, ja dažnai vengiama be išlygų remtis: "politiniai klausimai" nėra laikomi tapačiais "politinėms byloms", t.y. byloms, turinčioms politinę reikšmę arba keliančioms "politinių" atgarsį²³. JAV precedentinėje teisėje klasikiniu pripažįstamas toks skirtumas: prezidentas, nutraukęs tarptautinę sutartį su užsienio valstybe, gali tikėtis, jog teismas šį aktą laikys jo diskrecinės kompetencijos realizavimu²⁴; tačiau prezidentas, nepaklusęs specialiojo prokuroro nurodymui pateikti daiktinius įrodymus (dokumentus), galinčius padėti nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje (ypač tokioje, kurioje kaltinimas gali būti pareikštas pačiam prezidentui), negali tikėtis, kad teismas šį klausimą pripažins politiniu vien dėl to, jog prokuroro reikalavimas buvo adresuotas aukštam politiniam pareigūnui – valstybės vadovui²⁵. Yra pagrindo teigti, kad politinių klausimų doktrinos, užtikrinančios JAV teismams galimybę išvengti jų įvėlimo į politinius ginčus, taikymo sritis pastaruoju metu susiaurėjo²⁶ – ir tai įvyko paties Aukščiausiojo Teismo iniciatyva, išnaudojus precedentų kazuistikos galimybes.

"Tradiciškai" politinių klausimų doktrina JAV taikoma ginčams dėl federalinės Konstitucijos pataisų ratifikavimo terminų²⁷, atstovavimo normų peržiūrėjimo²⁸, įstatymų leidybos institucijos vidaus procedūrų nustatymo²⁹ ir pan. bei, žinoma, ginčams dėl legislatyvinės ir vykdomosios valdžios įgaliojimų

užsienio politikos srityje santykio³⁰. Tuo tarpu bylos dėl kompetencijos paskirstymo tarp skirtingų valdžios šakų, net jeigu ginčo esmė yra skirtingas valdžių padalijimo principo turinio interpretavimas (t.y. iš esmės *teorinis* ginčas) *per se* nelaikomos politinio turinio bylomis³¹, todėl politinių klausimų doktrina joms taikoma su labai didelėmis išlygomis – tik tais atvejais, kai iš anksto aišku, jog tokia teismo pozicija nesukels per aštrios kritikos, esą teismas, vengdamas išsakyti savo nuomonę “politiniu” klausimu, faktiškai palaiko vieną iš ginčo šalių. Vis dėlto, jei tam tikras klausimas Konstitucijos *aiškiai* priskirtas, tarkime, legislatyvinei valdžiai, *konkretus* jo sprendimo (tos valdžios konstitucinės kompetencijos realizavimo) būdas apskritai nėra teismo kvestionuojamas – tokiais atvejais politinių klausimų doktrina yra iš principo pritaikoma³². Žinoma, ką tokiais atvejais reiškia “aiškiai priskirtas”, beveik visuomet būna ginčytinas dalykas. Pažymėtina, kad klausimą pripažįstant politiniu, nepakanka “tik” nurodyti, bet reikia ir nuosekliai argumentuoti, jog jis priskirtinas vienai iš tų sričių, kurios “tradiciškai” laikomos politinių, o ne teisinių ginčų arena. Argumentavimo nuoseklumas iš esmės yra teismo sprendimo legitimumo sąlyga.

Taip pat reikia turėti galvoje, kad teismas dažnai nėra itin griežtai saistomas savo paties precedentais – tiksliau, ne visos precedento struktūrinės dalys turi vienodą privalomąją galią. Svarbiausioji, privalomoji precedento dalis (ir kartu precedentinės teisės elementas) – *ratio decidendi*. *Ratio decidendi* – tai konkrečios bylos sprendimo motyvai, t.y. teisinis principas, kurį nustato (arba atkartoja, jei šis principas “pasiskolintas”, “nukopijuotas” iš šio ar kitų teismų anksčiau sprestų bylų) teismas, sprendžiantis konkrečią bylą. Jis apima bylos aplinkybių ir jų ryšio su atitinkamomis teisės normomis nustatymą, bet nebūtinai turi būti aiškiai išdėstytas. Pažymėtina, kad *ratio decidendi* apibūdinimas kaip motyvų, kuriais vadovavosi teismas (*reason for decision*), yra gana formalus ir dėl to neviseiškai tikslus: tikrieji teismo motyvai, nulėmę jo sprendimą, gali būti absoliučiai ekstrajuridiniai, pvz., simpatija arba antipatija vienai iš bylos šalių³³. *Ratio decidendi* atžvilgiu pats teismo sprendimas yra *secundum subjectam materiam* – tai yra sprendimas *konkrečioje* byloje, priimtas, remiantis *konkrečiais* faktais³⁴. Kaip gerai žinoma, be *ratio*, precedento ele-

mentai yra: (1) *stare decisis* principas, pagal kurį teismus, sprendžiančius bylas, saisto kitų teismų, anksčiau sprendusių analogiškas bylas, sprendimai; (2) pats sprendimas (*holding*); ir (3) *obiter dictum* (arba tiesiog *dictum*, dgsk. *dicta*), t.y. išsakytoji teismo pozicija atskirais klausimais, kuri nebuvo būtina, priimant sprendimą šioje byloje. *Stare decisis*, nors ir ne absoliutus, būdingas visai precedentinei teisei apskritai, vadinasi, garantuoja suformuluoto *ratio decidendi* privalomą "perdavimą" kitoms byloms, tuo tarpu *obiter dicta* ("pakeliui išsakyti samprotavimai") nėra privalomi kitiems teismams, kurie vis dėlto dažnai jais remiasi. Ne precedentinės teisės šalyse, nežinančiose *stare decisis* principo, *dicta* privalomoji galia dar labiau sumažėja.

Žvelgiant tik *formaliai*, privalomieji teismo sprendimai (*holdings*) dėl įstatymų ar kitų teisės aktų konstitucingumo gali apsieiti *be* konstitucijos aiškinimo³⁵. Maža to, net *ratio* formulavimas *per se* nelaikytinas konstitucijos aiškinimo proceso griežtąja šios sąvokos prasme elementu, nes formuluojant *ratio*, operuojama ne tik ir ne tiek konstitucijos tekstu kaip uždara logine sistema, kiek siekiama palyginti konkrečios bylos aplinkybes (beje, tik tas, kurios buvo pateiktos teisėjui, ir atsižvelgiant į tai, *kaip* jos buvo jam pateiktos³⁶) su konstitucinėmis nuostatomis, t.y. faktinę tikrovę su normatyvine³⁷. Aišku, mintis, kad sprendimas dėl akto konstitucingumo savaime neimplikuoja aiškinimo, gali atrodyti eretiška, nes *praktiškai* kiekvienas sprendimas dėl teisės akto konstitucingumo grindžiamas konstitucijos (iš)aiškinimu – būtent tai legitimuoja konstitucinę justiciją įgyvendinančių institucijų veiklą³⁸; bet ši aplinkybė iš tikrųjų leidžia teigti tik tai, kad konstitucijos aiškinimas yra teisingo ir legitimaus sprendimo *pagrindas*, o ne tai, kad sprendimas apima *ir* patį aiškinimą. Tai, kas precedente (ir apskritai teismo sprendime) laikytina konstitucijos *aiškinimu* kaip konstitucinės *doktrinos* formavimo pamatu, paprastai išdėstoma ne rezoliucinėje (nutariamojoje) sprendimo dalyje, o *obiter dicta*, paliekančiuose teismui galimybę ateityje kai kuriuos *dicta* argumentus pakylėti iki oficialiai deklaruojamo *privalomo* sprendimo motyvo, t.y. *ratio decidendi*, lygio, o kai kuriuos iš jų "pamiršti". Vaizdžiai tariant, *dicta* yra tarsi "snaudžiantys" konstituciniai imperatyvai – ar jie kada nors "pabus" tikram gyvenimui, priklausys nuo daugelio aplinkybių.

Pažymėtina, kad *obiter dicta* ir *ratio decidendi* kartais būna gana sunku atskirti; vis dėlto jų skirtumas yra esminis³⁹.

Taigi “[p]rivalomoji sprendimo dalis – tik *ratio decidendi*. *Obiter dicta* gali būti precedentu tik dėl savo įtikinamumo”⁴⁰, ypač jei juos yra išsakę aukščiausios reputacijos teisėjai⁴¹. Ši taisyklė galioja ne tik bendrosios (precedentinės) teisės šalyse, bet iš esmės visur, kur teismo ar kito jurisdikcinio organo galutinis sprendimas atskiriamas nuo teisėjų samprotavimų. Apie tokį atskyrimą geriausiai byloja pati teismo sprendimo (dokumento) teksto struktūra, kurios rezoliucinė dalis paprastai seka *po* bylos faktinių aplinkybių ir atitinkamų teisės normų santykio aiškinimo, struktūriškai apimančio *inter alia* ir loginę konstitucijos nuostatų analizę.

Kadangi *dicta* formuluojamos ne tik teismo daugumos sprendime, bet ir teisėjų atskirose nuomonėse (*concurring opinions* ir *dissenting opinions*), priimant sprendimą konkrečioje byloje, kai kurie (gal net daugelis) teisėjų samprotavimai ignoruojami ir tai yra neišvengiama. Bet mūsų nagrinėjamos politinių klausimų problemos požiūriu svarbi ir kita aplinkybė: nors kartais politinių klausimų doktrina nėra taikoma priimant byloje sprendimą, tačiau ja remiamasi atskirosiose nuomonėse, taip paliekant galimybę teismui ja pasiremti tuomet, kai poreikis išvengti jo įpainiojimo į politinius ginčus bus dar didesnis.

Šitaip *obiter dicta* iš grynai juridinės konstrukcijos virsta *politiniu veiksnium*. Laikui bėgant, *dicta*, gyva, konstitucinės justicijos institucijų nuolat plėtojama konstitucinės doktrinos šerdis, *legitimuoja* būsimuosius *ratio*. Dar kartą pabrėžiu, kad patys *dicta* nėra *juridinis* imperatyvas, jie netgi nėra privalomi nei tam pačiam teismui, nei kitiems teismams, ateityje spęsiantiems analogiškas bylas: juk net J. Marshallo teismų viršenybės Konstitucijos klausimuose formulė *Marbury* byloje, faktiškai *uzurpuojanti* teismui teisę aiškinti Konstituciją, irgi buvo išdėstyta kaip *dicta*! Tačiau *politiniu* požiūriu jie yra imperatyvas (nebent būtų suformuluoti absoliučiai nemokšišškai). Tokių jų imperatyvų pobūdį lemia du veiksniai: (1) aukštas teismų (kaip institucijų) ir teisėjų (kaip pareigūnų) autoritetas; (2) anksčiau minėtas socialinį ir politinį stabilumą garantuojančios konvencijos poreikis. Prie pastarojo klausimo mums dar teks grįžti.

Politinių klausimų doktrina nėra vienintelis *kvazinormatyvinis* mechanizmas, kuriuo JAV teismai siekia išvengti delegitimuojančių politinių įtakų. Iš trijų Amerikos konstitucinių doktrinų (federalizmo, valdžių padalijimo ir teisminės kontrolės) logiškai išvedamos pačios Konstitucijos tekste nesuformuluotos, bet teismų generuojamos apribojimų doktrinos (*limiting doctrines*), apibrėžiančios, kokie klausimai yra (tiksliau – nėra) teisingi federaliniams teismams: procesinio teismo (*standing*), laiko pasirinkimo (*timing*) ir politinių klausimų (*political question*); kartais kaip atskiros doktrinos skiriamos realaus prieštaraavimo (*case and controversy*) bei tikro intereso (*real interest*) ir kitos doktrinos⁴². Kiekviena apribojimų doktrina turi savo paskirtį, bet, esant reikalui, gali tarnauti kaip savotiška priedanga tada, kai teismo atsisakymo nagrinėti tam tikrą klausimą pagrindimas tik politinių klausimų doktrina reikštų pernelyg nuteikti prieš save visuomenės arba profesinės korporacijos nuomonę.

Kita vertus, nėra pagrindo teigti, kad JAV Aukščiausiasis Teismas, net ir turėdamas savo savisaugos priemonių arsenale politinių klausimų doktriną, visuomet efektyviai sugeba išvengti politinio spaudimo. „Klasikiniu“ tokio nesugebėjimo pavyzdžiu laikytinas Aukščiausiojo Teismo pasidavimas prezidento Franklino Delano Roosevelto administracijos spaudimui 1937 m., kai prezidentas, negalėdamas įveikti konservatyvaus Aukščiausiojo Teismo (anot jo, „devynių senų žmonių“) pasipriešinimo jo vykdomoms ekonominėms ir socialinėms reformoms, pasiūlė teisėjų skaičių padidinti nuo devynių iki penkiolikos (aišku, naujai paskirti teisėjai būtų buvę liberalaus prezidento šalininkai) – bet Aukščiausiasis Teismas kapituliavo (palaikydamas įstatymus dėl minimalaus atlyginimo ir darbo santykių), net nesulaukęs, kol F. D. Roosevelto planą baigs svarstyti Senato Teisės komitetas (tai lėmė, kad komitetas prezidento planą atmetė)⁴³. Šiuo atveju galima kalbėti apie kitą – „išvirkščią“ – politinių klausimų juridizavimo aspektą – kvestionuojamos politinės valios legitimavimą, remiantis teismo statusu ir autoritetu. Politinių klausimų doktrinos požiūriu tai yra posūkis *nuo prevencinės doktrinos prie pozityviosios doktrinos*: teismai *nagrinėja* politinius klausimus, tarsi pripažindami, jog juos nagrinėti politinių klausimų doktrina *leidžia*, t.y. politinių klausimų doktrinos argumentais operuoja-

ma, jie svarstomi – bet tik tam, kad tam tikru konkrečiu atveju būtų parodytas jų nepakankamumas atsisakyti nagrinėti bylą. A. de Tocqueville'io formulė ima viršų.

Politinių ginčų juridizavimas JAV remiasi tvirtu konstituciniu pagrindu – *konstitucinės teisminės kontrolės (judicial review) doktrina*, pagal kurią teismas, sprendamas konkrečias bylas, turi teisę (ar net pareigą) pripažinti įstatymus antikonstituciniais, vadinasi, ir negaliojančiais, jeigu jų neatitikimas Konstitucijai pagrindžiamas juridinės logikos formulėmis. Toks Amerikos teismų vaidmuo dėsninai išplaukia iš valdžių padalijimo idėjos, amerikiečių kūrybiškai perimtos iš Charleso-Louis de Secondat Montesquieu⁴⁴ ir neigiančios britiškąją parlamentinio suvereniteto patirtį⁴⁵. Paradoksalu, bet konstitucinės teisminės kontrolės doktrinos užuomazgos ištis glūdėjo dar britų parlamentinio suvereniteto doktrinoje, išpažįstančioje Johno Locke'o idėją, jog tam tikri veiksmai neleistini net suverenui⁴⁶, t.y. Parlamentui⁴⁷. Kai kurie tyrinėtojai angliškosios teisėjų (teismų) viršenybės idėjos ištakas, tiesa, gerokai užmaskuota forma, aptinka dar XII a. mąstytojo Jono Solsberiečio darbuose⁴⁸. Teisiniu lygiu ši idėja buvo realizuota XVII a. Anglijos teisėjo sero Edwardo Coke'o⁴⁹ sprendimuose: bendroji teisė kontroliuoja Parlamento aktus, o kai kada juos apskritai pripažįsta niekiniais.⁵⁰

Tokiu būdu bendroji (t.y. precedentinė) teisė įgauna "fundamentaliosios teisės" ("aukščiausiosios išminties") statusą, o jos sergėtojais natūraliai tampa teisėjai⁵¹. Tačiau pačioje Anglijoje E. Coke'o idėjas ilgainiui užgožė Williamo Blackstone'o "realizmas": kad ir kokią neprotingą aktą išleistų Parlamentas, Konstitucija nenumato jokių būdų šiam dalykui kontroliuoti⁵². Amerikos Nepriklausomybės deklaracijos ir Konstitucijos autoriai parlamentinio suvereniteto doktriną pakeitė tautos suvereniteto doktrina, kurios natūrali išvestinė yra valdžių padalijimas su savo neišvengiama palydove – konstitucinės teisminės kontrolės doktrina⁵³. Tačiau konstitucinės kontrolės galimybė nėra tiesiogiai deklaruojama JAV Konstitucijoje⁵⁴; ją suformulavo patys teismai, konkrečiai JAV Aukščiausiasis Teismas⁵⁵, o politinio proceso dalyviai tai priėmė kaip savaime suprantamą faktą⁵⁶ (neatmestina prielaida, jog tam įtakos turėjo apskritai aukštas teismų autoritetas ir dar iš britų paveldėta pagarba teismams kaip nepriklausomoms profesionalų

institucijoms, t.y. angliškosios "teisės dvasios" transplantavimas Amerikos žemėje⁵⁷).

Svarbiausias JAV konstitucinės kontrolės skiriamasis bruožas yra tas, kad konstitucinė justicija patikėta *bendriesiems teismams*. Kadangi konstitucinė kontrolė vykdoma teismams sprendžiant konkrečias bylas, ji yra *regresyvi*, o drauge – *kauzalinė*, t.y. valdžios aktų konstitucingumo problema iškyla *kaip subsidarinis klausimas*, kai kuri nors iš bylos šalių savo poziciją grindžia argumentais, jog kitos šalies veiksmai remiasi aktu, prieštaraujančiu Konstitucijai. Bet konstitucinė kontrolė yra *universal* – ji taikoma visiems legislatyvinės ir egzekutyvinės valdžios aktams, o ne tik, tarkime, įstatymams. Vis dėlto kitu požiūriu jos universalumas ribotas: teismo sprendimai privalomi bylos šalims, o pats teismas įstatymo ar kito akto normą traktuoja kaip niekinę, tačiau ji nėra automatiškai panaikinama, vadinasi, ir teismo sprendimas nėra automatiškai privalomas visiems potencialiems šios normos taikytojams⁵⁸.

Kadangi tokia konstitucinė kontrolė neišvengiamai apipinama juridinėmis procedūrinėmis vingrybėmis, jos *politinė* reikšmė sumažėja – bent jau visuomenės nuomonės akyse. Aišku, šitoks teismų sprendimų politinės dimensijos "išplovimas" yra *fiktyvus*, bet kaip daugelis konstitucijos ir teisės dalykų grindžiama fikcija, taip ir teismų, kaip neutralių institucijų, moralinis autoritetas remiasi fikcija⁵⁹. Teismai ir teisėjai, net priimdami sprendimus, kurių politinės pasekmės nekelia abejonių, *patys* nėra traktuojami kaip politinio proceso dalyviai. A. de Tocqueville'is tokį Amerikos teismų "atitolinimą" nuo politikos apibūdino šitaip: "[A]merikiečiai savo teismams yra suteikę milžinišką politinę galią; bet įgaliodami juos grumtis su įstatymais teisminėmis priemonėmis, jie gerokai sumažino tos galios grėsmę. Jei teisėjas galėtų kritikuoti įstatymus teoriškai, jei galėtų imtis iniciatyvos ir savo nuožiūra kontroliuoti įstatymų leidybą, jis atliktų svarbų vaidmenį politinėje arenoje: tapęs kokios nors partijos lyderiu arba priešininku, sutelktų kraštą skaldančias aistras ir įtrauktų jas į politinę kovą. Tačiau, nagrinėdamas bylą ir triuškindamas nelabai aišku kokio įstatymo teiginį, teisėjas iš dalies nuslepia nuo visuomenės savo kritikos svarbą. Savo nuosprendžiu jis turi tikslą pažeisti asmeninius žmogaus interesus; įstatymas pažeidžiamas

tik atsitiktinai. Beje, šitaip sukritikuotas įstatymas nėra sugriau-namas; jo moralinis poveikis sumažėja, bet faktinis poveikis tebe-galioja. Tik ilgainiui, jurisprudencijos tolydžio trauškinamas, jis nebetenka galios.⁶⁰

Kita vertus, distancija tarp teisėjų ir politikos ne tokia didelė, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio⁶¹. Politinių klausimų doktrina – jau ne kaip pozityviosios teisės institutu, o kaip kvazinormatyviniu valdymo sistemos elementu – kaip tik ir siekiama fiksuoti ribą tarp “leistino”, toleruojamo teismų netiesioginio poveikio politiniam procesui ir potencialaus, tačiau nepageidaujamo jų kišimosi į tai, kas priskirtina jau ne profesiniam, bet atstovaujamosios demokrati-jos domenui, kuriame teismams nėra vietos⁶². Kaip liudija JAV Aukščiausiojo Teismo praktika, ši riba ne tik negriežta, bet ir kinta, keičiantis Aukščiausiojo Teismo teisėjams. Tai, kad šiandien poli-tinių klausimų doktrinos taikymo sfera yra žymiai susiaurėjusi, nepaneigia nei šios doktrinos argumentų, nei galimybės ją pasitelkti, kai teismui tai atrodo būtina⁶³.

2. Politiniai klausimai naujosiose Europos demokratijose ir europinė konstitucinės kontrolės tradicija

Nors daugelis bendrųjų teorinių konstitucinės kontrolės ir konstitucijos aiškinimo klausimų vienodai tinka įvairioms teisi-nėms sistemoms, europinė politinių klausimų jurisprudencijos tradicija iš esmės skiriasi nuo amerikietiškosios. Šį skirtumą pirmiausia lemia tai, kad Europos šalys pasirinko kitokį konsti-tucinės justicijos modelį. Čia laikoma, kad konstitucijos klausi-mai yra tokie specifiniai, jog bendrųjų teismų sistema tiesiog netinka jiems spręsti. Europos šalyse (išskyrus kai kurias išim-tis) buvo pasukta specialių konstitucinės kontrolės organų sukūri-mo keliu. Šiuo požiūriu nei Lietuva (pagal 1992 m. Konstituciją), nei daugelis kitų pastaraisiais metais konstitucinę justiciją įkūrusių arba atkūrusių Vidurio ir Rytų Europos valstybių nėra jokia išimtis⁶⁴.

Priežasčių, dėl kurių kontinentinėje Europoje neprigijo amerikietiškas konstitucinės kontrolės modelis, daug⁶⁵. Pirma, skirtingai nei amerikiečių, europiečių teisinis mentalitetas sakrali-zuoja ne (ar ne tik) konstituciją, o įstatymą. Konstitucija eu-

ropiečiams yra tik *vienas* iš įstatymų, tegu “pagrindinis”, bet vis dėlto – *įstatymas*; drauge tai yra toks įstatymas, kurio tiesioginis veikimas daugeliu atveju (nesant jos nuostatas detalizuojančių ir konkretizuojančių įstatymų) būna komplikuotas. Antra, Europoje teisėjai paprastai yra karjeros teisininkai, t.y. *valdininkai*⁶⁶, vadinasi, jie nėra visiškai nepriklausomi nuo vykdomosios valdžios. Jų pagrindinė funkcija – jau išleistų įstatymų aiškinimas ir taikymas⁶⁷, bet ne politinę reikšmę turinčių sprendimų dėl įstatymų konstitucingumo priėmimas. Todėl jie – ne individualiai, bet kaip korpusas – neretai nebūna vidujai pasirengę įgyvendinti konstitucinę kontrolę. Trečia, Europos teismuose bylos dažnai yra specializuotos. Tai lemia paties jurisdikcinio aparato specializaciją, kelių teisenų ir kelių jurisdikcinių hierarchijų koegzistavimą (be to, ši specializacija atskirose valstybėse skiriasi). Jeigu konstitucinė justicija būtų priskirta bendrųjų teismų sistemai, įstatymų konstitucingumo klausimai skirtingose jurisdikcinėse hierarchijose galėtų iškilti skirtingu būdu. Pagaliau, ketvirta, Europos valstybių konstitucijų formuluotės yra nepakankamai griežtos, o konstitucijų keitimo (ar konstitucinių pataisų darymo) tvarka nepakankamai apsunkinta, kad panaikintų galimybę parlamentui balsų dauguma suteikti konstitucinę apsaugą įstatymų nuostatoms, kurias konstitucinę kontrolę įgyvendinantys teismai būtų pripažinę antikonstitucinėmis. Visos šios (tikriausiai *ne tik* šios) priežastys nulėmė, kad Europoje pirmenybė buvo suteikta specialią konstitucinę jurisdikciją turinčioms institucijoms, kurių vadinimas “konstituciniais teismais” *per se* nereiškia, jog jie yra teismų sistemos (taigi ir teisminės valdžios) dalis⁶⁸ (nebent konstitucijoje jų priklausomybė vieningai teismų sistemai būtų specialiai pabrėžta, pvz., įtraukiant konstitucinio teismo veiklos pagrindus reglamentuojančias nuostatas į tą skyrių, kuris nustato ir teismų sistemos funkcionavimo pagrindus⁶⁹). Apibendrinant geriausi atveju juos galima laikyti *kvaziteisminėmis institucijomis*.

Europinis konstitucinės kontrolės modelis remiasi normatyvizmo teorijos klasiko Hanso Kelseno, pagrįstai vadinamo Austrijos Konstitucinio Teismo kūrėju⁷⁰, koncepcija⁷¹. Pagrindiniai H. Kelseno argumentai, pagrindžiantys atskiros, savarakiškos konstitucinės kontrolės institucijos tikslingumą, buvo tokie. Konstitucija yra visos teisinės sistemos branduolys, “fundamen-

talioji norma", iš kurios gali būti išvedamos visos kitos normos, todėl aktai, prieštaraujantys konstitucijai, turi būti anuliuojami. To negali daryti tuos aktus išleidusi institucija (pvz., parlamentas), nes ji linkusi save laikyti teisės kūrimo, o ne taikymo subjektu, todėl gali save traktuoti kaip turinčią plačią veiklos laisvę. Tuo tarpu, anot H. Kelseno, net aukščiausioji legislatyvinės valdžios institucija yra teisės *taikymo* institucija – ji, leisdama įstatymus, taiko *konstituciją*, kurios keitimo procedūra turi būti tokia sudėtinga, kad neleistų parlamentui jos keisti tik savo nuožiūra. Todėl, pasak H. Kelseno, neteisinga parlamentą laikyti suvereniteto turėtoju: suverenitetas priklauso tautai (valstybei), o parlamentas yra *tik vienas* iš kelių subjektų, realizuojančių suverenią tautos valią drauge su vykdomąja valdžia (vyriausybe) ir teismais. Vadinasi, parlamento ir kitų normatyvinę reikšmę turinčių aktų konstitucingumo kontrolė turi būti patikėta organui, kuris nepriklausytų nei nuo legislatyvinės, nei nuo vykdomosios, nei nuo teisminės valdžios, bet drauge valstybės organų hierarchinėje sistemoje užimtų aukščiausią vietą. Reikalo esmės nekeičia, ar šis organas vadinamas "konstituciniu teismu", ar "tribunolu", ar "taryba", ar dar kaip nors – svarbu, kad jį sudarytų kvalifikuočiausi ir autoritetingiausi teisininkai. H. Kelsenas perspėjo, kad argumentai, esą atskiros konstitucinės kontrolės institucijos sukūrimas ir funkcionavimas pažeistų valdžių padalijimo principą, pagal kurį įmanomos tik trys savarakiškos valdžios šakos (legislatyvinė, vykdomoji ir teisminė valdžia), neatlaiko kritikos – tokią nuostatą gali inspiruoti tik aukščiausioje valstybės legislatyvinėje institucijoje susikongresavusi politinė valdžia, nenorinti, kad kas nors kontroliuotų ją pačią.

Bet kodėl tokią kontrolę turėtų įgyvendinti *ne bendrieji teismai*, o specialiai tam įsteigta institucija? Be anksčiau minėtų priežasčių, dėl kurių amerikietiškas konstitucinės kontrolės modelis negalėjo prigyti Europos šalyse, H. Kelseno koncepcija nurodo dar vieną – *valdžių padalijimo principą*, tiksliau – jo "europinę" interpretaciją, paradoksaliai priešingą amerikietiskajai valdžių padalijimo sampratai: nė viena valdžia, taip pat jurisdikcinė, neturi būti iškelta *virš* kitų dviejų, o konstitucinės kontrolės kompetencijos suteikimas bendriesiems teismams šią valdžių pusiausvyrą, aiškų, pažeistų. Tuo tarpu konstitucinis teis-

mas ar analogiškas organas, nebūdamos teisminės valdžios sistemos dalimi, atliktų tik "negatyvios įstatymų leidybos" funkciją, t.y. anuliuotų antikonstitucinių įstatymų normas, pats nekurdamas naujų. Žinoma, pernelyg griežto bendrųjų teismų ir konstitucinės kontrolės organų atribojimo neturėtų būti, nes jie susiję bent dviem požūriais: (1) funkcinio (konstitucinės kontrolės organas gali nagrinėti bendrųjų teismų kreipimuisi dėl įstatymų konstitucingumo, jeigu bendriesiems teismams sprendžiant konkrečias bylas iškyla tokio pobūdžio klausimai⁷²); (2) procedūrinio (procedūros, panašios ir bendruosiuose, ir konstituciniuose teismuose, pvz., rungtyniškumo pradai).

Ne šio straipsnio tikslas detalai analizuoti konstitucinės kontrolės objektus ar klasifikuoti konstitucinius ginčus, kaip juos traktuoja europinė tradicija. Vis dėlto į vieną esminį šios tradicijos bruožą, tiesiogiai susijusį su politinių klausimų juridizavimu, būtina atkreipti dėmesį. Trumpai apibendrinant galima pasakyti, kad europinėje tradicijoje tarp savęs kovoja ir drauge keistai dera dvi tendencijos: (1) iš principo gali būti tikrinamas bet kurio valdžios galių realizavimo akto (kai kada ne tik norminio akto) konstitucingumas; (2) ar tam tikros "rūšies" akto konstitucingumo patikrinimo prerogatyva pripažįstama teismo arba kvaziteisminėi institucijai, turinčiai bendrąją arba specialiąją kompetenciją konstitucinės kontrolės srityje, iš anksto nustatoma įstatymais, kurių šaltinis (materialine prasme) yra ne pats teismas ar kvaziteisminė institucija, bet parlamentas. Taigi politiniai klausimai juridizuojami ir amerikietiškoje, ir europinėje konstitucinės kontrolės tradicijoje, žyminčiose atitinkamai du teisinės valstybės modelius – *rule of law* ir *Rechtsstaat*⁷³. Bet čia yra vienas svarbus metodologinis skirtumas: *rule of law* tipo teisinėje valstybėje (anglosaksų tradicijoje) akcentuojamas politinių ginčų sprendimo juridizavimas, juos spręsti pavedant jurisdikciniams organams, tuo tarpu *Rechtsstaat* tipo teisinėje valstybėje (europinėje tradicijoje) primatas pripažįstamas teisinės išraiškos suteikimui politiniams sprendimams iki nustatytajai normatyvinei tvarkai tampant teismų jurisdikcijos objektu, o jų kvestionavimas teismuose ar kvaziteisminėse institucijose atlieka *subsidiarinę* šių sprendimų teisinio pobūdžio *verifikavimo* funkciją⁷⁴. Kitaip sakant, europinėje tradicijoje kur kas ryškiau, negu JAV ir kitose amerikie-

tiškąjį konstitucinės justicijos modelį perėmusiose šalyse, išreikšta (Mauro Cappelletti žodžiais tariant) “įstatymo konstitucingumo prezumpcija”⁷⁵. Iš Vidurio ir Rytų Europos šalių ši prezumpcija ryškiausiai išreikšta Rumunijos Konstitucijoje: čia dviejų Parlamento rūmų kvalifikuota balsų dauguma įstatymas, Konstitucinio Teismo pripažintas antikonstituciniu, gali būti priimtas pakartotinai⁷⁶. Senosiose Europos demokratijose ši tendencija savo kulminaciją pasiekia Prancūzijoje, kur Konstitucinė Taryba, įgyvendinanti išankstinę konstitucinę kontrolę, gali kištis į įstatymų leidybą įvairiuose šio proceso etapuose, tuo kartais suteikdama “konstitucingumo priedangą” ar net konstitucinę sankciją dar tik rengiamiems aktams; Ministrų Tarybos leidžiamiems ordonansams atitinkamą sankciją suteikia Valstybės Taryba. Reikia pripažinti, kad grynai pragmatiniu požiūriu šis modelis išties racionalus, nes leidžia gerokai sušvelninti realias norminio akto pripažinimo antikonstituciniu pasekmes⁷⁷. Bet tiesa ir tai, kad paskesniąją (regresyviąją) konstitucinę kontrolę realizuojantis specialusis konstitucinės kontrolės subjektas (kaip taisyklė, net neturintis galios doktriniškai formuluoti savo kompetencijos ribas) įkalinamas paradigmoje, pagal kurią teisės aktų *teisinio* turinio negali užgožti, paversti “nerelevantiniu” jų politinė prigimtis. Konstituciniam teismui ar kvaziteisminei institucijai savarankiškai formuoti amerikietiškosios politinio klausimo doktrinos analogą čia lyg ir nėra galimybių.

Dėl šių aplinkybių politinių klausimų doktriną nesunku paskelbti tik Amerikos teismų “išradimu”, negalinčiu prigyti kitose tradicijose. Tokia išvada būtų skubota ir nepagrįsta. Kad būtų galima konstatuoti esant politinių klausimų doktriną, visai nebūtina, kad ją taip *vadintų* teismai ar kvaziteisminės konstitucinės kontrolės institucijos (vėliau tai bus pagrįsta Lietuvos pavyzdžiu). Be to, konstitucinių bei statutinių kvazinormatyvinės prevencinės politinių klausimų *doktrinos* prielaidų nebuvimas (veikiau ribotumas) europinėje tradicijoje nereiškia, kad konstituciniai teismai nenagrinėja politinių *klausimų* (pozityvioji doktrina) ar (atvirkščiai) nesiekia išvengti jų nagrinėti (prevencinė doktrina), vadinasi, kad jų negalima tam tikromis aplinkybėmis vertinti kaip politinio proceso dalyvių. Tai ypač pasakytina apie naująsias Vidurio ir Rytų Europos demokratijas, turinčias per trumpą laiką

sukurti riboto, bet drauge efektyvaus politinio valdymo sistemą⁷⁸. Teismams ir konstituciniams teismams šiame procese tenka ypatingas vaidmuo. Akivaizdu, kad vadinamosiose "trapiose demokratijose" (*fragile democracies*) operacinės sistemos išsukis konstitucinių mitų sistemai yra daug stipresnis, negu senosiose Europos demokratijose.

Pats klausimo, dėl kurio buvo kreiptasi į teismą (konstitucinį teismą), politinis pobūdis nepriklauso nuo teismo formuluojamos doktrinos ar įstatymais nustatytos jo kompetencijos. Politiniai klausimai (o ne politinių klausimų doktrina) *per se* nėra tik "teismų jurisprudencijos" dalykas; tai, kad JAV politinių klausimų kriterijai buvo apibrėžti Aukščiausiojo Teismo formuluojamoje doktrinoje, galima būtų aiškinti amerikietiškojo politinio ir teisinio mentaliteto ypatybėmis, pastebėtomis dar A. de Tocqueville'io (reikia pripažinti, kad ir amerikietiškoji doktrina nepateikia aiškaus, kategoriško politinių klausimų kriterijų "sąrašo"⁷⁹). Bet tai, kad nėra konstitucinių ar statutinių galimybių politinius klausimus identifikuoti doktriniškai, nereiškia, jog negali būti alternatyvių jų kriterijų formulavimo būdų, galbūt lemiančių, jog politiniai klausimai ne tik žymi konstitucinės kontrolės organų efektyvią savisaugą nuo delegitimuojančių įtakų, bet ir jų atsida-
vimą šioms įtakoms. Reikia pažymėti, kad ši politinės jurisprudencijos ir politinės teorijos spraga kol kas neužpildyta. Tačiau, net ir neturint politinių klausimų jurisprudencijos komparatyvistinio teorinio pagrindimo, be didesnių išlygų galiojančio *įvairių* teisės tradicijų atžvilgiu, įmanoma bent pabandyti bendrai bruožais apibūdinti *kai kuriuos* politinių klausimų kriterijus europinėje tradicijoje, iškart apsidraudžiant, jog nė nesiimame spęsti kur kas sudėtingesnio uždavinio šiuos kriterijus sisteminti.

Pirma, konstitucinės kontrolės organų veikla gali būti politizuojama dėl paties politinio režimo ypatybių. Iki 9-ojo dešimtmečio pabaigos Vidurio ir Rytų Europos valstybėse (tose, kuriose veikė atskiri konstitucinės kontrolės organai) konstituciniai teismai ar jų analogai paprastai įgyvendindavo politinio režimo nuostatas, faktiškai vykdavo jų užsakymus⁸⁰. (Ir šiandien pasitaiko, kad spaudimas konstituciniams teismams įgauna odiozines formas⁸¹.) Kitas "išvirkščio" politinių ginčų juridizavimo pavyzdys: Ispanijos 1967 m. Valstybės organinio įstatymo 59 str.

skelbė nekonstituciniu bet kokį įstatymą arba Vyriausybės priimtą bendro pobūdžio sprendimą, jeigu juo kėsinama į Nacionalinio judėjimo (t.y. valdančiosios partijos) principus⁸². Kvestionuotinos politinės valios legitimavimo, remiantis teismo autoritetu, požiūriu analogija su F. D. Rooseveltto laikų JAV Aukščiausiuoju Teismu akivaizdi.

Antra, konstitucinės kontrolės institucijos aktai europinėje tradicijoje (kur kas dažniau, negu amerikietiškoje) yra argumentas partinėje politinėje kovoje. Tokį jų pobūdį sąlygoja ta aplinkybė, kad bylos konstituciniuose teismuose gali būti inicijuojamos *po to*, kai (taigi ir *dėl to*, kad) valdžios oponentams nepavyko išvengti tam tikro įstatymo ar kito teisės akto priėmimo parlamente ar vyriausybėje. Mitų sistema siekia legitimuoti politinių ginčų sprendimus, tačiau operacinės sistemos poveikį išduoda ir konkrečių ginčų sprendimo juridizavimo iniciatyvos šaltiniai (iniciatyva dažnai kyla politikų sluoksniuose), ir konstitucinės bei statutinės tokių iniciatyvų realizavimo garantijos. Vidurio ir Rytų Europos šalių Konstitucijose tai ypač pastebima. Antai Lietuvos Konstitucijos 106 str. 1, 2 ir 3 d. numato galimybę į Konstitucinį Teismą kreiptis 1/5 Seimo narių (kai kuriais atvejais – Prezidentui ir Vyriausybei). Analogiškos nuostatos yra Bulgarijos Konstitucijos 150 str., Lenkijos Konstitucijos 191 str., Rumunijos Konstitucijos 144 str. ir kt. Praktiškai tai yra parlamentinės opozicijos veiklos statutinė garantija ir opozicija ją gana intensyviai naudoja⁸³. Suprantama, kad tokiomis aplinkybėmis parlamento išleisto akto pripažinimas antikonstituciniu negali netapti argumentu opozicijos retorikoje, o jo pripažinimas konstituciniu – nebūti naudojamas, siekiant sustiprinti parlamentinės daugumos pozicijas. Neatmestina prielaida, kad parlamentarų grupės kreipimasis į konstitucinį teismą turi tikslą ne tik ir ne tiek neleisti veikti, jų manymu, antikonstituciniam aktui, bet pirmiausia – silpninti valdančiosios daugumos pozicijas ir menkinti jų įvaizdį rinkėjų akyse.

Šis politinių klausimų juridizavimo aspektas tik paviršutiniškai primena argumentą, kad praktiškai *kiekvienas* konstitucinio teismo nagrinėjamas klausimas yra politinis. Šiuokart turimi omeny *konkrečius* politiniai interesai ir *konkreči* politinė situacija, o ne abstrakti aksioma, kad “viskas yra (arba gali tapti) politika”, juolab, kad galimybės į konstitucinį teismą kreiptis bendrie-

siems teismams (plg. Lietuvos Konstitucijos 106 str. 1, 2 ir 3 d.) nepatvirtina šios maksimalistinės tezės.

Trečia, konstitucinės kontrolės institucijos kartais pačios imasi iniciatyvos kištis į politinį procesą, drauge plėsdamos savo kompetencijos ribas. Todėl daugelio šalių konstitucijos nenumato galimybės konstituciniams teismams *patiems* inicijuoti teisės akto konstitucingumo tikrinimą⁸⁴, o tos Vidurio ir Rytų Europos šalys, kur tai buvo leidžiama, traukiasi nuo šios pradinės pozicijos (pvz., Rusija). Tikrieji tokių iniciatyvų motyvai būna įvairūs; neatmesdama prielaidą, kad čia savo vaidmenį vaidina pačių teisėjų politinės nuostatos, kurias kai kada gali "pastiprinti", gal net inspiruoti profesinė sąmonė, diktuojanči nuostatą, jog konstitucingumas *gali* būti "skaidomas" į atitikimą konstitucijos raidei ir konstitucijos dvasiai (t.y. tam tikriems bendriems konstituciniams principams), todėl net formaliu požiūriu atvirai antikonstitucinio akto gynimas, jų nuomone, gali pasitarnauti "konstitucingumo apskritai" gynimui⁸⁵ (savotiškas bandymas sustiprinti mitų sistemą prieš operacinės sistemos spaudimą!). Kai kada šis kišimasis ir kompetencijos plėtimas būna sėkmingas⁸⁶. Bet kartais, ypač gilesnių demokratinio valdymo tradicijų stokojančiose šalyse, šių iniciatyvų pasekmės būna dramatiškos⁸⁷. Antai 1993 m. Rusijos konstitucinės krizės metu Konstitucinis Teismas, formaliai turėjęs teisę *savo iniciatyva* nagrinėti ne tik norminių aktų, bet ir valdžios *veiksmų* konstitucingumo klausimus, stojo į atvirą konfrontaciją su vykdomąja valdžia (faktiškai palaikydamas parlamento poziciją) tokiomis aplinkybėmis, kai *konstitucinės* išeities iš susidariusios padėties tiesiog nebuvo⁸⁸. Mūsų nagrinėjamos problemos požiūriu tokie atvejai liudija, kaip konstitucinės kontrolės institucijos siekia tarsi "priverstinai" juridizuoti kovos dėl valdžios dalykus, traktuodami juos kaip konstitucinius *ginčus*, bet ignoruodami šių konfliktų politinę prigimtį ir tai, kad atitinkami klausimai nebuvo konstituciniu lygiu išspręsti (t.y. "pakankamai" juridizuoti) *iki* atviro politinio konflikto iškilimo⁸⁹.

"Švelnesne" tokio politinių klausimų juridizavimo forma laikytina konstitucinių teismų veikla, formuojant profesionaliąją bei masinę teisinę sąmonę tam tikrais klausimais, dėl kurių *dar* nėra kilę (ar bent oficialiai "neužregistruota") politinių ginčų. Tai tarsi *apriorinis* juridizavimas per akademines publikacijas, pro-

fesinius forumus ir pan., net profesines konsultacijas (nors daugelyje šalių tokios konsultacijos būtų vertinamos kaip atviras profesinės ir tarnybinės etikos pažeidimas). Turint galvoje, kad konstitucinių teismų teisėjai dažnai būna kvalifikuoti savo srities specialistai⁹⁰, o kai kur (pvz., Lenkijoje) netgi reikalaujama, kad jie turėtų aukščiausią teisės mokslinį laipsnį⁹¹, tokia veikla savaime suprantama. Jei neprasilenkiama su profesine etika, t.y. jei tokiuose forumuose nesvarstomi klausimai, dėl kurių tikėtinas kreipimasis į konstitucinį teismą, problemų praktiškai nekyla. Bet galimybė subtiliai panaudoti šiuos forumus parengti opinią *tam tikram* tikėtino konstitucinio ginčo sprendimui lieka.

Ketvirta, konstitucinės kontrolės institucijų veiklos politizavimą galima nagrinėti per visuomenės nuomonės prizmę. Kad tam tikras konstitucinio teismo sprendimas būtų laikomas „politiniu“, nė nereikia, kad kiltų įtarimų (nebūtinai pagrįstų) dėl teisėjų šališkumo – iš esmės pakanka, kad visuomenės nuomonė patį klausimą, dėl kurio buvo kreiptasi į konstitucinį teismą, traktuotų kaip politinį ginčą, net jeigu profesionali analizė patvirtintų, jog jis išties gali būti sprendžiamas, operuojant tik teisiniais argumentais. Net jei nėra pirmųjų dviejų politinių klausimų juridizavimo sąlygų, trečioji *visuomet* įmanoma, ypač neilgalaiškės ir nekonsoliduotos konstitucinės demokratijos tradicijos šalyse. Kitaip tariant, nesant politinių klausimų identifikavimo kriterijus formuluojančios kvazinormatyvinės doktrinos, šią jos funkciją ima atlikti visuomenės nuomonė ir ją formuojantys (arba išreiškiantys) politikai (paprastai tie, kurie nepatenkinti konstitucinio teismo sprendimu).

Visus šiuos atvejus, kaip ir JAV Aukščiausiojo Teismo elgesį F. D. Roosevelto reformų laikotarpiu, galima laikyti „išvirkščio“ politinių klausimų juridizavimo, nedaug turinčio bendra su kvazinormatyvine politinių klausimų doktrina, atmainomis. Tačiau, nors nėra pagrindo tvirtinti, kad europinė tradicija palieka daug erdvės kvazinormatyvinei politinių klausimų doktrinai naujosiose Vidurio ir Rytų Europos demokratijose, vis dėlto galima konstatuoti, jog atskirose šalyse kartkartėmis sudaromos prielaidos legitimuoti argumentus, analogiškus tiems, kuriais tokiais atvejais tikriausiai remtųsi W.Brennanas arba F. Frankfurteris. Net tada, kai konstituciniai teismai nesprendžia (arba neišsprendžia) politinių

klausimų, to ne visada būdavo kryptingai siekiama. Pvz., kai kada sprendimai "politinėse bylose" nepriimami dėl to, kad to neleidžia teisėjų politinės nuostatos⁹². Bet taip pat reikia paminėti bandymus sudaryti galimybes konstituciniams teismams *ateityje* savarankiškai formuluoti politinių klausimų doktriną. Pvz., sekant JAV patirtimi, viename iš 1990–1991 m. parengtų Rusijos Konstitucijos projektų buvo įtraukta nuostata, jog Konstitucinis Teismas gali atsisakyti nagrinėti politinius klausimus⁹³, o įsteigus Konstitucinį Teismą (remiantis daugiausia Vokietijos pavyzdžiu), Konstitucinio Teismo įstatymas įsakmiai nurodė, kad Teismas "nenagrinėja politinių klausimų" (pastaroji nuostata buvo panaikinta 1992 m. gruodžio mėn.)⁹⁴. Aišku, tokį statutinį barjerą Konstitucinio Teismo politizavimui galima vertinti ir kaip legislatyvinės bei egzekutyvinės valdžios bandymą apsidrausti nuo jų aktų pripažinimo antikonstituciniais ir todėl – kaip nepakankamą ekstrajuridinių delegitimuojančių poveikių neutralizavimo sąlygą, bet drauge tai buvo apriorinė sankcija politinių klausimų doktrinos formulavimui, beje, taip niekuomet ir nerealizuotam⁹⁵. Panašiai vertintina ir Lietuvos Konstitucijos 106 str. 6 d. nuostata, pagal kurią "Konstitucinis Teismas turi teisę atsisakyti priimti nagrinėti bylą ar rengti išvadą, jeigu kreipimasis grindžiamas ne teisiniais motyvais."⁹⁶

Žinoma, ir politiniuose ginčuose operuojama teisiniais argumentais, bet apskritai tokia Konstitucijos nuostata – pirmasis žingsnis į politinių klausimų jurisprudenciją, grindžiamą savotiška amerikietiškosios ir europinės tradicijų sinteze – apriorine statutine sankcija dar nesuformuluotai kvazinormatyvinei prevencinei doktrinai. Pažymėtina, kad Vidurio ir Rytų Europos šalių konstitucijų kontekste tokia originalios politinių klausimų jurisprudencijos galimybę užtikrinanti nuostata yra veikiau išimtis, negu taisyklė.

Taigi, susidūrę su politiniais klausimais, konstituciniai teismai, ypač "galutinai" nekonsoliduotos demokratijos sąlygomis, nuolat balansuoja ant savo sprendimų legitimumo ribos. Kaip ir JAV, tai, kad ši riba vis dėlto nėra peržengiama, gali būti paaiškinama ir minėtuju socialinį ir politinį stabilumą garantuojančios konvencijos po-reikiu, veiksmingos ir priimtinos alternatyvos mitų sistemai nebuvimu.

Balansuodami tarp politinių įtakų ir savo formuluojamus konstitucijos išaiškinimus siekdami pateikti kaip *vien tik* mitų

sistemos padiktuotą konstitucinę doktriną, konstituciniai teismai sprendžia specifinę – kalbos – problemą. Reikalas tas, kad konstitucinių teismų (ne)priklausomumo laipsnį ne tiek maskuoja, kiek išduoda ne tik teisės aktų pripažinimo arba nepripažinimo konstituciniais statistika, bet ir konstitucijos išaiškinimuose vartojamų formuluočių ypatumai. Čia vartojama dvejiopa teisinė stilistika: (1) griežtos, nedviprasmiškos formuluotės (*unambiguous language*); (2) negriežtos, arba dviprasmiškos, formuluotės (*ambiguous language*); abi šios teisinės stilistikos formos būdingos ne tik konstitucijos išaiškinimams, bet ir patiems konstitucijų tekstams⁹⁷; maža to, būtent konstitucijos formuluočių (ne)dviprasmiškumas dažnai turi lemiamos įtakos konstitucijos aiškinimo stilistikai. Vienokios ar kitokios stilistikos pasirinkimas provokuoja atitinkamus politikų (ypač legislatyvinės valdžios) žingsnius: jei “užsispyręs” konstitucinis teismas vartoja griežtas, nedviprasmiškas formuluotes, konstitucinio teismo sprendimu nepatenkinti politikai gali jausti vidinę frustraciją ir žengti vienintelį jiems tuo metu racionaliui atrodantį žingsnį – inicijuoti konstitucijos pataisą⁹⁸. Tai nėra problema, tik jei jau yra susiklosčiusios konstitucinės demokratijos ir teisinės valstybės tradicijos. O jei konstitucinis teismas pasitelkia negriežtas, dviprasmiškas formuluotes, tai provokuoja tokią politikų poziciją, kai atvirai išsakomos abejonės konstitucinio teismo nešališkumu, o tikraisiais konstitucijos dvasios “puoselėtojais” ir “reiškėjais” skelbiami jau ne konstitucinio teismo teisėjai, o politikai. Kad ir kokios neapibrėžtos būtų konstitucijos formuluotės, priekaištai bus adresuojami ne konstitucijai, o teismui⁹⁹. Jei konstitucinis teismas, aiškindamas konstituciją, remiasi nedviprasmiškomis formuluotėmis (ir pats savo teiginius formuluoja nedviprasmiškai), jis vertinamas kaip teisinės valstybės sergėtojas; tuo tarpu pasitelkdamas neapibrėžtas formuluotes, konstitucinis teismas ir politikų akyse, ir visuomenės nuomonės požiūriu faktiškai kapituliuoja prieš politines įtakas¹⁰⁰ (turimos omeny tos konstitucijos nuostatos, kuriomis remiamasi, teisės aktą pripažįstant antikonstituciniu). Taip įtvirtinama skeptiško *būsimų* konstitucinio teismo aktų vertinimo galimybė. Priklausomybę tarp teisinės stilistikos formų ir konstitucinio teismo sprendimų vertinimų žr. 1 lentelėje.

1 lentelė. Priklausomybė tarp teisinės stilistikos formų ir konstitucinio teismo sprendimų vertinimų

	Konstitucijos formuluotės nedviprasmiškos	Konstitucijos formuluotės dviprasmiškos
Aktas pripažintas nkonstituciniu	(1) teisinė valstybė	(3) teisėjų kompetencijos viršijimas (?)
Aktas pripažintas konstituciniu	(2) bailumas ir kapituliavimas prieš politikus	(4) pernelyg didelis teisėjų atsargumas (?)

Šaltinis: C. R. Sunstein. *The Legitimacy of Constitutional Courts: Notes on Theory and Practice* //East European Constitutional Review. – Winter 1997. – Vol. 6. – No. 1. – P. 62.

1 lentelėje parodyti (1) ir (2) atvejai laikomi „lengvais“. Tuo tarpu (3) ir (4) atvejus vertinti sunkiau, juolab, kad reikia atsižvelgti ne tik į pačios konstitucijos formuluotes, bet ir į atskirų teisėjų nuomones (šiuo požiūriu teisėjų atskirosios nuomonės gali būti labai informatyvios). Konstitucinio teismo sprendimų legitimumui mažesnė grėsmė kyla tada, kai dviprasmiškos konstitucijos formuluotės aiškinamos „demokratijos idealais“ (kurie, deja, patys nėra vienareikšmiai traktuojami)¹⁰¹. Legitimumo (nors ne teisėtumo) požiūriu „formalistinis“ konstitucijos aiškinimas subordinuojamas tokiam, kai atsižvelgiama į konstitucijos „dvasią“.

Čia ryškėja skirtingų konstitucijos aiškinimo metodų reikšmė, o drauge – priklausomybė tarp konstitucijos aiškinimo technikos ir visuomenės sąmonėje dominuojančios konstitucijos paradigmos: šioji gali būti suvokiama *labiau* kaip teisinis arba *labiau* kaip politinis aktas. Specialiojoje literatūroje vadinami įvairūs aiškinimo metodai – gramatinis, sisteminis, loginis, istorinis ir t.t., tačiau visose teisės tradicijose pirmenybė visuomet teikiama vadinamajai *auksinei aiškinimo taisyklei*: įstatymo tekste vartojamus žodžius reikia suprasti taip, kaip jie vartojami kasdienėje kalboje, jeigu pats įstatymas nenumato kitaip¹⁰². Konstitucijos aiškinimo *teisinių* pasekmių formalaus nuoseklumo požiūriu ši taisyklė neturi alternatyvos; bet konstitucijos aiškinimo akto *legitimumo* užtikrinimo požiūriu ji turi būti derinama su *ratio legis* principu: jei, pvz., tekste yra netikslumų ar dviprasmybių, pirmenybė nebūtinai teikiama formalioms konstitucijos teksto

konstrukcijoms, bet atsižvelgiama į jos, kaip nuostatų visumos, tikslą¹⁰³.

Lietuvos konstitucinė praktika liudija, jog tokia galimybė ne visuomet pasinaudojama, sudarant prielaidas, nekvestionuojant Konstitucinio Teismo sprendimo teisėtumo, kvestionuoti jo legitimumą, *ergo* silpninti konstruktyvų mitų sistemos poveikį operacinei sistemai.

3. Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas: *politinis kontekstas ir kvazinormatyvinis turinys*

Likusioji straipsnio dalis – tai “vieno atvejo analizė”, parodanti, kaip Lietuvos Konstitucinis Teismas, neketindamas pasinaudoti tegu ir nedidelėmis, bet Konstitucijos *potencialiai teikiama* galimybėmis formuluoti originalią politinių klausimų doktriną¹⁰⁴, drauge renkasi tokią Konstitucijos aiškinimo stilistiką bei argumentus, kurie palieka erdvę jo sprendimą delegitimuojančiam interpretavimui. Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimo “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai*¹⁰⁵ čia pasirinktas ne tik dėl to, jog šio konstitucinio ginčo “politiškumo” požiūriu yra atliktas visuomenės nuomonės tyrimas (dėl kitų Konstitucinio Teismo sprendimų analogiškų duomenų nėra), bet ir dėl to, kad šis Konstituciniame Teisme nagrinėtas klausimas atskleidė savaime (o ne tik dėl to, kad tai įvyko iškart po Prezidento rinkimų, kurių kampanijos metu buvo daug diskutuojama Prezidento galių ir santykių su kitomis valdžios struktūromis klausimu) intriguojančius Lietuvos konstitucinės santvarkos politinių charakteristikų juridizavimo aspektus. Beje, šis Konstitucinio Teismo nutarimas kritikuotas kaip nė vienas kitas, o jo itin dažnas vadinimas “politiniu” (vadinasi, ne “teisiniu”) žiniasklaidoje ir profesionalų komentaruose nekelia nuostabos.

Bet prieš pereinant prie konkretaus konstitucinio klausimo nagrinėjimo, reikia padaryti kai kurias išlygas. Minėtasis Konstitucinio Teismo nutarimas skirtas ne tik konkretaus Seimo nutarimo konstitucingumui įvertinti; jis unikaliu būdu perkelia politikos mokslo sąvokas į juridinę erdvę, ypač akcen-

tuodamas Lietuvos priskyrimo parlamentiniam valdymo modeliui klausimą. Tuo tarpu ši studija yra pirmiausia ne empirinio, o veikiau normatyvinio-deskriptyvinio pobūdžio. Todėl čia: (1) tie Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos realaus funkcionavimo parametrai, kurie sietini visų pirma su konkrečia Prezidento (ar jo buvusių konkurentų) asmenybe (asmenybėmis) ir jį (juos) rėmusių partijų programinėmis nuostatomis bei pragmatiniais interesais, bus aptariami tik tiek, kiek jie susiję su (kaip dabar matyti, neišnaudota) Konstitucinio Teismo galimybe operuoti politinių klausimų doktrinais būdingais argumentais; (2) dabartinės¹⁰⁶ Vyriausybės, kurios formavimo procedūrą iš dalies lėmė Konstitucinio Teismo nutarimas, sudarymo klausimas nagrinėjamas, nesvarstant, ar jai taikytina Konstitucijos 101 str. 2 d. nuostata¹⁰⁷; (3) neturint pakankamai empirinių duomenų, susilaikoma nuo išvadų apie politinės sistemos funkcionavimo bihevioristinius aspektus (tai nereiškia, kad, remiantis šiais samprotavimais, kitomis aplinkybėmis tokios išvados negalėtų būti suformuluotos); (4) kol kas nepasirodžius solidiems akademiniams šios problemos tyrinėjimams, remiamasi ir periodinėje spaudoje pareikštomis politinio proceso dalyvių bei apžvalgininkų nuomonėmis, neatmetant galimybės, kad ir tos iš jų, kurios pretenduoja būti laikomos neutraliomis, iš tikrųjų gali būti šališkos; (5) ne kvestionuojamas Konstitucinio Teismo nutarimo *teisėtumas*, bet veikiau bandoma apčiuopti jo delegetimuojančio vertinimo mechanizmo funkcionavimo užuomazgas, potencialiai implikuojančias ryžtingesnę kai kurių politinio proceso dalyvių siekį, esant galimybei, pakeisti susiklosčiusios konstitucinės situacijos doktrinę ar normatyvinę pagrindą. Į teisinės pasekmės pretenduojantis skirtingas Konstitucijos aiškinimas buvo įmanomas, net geidautinas *iki* minėtojo nutarimo, bet, nutarimą priėmus, jis galimas tik kaip savotiška proto mankšta, nesikėsianti į demokratinėje visuomenėje alternatyvos neturinčią konstitucinių mitų sistemą¹⁰⁸. Kita vertus, akademinis diskursas nepaklūsta mitų sistemai ir politiniams imperatyvams, tad Konstitucinio Teismo sprendimo galutinis nereiškia jo neklaidingumo ar apolitiškumo¹⁰⁹.

Formaliu požiūriu, Konstitucinis Teismas turėjo įvertinti, ar

Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos*¹¹⁰, kuriuo Seimas pritarė Vyriausybės programai, neprieštarauja Konstitucijos 92 str. 4 d., skelbiančiai, jog “Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus Respublikos Prezidentui po Seimo rinkimų arba išrinkus Respublikos Prezidentą”. Tačiau Konstitucinio Teismo išaiškinimas neapsiribojo tik atsakymu į šiuos klausimus, bet pateikė samprotavimus apie *inter alia* Lietuvos valstybės valdymo formą, valdžių padalijimo mechanizmą ir t.t.

Į Konstitucinį Teismą kreipėsi Vyriausybė. Ji savo prašymą grindė tokiais argumentais. Minėtuojau Seimo nutarimu šis pritarė Vyriausybės programai, numačiusiai Vyriausybės veiklą per ketverių metų laikotarpį, t.y. iki kitų eilinių Seimo rinkimų (turinčių įvykti 2000 m.). Nutarime Vyriausybės įgaliojimų pasibaigimas nesiejamas su Prezidento rinkimais, įvyksiančiais (dabar jau įvykusiais) anksčiau, negu eiliniai Seimo rinkimai. Be to, Konstitucijos 92 str. 4 d. nustato, kad Vyriausybė turi grąžinti įgaliojimus Prezidentui, jį išrinkus (nors aiškiai nepasakyta, kada tai turi būti padaryta), o 84 str. nustato, kad Prezidentas, išrinkus naują Seimą, turi priimti Vyriausybės įgaliojimus ir teikti Seimui svarstyti Ministro Pirmininko kandidatūrą. Tačiau drauge Konstitucijos 101 str., nustatantis, kokiais atvejais Vyriausybė privalo atsistatydinti, nenumato, jog Vyriausybė turi atsistatydinti po Prezidento rinkimų (nors numato, kad ji turi atsistatydinti po Seimo rinkimų). Vyriausybė mano, kad Konstitucijos 101 str. pateiktas sąrašas yra baigtinis. Jeigu jis būtų aiškinamas plečiamai, t.y. nurodant, kad Vyriausybė privalo atsistatydinti ir išrinkus Prezidentą, būtų supainiojamos dvi skirtingos Konstitucijos tekste vartojamos sąvokos – *Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas* ir *Vyriausybės atsistatydinimas*. O iš tikrųjų šios sąvokos žymi ne tuos pačius veiksmus, todėl skiriasi ir šių veiksmų teisinės pasekmės. Iš to pareiškėjas (Vyriausybė) daro išvadą, kad Vyriausybė *neprivalo* atsistatydinti po Prezidento rinkimų, o naujai išrinktam Prezidentui *nėra* suteikti įgaliojimai po Prezidento rinkimų teikti Seimui iš naujo svarstyti Ministro Pirmininko kandidatūrą ir tvirtinti naują Vyriausybės sudėtį.

Vyriausybės nuomone, toks jos nepriklausomumas nuo Prezidento yra logiškas ir teisiskai pagrįstas, nes teisinius padarinius sukeliančius veiksmus, pradedant ir baigiant formuoti Vy-

riausybę, atlieka ne Prezidentas, o Seimas, faktiškai – politinė partija (ar jų koalicija), sudaranti Seime daugumą. Pvz., Respublikos Prezidentas iš principo gali siūlyti bet kokią Ministro Pirmininko kandidatūrą, bet jeigu jai nepritars Seimo dauguma, šis siūlymas nesukels teisinių pasekmių – Vyriausybė nebus pradėta formuoti. Kitas reikalas – ministrų kandidatūros. Kadangi ministrus Ministro Pirmininko teikimu skiria ir atleidžia Prezidentas (Konstitucijos 84 str 9 p. ir 92 str. 2 d.), teoriškai įmanoma, jog ministrai bus paskirti, neatsižvelgus į Seimo daugumos nuomonę. Bet praktiškai tai neįmanoma, nes: (1) Seimo dauguma gali bet kada pareikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku, atskiru ministru arba visa Vyriausybe (Konstitucijos 101 str. 3 ir 4 d.); (2) Vyriausybė įgaliojimus veikti gauna tik Seimui pritarus jos programai (Konstitucijos 92 str. 5 d.) – jei Seimas du kartus iš eilės nepitaria naujai sudarytos Vyriausybės programai, ji turi atsistatydinti (Konstitucijos 101 str. 3 d. 1 p.). Vadinasi, Vyriausybės įgaliojimai kildintini ne iš Prezidento, bet iš Seimo. Todėl, pareiškėjo nuomone, Konstitucijos kūrėjai į Konstituciją neatsitiktinai įtraukė nuostatą, kad išrinkus naują Seimą, Vyriausybė privalo atsistatydinti, nes nebelieka subjekto, kuris įgaliojo Vyriausybę vykdyti valstybės valdžią (ji iš Prezidento gali gauti tik laikinus įgaliojimus – veikti tol, kol bus sudaryta ir pradės savo pareigas vykdyti nauja Vyriausybė), bet neįtraukė nuostatos, kad Vyriausybė turi atsistatydinti, išrinkus naują Prezidentą, nes po Prezidento rinkimų subjektas, suteikęs Vyriausybei įgaliojimus, t.y. Seimas, išlieka. Todėl po Prezidento rinkimų Vyriausybė grąžina įgaliojimus Prezidentui, bet tai ne tas pat, kas atsistatydinimas. Tai esąs tarsi pagarbos Prezidentui pareiškimas, o drauge – ir galimybė Seimui sužinoti Prezidento poziciją Vyriausybės atžvilgiu ir iš naujo apsvarstyti Vyriausybės įgaliojimų klausimą. Tačiau kadangi suteikti ar nesuteikti Vyriausybei įgaliojimus priklauso nuo Seimo daugumos, įgaliojimų grąžinimas po Prezidento rinkimų nelaikytinas Vyriausybės atsistatydinimu.

Su Vyriausybės argumentais iš esmės sutiko ir Konstitucinio Teismo posėdyje dalyvavęs suinteresuoto asmens (Seimo) atstovas. Tačiau jo argumentai buvo ne tiek trisiniai, kiek iš politikos teorijos srities. Anot suinteresuoto asmens atstovo, Konstitucija numato “pusiau prezidentinį valstybės valdžios sistemos mecha-

nizmą", analogišką veikiančiam Prancūzijoje, Austrijoje, Suomijoje ir kitose Europos valstybėse. Pusiaus prezidentinėje respublikoje prezidento vaidmuo priklauso nuo santykių su parlamento dauguma, kuri "paprastai" keičiasi per Seimo rinkimus. Ši dauguma turi pritarti Vyriausybės programai, kuri yra *politinis dokumentas (sic!)*. Konstitucijoje nenurodyta, kokiam terminui turi būti tvirtinama Vyriausybės programa. Vadinasi, Seimas turėjo teisę patvirtinti programą visam Seimo kadencijos laikotarpiui, o jo nutarimas neprieštarauja Konstitucijai.

Kaip matome, šiuo atveju Vyriausybė (pritariant Seimo daugumai) *pati pasiūlė* Konstituciniam Teismui, kuria linkme turėtų būti aiškinamos Konstitucijos nuostatos (išskyrus klausimą apie tai, *kada* po Prezidento išrinkimo Vyriausybė turi gražinti įgaliojimus – šis terminas Konstitucijoje tikrai nebuvo pakankamai aiškiai apibrėžtas). Kodėl tad Vyriausybei prireikė kreiptis į Konstitucinį Teismą? Prašyme Konstituciniam Teismui Vyriausybė nurodė, kad "kai kuriems Seimo nariams yra kilę abejonių, ar po Respublikos Prezidento rinkimų Vyriausybės veikla bus teisėta ir ar dėl to ginčijamas nutarimas neprieštarauja Konstitucijos 92 str. 4 d." Jeigu iš tikrųjų kurie nors Seimo nariai buvo išsakę tokio pobūdžio abejones dėl *tuometinės* Vyriausybės funkcionavimo po Prezidento rinkimų teisėtumo, šios abejonės vargu ar buvo pastebėtos visuomenės ir žiniasklaidos. Net jei taip būtų, vargu ar "kai kurių" Seimo narių abejones savaime būtų galima laikyti pagrindu kreiptis į Konstitucinį Teismą klausimu, kurio sprendimo kelias Vyriausybei aiškus (ir dėl kurio niekas nesiginčijo net ir po to, kai jį iškėlė pati Vyriausybė), ir kvestionuoti savo *politinės* programos trukmės teisėtumą (iš tiesų siekiant sulaukti patvirtinimo, kad programa teisėta). Cituotoji prašymo formuluotė *savaip fiksuoja* karštą diskusiją, išties vykusią Prezidento rinkimų kampanijos metu. Tačiau diskusijos argumentų esmė ir loginė seka buvo kitokia – visuomenėje buvo abejojama ne *tos pačios*, tačiau ir po Prezidento rinkimų dirbsiančios Vyriausybės *būsimo* teisėtumu, bet Seimo daugumos pozicija, jog naujasis Prezidentas negali siūlyti Ministro Pirmininko kandidatūros, kuri būtų nepriimtina Seimo daugumai. Kad *praktiškai* tai nebuvo neįmanoma, buvo galima spręsti iš daug kartų pareikštos kandidatų į Prezidento postą nuostatų, jog Ministro Pirmininko kandidatūra bus svarstoma po rinkimų ir kad as-

menų, galinčių eiti šias pareigas, yra ne vienas. Tokios pozicijos laikėsi šeši iš septynių kandidatų, tarp jų – abu favoritai, patekę į antrąjį rinkimų ratą¹¹¹. Ir nors apskritai nebuvo abejojama, kad *galiausiai* Ministru Pirmininku turės būti skiriamas Seimo daugumos atstovas (veikiausiai tas pats, kuris iki tol vadovavo Vyriausybei), konfrontacija dėl Ministro Pirmininko kandidatūros, ypač jei Prezidentu būtų išrinktas valdančiajai koalicijai nepalankus kandidatas, būtų buvusi aiškiai nenaudinga Seimo daugumai, kurios *legitimumas* (atsižvelgiant į nedidelį rinkėjų aktyvumą per 1996 m. Seimo rinkimus, į laiką, praėjusį po tų rinkimų bei į jų pačių remto kandidato Prezidento rinkimuose gautus balsus), lyginant su *ką tik* visuotiniuose tiesioginiuose nacionaliniuose rinkimuose rinkėjų balsų *dauguma* išrinkto Prezidento *legitimumu*, būtų mažesnis. Tokiame kontekste buvo svarstoma net pirmalaikių Seimo rinkimų idėja, nors ir suvokiant, kad Konstitucija Prezidentui nesuteikia galimybės juos skelbti savo nuožiūra¹¹².

Vis dėlto buvo visuotinai tikima, jog užsitęsęs Vyriausybės formavimas (jei Prezidentas užsispyręs siūlytų Seimo daugumai nepriimtą jos vadovo kandidatūrą) galiausiai turėtų baigtis *teisine* Seimo daugumos ir tuometinės Vyriausybės pergalė. Ar ši pergalė būtų ir politinė, moralinė, psichologinė bei propagandinė, buvo neįmanoma prognozuoti. Nepaisant tokio įsitikinimo, Konstitucijos nuostatų analizė leidžia manyti, kad, norint nušalinti tuometinę Vyriausybę bei išprovokuoti pirmalaikius Seimo rinkimus, tai padaryti buvo įmanoma, nors dauguma galimų scenarijų buvo aiškiai avantiūristiniai. Bet būna, kad avantiūros pavyksta.

Čia nurodysiu tik vieną – tikriausiai mažai tikėtiną – scenarijų, ne tiek tikėdamas, kad jis buvo kieno nors kontempliuojamas, kiek siekdamas parodyti, jog Vyriausybei ir ją palaikančiai Seimo daugumai *iš principo* buvo dėl ko nerimauti, jeigu buvo nutarta ne pasyviai remtis parlamentine persvara, Prezidentui pasiūlius nepriimtą Ministro Pirmininko kandidatūrą, o iš anksto užbėgti tam už akių, kreipiantis į Konstitucinį Teismą ir tikintis, kad šis *paneigs pačią tokio siūlymo galimybę*. Tarkime, kad Prezidentu išrenkamas kandidatas, *neketinantis* jokiais aplinkybėmis išlaikyti tos pačios Vyriausybės. Kad būtų įtikinamiau, įsivaizduokime, jog jis išrenkamas didelė balsų persvara pirmajame rinkimų rate – tai leistų prognozuoti, jog jei artimiausiu metu

vyktų Seimo rinkimai, jį parėmusios politinės jėgos susilauktų atsakomosios lyderio paramos ir galėtų tikėtis sėkmės. Prezidentas po rinkimų turi priimti grąžintus Vyriausybės įgaliojimus, nepriklausomai nuo to, kaip ši savo žingsnį pavadintų pati Vyriausybė. (Tiesą sakant, jei Vyriausybė ir vengtų žodžio „atsistatydinimas“, remiantis jau pradėjusia formuotis autentiška konstitucine tradicija, tam būtų galima neteikti reikšmės¹¹³.) Tačiau, jei nebūtų Konstitucinio Teismo išaiškinimo, atskiriančio Vyriausybės įgaliojimų grąžinimą nuo jos atsistatydinimo, Prezidentas, remdamasis Konstitucijos 84 str. 7 p., galėtų pavesti Vyriausybei eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė, bet Ministro Pirmininko pareigas eiti pavestų *ne tam pačiam Ministrui Pirmininkui, o vienam iš ministrų*. Tokia galimybė Konstitucijoje numatyta. Gal toks Prezidento sprendimas ir sukeltų šurmulį, bet ne atvirą pasipriešinimą. Bet tai tik įžanga. Naujasis Ministras Pirmininkas, nors ir laikinas, realizuodamas Konstitucijos 92 str. 2 dalies jam suteiktas galias, teiktų Prezidentui atleisti kai kuriuos ministrus ir į jų vietą skirti kitus¹¹⁴ (tarkime, kad tarp tuometinės Vyriausybės narių atsirastų toks, kuris sutiktų veltis į tokią rizikingą avantiūrą) – tiek, kiek reikia, kad Vyriausybėje pasikeistų daugiau kaip pusė ministrų. Tokiu atveju Vyriausybė turėtų iš naujo gauti Seimo įgaliojimus (Konstitucijos 101 str. 2 d.). Tai gali įvykti, jeigu Seimas balsų dauguma pritaria jos programai (Konstitucijos 92 str. 5 d.). Programa, aišku, turėtų būti tokia, kad Seimas jai *jokiu būdu* negalėtų pritarti. Galbūt Seimas pareikštų nepasitikėjimą Vyriausybe (ar naujuoju laikinuoju Ministru Pirmininku) – jei nepasitikėjimas pareiškiamas visa Vyriausybe, ji atsistatydindama gali Konstitucijos 58 str. 2 d. 2 p. ir Vyriausybės įstatymo 15 str. tvarka teikti siūlymą Prezidentui paskelbti pirmalaikius Seimo rinkimus (to ir buvo siekiama)¹¹⁵; jei nepasitikėjimas pareiškiamas Ministru Pirmininku, klausimas sudėtingesnis: tokiu atveju Vyriausybė *privalo* atsistatydinti (Konstitucijos 101 str. 3 d. 2 p.), bet Konstitucija nieko nesako apie tai, ar *ir* šiuo atveju Vyriausybė gali reikalauti pirmalaikių Seimo rinkimų, todėl esminę reikšmę įgauna Prezidento valia užbėgti už akių alternatyviems Konstitucijos aiškinimams, jog Vyriausybė tokios teisės neturi. Jei Seimas *nepareikštų* Vyriausybei nepasitikėjimo, jis turėtų per 30 dienų priimti kokį nors

sprendimą dėl jos programos arba per 60 dienų jai pritarti (o jis to nedarys *by definition*). To nepadarius, skelbiami pirmalaikiai Seimo rinkimai¹¹⁶. Bet Seimas turi galimybę nesvarstyti Vyriausybės programos (tam jis turi 30 dienų) ir laukti, kol Prezidentas Konstitucijos 84 str. 8 p. tvarka pateiks jam svarstyti *naujo* Ministro Pirmininko kandidatūrą (Prezidentas tai privalo padaryti ne vėliau kaip per 15 d. nuo Vyriausybės atsistatydinimo ar įgaliojimų grąžinimo). Ne bėda. *Pirmoji* Ministro Pirmininko kandidatūra gali būti pateikta tokia, kad Seimas *jokiu būdu* jai nepritartų. Niekur Konstitucijoje nėra nustatytas joks terminas *antrajai* kandidatūrai pateikti¹¹⁷ – šiaip ar taip, kol Prezidentas ją pateiktų, tikriausiai sueitų minėtieji 30 arba 60 dienų terminai. Pagaliau Seimo dauguma gali nuspręsti ne veltis į šią “konstitucinę makalynę”, o atsigriebti per naujus Seimo rinkimus, kuriuos inicijuotų jis pats – bet tokiam sprendimui reikia 3/5 visų Seimo narių daugumos. Arba ji gali imtis “kankinio” vaidmens: nusileisti Prezidento spaudimui ir pritarti jai nepriimtinais Vyriausybės programai, drauge skelbdama, jog toje situacijoje ji neturėjo kitos išeities, bet tokiu atveju, žvelgiant iš rinkėjų pozicijų, ji prisiimtų ir didelę dalį atsakomybės už susitaikėliško pasekmes. Įtampa galėtų tęstis iki kitų Seimo rinkimų, bet tikėtina, kad tokioje situacijoje dominuotų tas, kas ją inspiravo ir maksimaliai numatė įmanomas pasekmes.

Aišku, pasirinkdamas *tokį* veiksmų planą, Prezidentas smarkiai rizikuotų: galima tikėtis, kad rinkėjai per išprovokuočius pirmalaikius rinkimus labiau palaikys “tvarkingą” Seimo daugumą, o ne į avantiūras linkusį Prezidentą – o tai galėtų baigtis pirmalaikiais Prezidento rinkimais, kuriuos galėtų skelbti naujai išrinktas Seimas (Konstitucijos 87 str. 1 d.). Čia daug ką lemtų Prezidento konfrontacijos su Seimo dauguma *taktika*. Pvz., tikėtina, kad atviras konfrontacijos pripažinimas (“taip, aš noriu paleisti šį pasitikėjimą praradusį Seimą, bet tai darau, naudodamasis Konstitucijos man suteiktomis galiomis”) galėtų bent iš dalies neutralizuoti Seimo daugumos antiprezidentinę agitaciją, jei ši akcentuotų tik politinio stabilumo poreikį ir susidariusios situacijos iracionalumą. Paradoksalu, bet iracionalume kartais būna sava racionalumo porcija, ypač jei iracionali situacija yra iš anksto suplanuota.

Žinoma, aprašytasis konfrontacijos scenarijus per mažai tikėtinas, kad jį kas nors galėtų vertinti rimtai. Vis dėlto, jei kai kuriose šalyse parlamentai sėkmingai išvaikomi net jėga, kodėl gi šioje šalyje iš *principo* nesvarstytina nors avantiūristinio, bet *legalaus* parlamento paleidimo versija? Bet tai maksimalistinis planas. Kur kas realesnis būtų ne toks drastiškas scenarijus, pagal kurį Prezidentas *faktiškai* sudarytų Vyriausybę, specialiai neprovokuodamas pirmaeilių Seimo rinkimų. Tuo tikslu, atsistatydinus Vyriausybei, Ministro Pirmininko pareigas eiti būtų patikėta vienam iš ministrų. Seimui nepritarus Prezidento pasiūlytai Ministro Pirmininko kandidatūrai, nauja Ministro Pirmininko kandidatūra gali būti ir nesiūloma (nes tam nenustatytas joks terminas ar net tiesioginė Prezidento pareiga), bet Seimui gali (bet nebūtinai turi) būti pateikiama laikinosios Vyriausybės programa (jeigu laikinojo Ministro Pirmininko teikimu Prezidentas pakeis daugiau negu pusę Vyriausybės narių). Taigi pirmalaikių Seimo rinkimų galimybė (grėsmė?) išlieka ir šiuo atveju, bet Seimo daugumai paliekama kompromiso paieškos laisvė. Tokioje pato situacijoje didžiosios dalies Vyriausybės narių pakeitimas būtų tarsi Prezidento atsarginis ginklas, jei Seimas, leisdamas įstatymus, bandytų apriboti jo veiksmų laisvę. Kita vertus, šioje situacijoje įmanoma ir tokia baigtis, kai dalis ankstesnės Vyriausybės narių atleidžiama, bet į jų vietą nauji nepaskiriami – ministrų *pakeitimas* neįvyksta, tad teikti Seimui Vyriausybės programos nėra reikalo.

Nėra jokių duomenų, leidžiančių spręsti, ar Ministras Pirmininkas, Vyriausybė ar Seimo dauguma rimtai svarstė tokio valdžios (pirmiausia vykdomosios) pakeitimo galimybę. Tačiau pats kreipimosi į Konstitucinį Teismą faktas (ypač turint galvoje, jog tai buvo padaryta 1997 m. gruodžio 17 d.¹¹⁸, t.y. likus tik kelerioms dienoms iki Prezidento rinkimų pirmojo rato), suteikia progą Vyriausybės kritikams išvelgti *kitokius* Vyriausybės iniciatyvos motyvus, negu ji pati nurodė savo prašyme Konstituciniam Teismui¹¹⁹. Teisiniu požiūriu Vyriausybei reikėjo ne sprendimo, ar Seimo nutarimas neprieštarauja Konstitucijai (jei sprendimas būtų neigiamas, tai delegitimuotų jau atliktą Vyriausybės veiklą, bet neturėtų teisinių pasekmių jos rezultatams), bet *išvados*¹²⁰, „patarimo“, ar bus teisėti jos *būsimi* veiksmai¹²¹. Drauge

ją domino *būsimojo* Prezidento *galimi* veiksmai – ne tiek jų teisėtumo, kiek (*ne*)*išvengiamumo* požiūriu. Bet, neturėdama konstitucinės teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą išvados (t.y. *išaiškinti*)¹²², Vyriausybė pasiūlė netikėtai ir ištis išradingai: išskyrus pernelyg tiesmuką (bet iš pažiūros politiškai ne tokį aktualų) prašymą *išaiškinti*, kada po Prezidento rinkimų turi būti gražinami Vyriausybės įgaliojimai (kaip pamatysime, šis prašymas irgi atliko savo funkciją), ji neperžengė savo kompetencijos ribų: buvo “rastas” Seimo aktas, dėl kurio atitikimo Konstitucijai Vyriausybė formaliai galėjo kreiptis į Konstitucinį Teismą. Verta ypatingo dėmesio ta aplinkybė, kad Vyriausybė savo prašymą grindė *fikcija*: kvestionuojamasis Seimo nutarimas *nenurodo*, kokiam terminui pritariama Vyriausybės programai, priešingai – jis netiesiogiai preziumuoja, kad Vyriausybė gavo Seimo įgaliojimus veikti *nebūtinai* visam Seimo kadencijos laikotarpiui; prie šio klausimo teks atskirai grįžti 5 skirsnyje.

Konstitucinis Teismas nustatė, kad Seimo nutarimas Konstitucijai neprieštarauja. Jei net jis būtų nusprendęs atvirkščiai, tai nebūtų sukėlę jokių teisinių pasekmių *iki* Prezidento rinkimų veikusios Vyriausybės atžvilgiu: net jei (nors vargu ar) būtų galima kvestionuoti kai kurių Vyriausybės sprendimų legitimumą (išryškinant jų “neprograminį”, taigi tikriausiai “voliuntaristinį” pobūdį), jų teisėtumas nekeltų abejonių *vien* dėl Seimo nutarimo pripažinimo antikonstituciniu. Tačiau *kodėl* Konstitucinis Teismas neapsiribojo “minimalistiniu” nutarimu¹²³, bet nusprendė *išaiškinti* ir tai, ką, sekant ir amerikietiška, ir europine konstitucinės kontrolės tradicija, galima būtų laikyti *politiniu klausimu*, tikriausiai žinoma tik patiems Konstitucinio Teismo teisėjams. Paradoksalu, bet Lietuva yra viena iš nedaugelio pasaulio valstybių, kur teismo kolegialumo principas pakylėtas iki absoliuto: čia ne tik nei į nutarimus nei traukiamos, nei kitaip oficialiai nefiksuojamos teisėjų atskirosios nuomonės (nors nutarimai priimami balsų dauguma), bet jas netgi uždrausta pagarsinti¹²⁴.

Tai, kad šį klausimą *politiniu* laikė ir pats Konstitucinis Teismas, netiesiogiai patvirtina jo nutarimo struktūra: pirmiausia dėstomi “politologiniai” argumentai, susiję su valdžių padalijimo, parlamentarizmo, atsakingosios vyriausybės, politinių programų ir pan. problemomis, o tik po to pereinama prie Konstitucijos teksto analizės¹²⁵.

Konstitucinio Teismo argumentai iš esmės atkartoja pareiškėjo (Vyriausybės) argumentus. Konstatavęs, kad Lietuvos Konstitucija įtvirtina *valdžių padalijimo principą*¹²⁶, Konstitucinis Teismas daro prielaidą (lemiančią tolesnius jo samprotavimus), kad “[v]ienas iš valstybės institucijų bendradarbiavimo užtikrinimo būdų yra vyriausybės atsakingumo parlamentui principas, įtvirtintas daugelio Europos valstybių konstitucijose.” Apriorinis rėmimasis pavyzdžiais iš užsienio (Vakarų) valstybių konstitucinės doktrinos ir praktikos apskritai gali būti laikomas Lietuvos Konstituciniam Teismui būdingu Konstitucijos aiškinimo metodu, turinčiu nedaug analogų kitų šalių konstitucinės justicijos institucijų veikloje¹²⁷. Šikart Konstitucinis Teismas ne tik aiškino autentišką Konstitucijos tekstą, bet rėmėsi *ir* politikos mokslo (komparatyvistinės politikos teorijos) teiginiais, juos traktuodamas (ir drauge formuluodamas) kaip postulatus, absoliučias tiesas (nors kiekviena mokslo tiesa visuomet gali būti kvestionuojama), *ir* konkrečia kitų Europos valstybių (tiksliau – vienos) tradicija. Iš bendrųjų politikos mokslo teiginių pirmiausia paminėtinas Konstitucinio Teismo bandymas *klasifikuoti* valstybes pagal jų valdymo formas į parlamentines, prezidentines ir pusiau prezidentines. (Turint galvoje Lietuvos Konstitucinio Teismo funkciją aiškinti Lietuvos Konstituciją, *kitų* valstybių konstitucinių valdymo formų aiškinimas ir klasifikavimas nusipelno atskiros aptarimo¹²⁸.) Kadangi Lietuvos Vyriausybė yra atsakinga Seimui, Lietuvai Konstitucinis Teismas aiškiai priskyrė parlamentiniam modeliui, kartu pažymėdamas, jog jai “būdingi ir kai kurie vadinamosios mišriosios (pusiau prezidentinės) valdymo formos ypatumai”. Nors Konstitucinio Teismo nutarimo konstatuojamojoje dalyje pažymėta, jog “ir neparlamentinio vyriausybės sudarymo atveju prezidentas svarbiausius šios institucijos pareigūnus paprastai skiria parlamento sutikimu”, ir net pacituota Lietuvos Konstitucijos 96 str. 2 d. nuostata, kad “[m]inistrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, atsakingi Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui”, būtent vyriausybės atsakingumas parlamentui laikomas kvalifikuojančiu ir vieninteliu parlamentarizmo požymiu.

Konstitucinis Teismas vienareikšmiškai palaikė poziciją, kad įgaliojimus Vyriausybei veikti suteikia Seimas. Įgaliojimų sutei-

kimo teisinė forma – balsavimas Seime dėl pritarimo Vyriausybės programai. *Dėl to* pati programa vertintina ne kaip politinis, o kaip *teisinis* dokumentas. Ji privaloma Vyriausybei *visą* jos įgaliojimų laiką, kuris tapatus Seimo įgaliojimų laikui. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad “[p]agal Konstituciją Vyriausybė nepertraukiamai įgyvendina vykdomąją valdžią”. Ši Konstitucinio Teismo tezė verta ypatingo dėmesio. Pirma, tokios formuluo-tės Konstitucijoje *nėra*. Antra, Konstitucinio Teismo argumentai konstruojami taip, kad kartais, kaip šiuo atveju, neaišku, ar turi-ma galvoje Vyriausybė *kaip institucija*, ar *konkreči* tuo metu val-danti Vyriausybė.

Pasak Konstitucinio Teismo, būtent dėl to, kad Vyriausybės programai turi pritarti Seimas, Prezidentas *praktiškai* neturi ki-tos išeities – tik skirti tokį Ministrą Pirmininką, kurio kandidatūrą palaikys Seimo dauguma, ir skirti tokią Vyriausybę, kurios pro-gramai pritars Seimas (tai tarsi įpareigoja Prezidentą konsultaci-joms su Seimo frakcijomis – demokratinės politikos požiūriu da-lykas savaime suprantamas, bet teisiškai niekaip nereglamentuo-tas ir nereglamentuotinas). Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Prezidentas, teikdamas Ministro Pirmininko kandidatūrą Seimui, turi “pasirinkimo teisę”, bet *Europoje nepriimta* tokiais atvejais ignoruoti parlamento daugumą. Ir čia pat Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad *demokratijos principais besiremiantis* “Respub-likos Prezidentas negali laisvai pasirinkti Ministro Pirmininko ar ministrų kandidatūrų, nes visais atvejais minėtų pareigūnų skyri-mas priklauso nuo Seimo pasitikėjimo ar nepasitikėjimo jais”, nors jis, “būdamas vykdomosios valdžios dalimi, turi tam tikrų poli-tinio poveikio galimybių Vyriausybės personalinės sudėties for-mavimui”. Vadinasi, nuo Seimo daugumos valios *faktiškai* priklaus-o ne tik Vyriausybė, bet ir Prezidentas. Ši priklausomybė tokia stipri, kad *paties Prezidento* pasitikėjimas Vyriausybe tampa be-reikšmis: išrinkus naują Prezidentą, šis priima jos grąžinamus įgaliojimus ir teikia Seimui svarstyti *tos pačios* Vyriausybės Mi-nistro Pirmininko kandidatūrą. Jei jai pritarė Seimas, Presiden-tas tvirtina Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės sudėtį, o tai reiškia, kad Vyriausybė yra *iš naujo* gavusi įgaliojimus veikti (jei nepasikeitė daugiau kaip pusė ministrų). Vyriausybę turėtų atsistatydinti, tik jei Seimas nepritarė Prezidento pateiktai Mi-

nistro Pirmininko kandidatūrai. Anot Konstitucinio Teismo, patys atsistatydinimo pagrindai numatyti Konstitucijos 101 str., o šis sąrašas yra *baigtinis*. Minėtame Konstitucijos straipsnyje nerašoma apie atsistatydinimą po Prezidento rinkimų – tik apie atsistatydinimą po Seimo rinkimų. Tuo tarpu iš Konstitucijos 84 str. esą galima spręsti, jog *įgaliojimų grąžinimas* ir *atsistatydinimas* nėra tapačios sąvokos, o šie du veiksmai sukelia skirtingas teises pasekmes. Konstitucinis Teismas laikėsi požiūrio, jog normatyvinis tekstas (net jei jis prieštaringas ar neaiškus) įtvirtina politologinę maksimą: išrinkus naują Seimą, nebelieka *subjekto*, įgaliojusio Vyriausybę vykdyti valstybės valdžią, todėl jos atsistatydinimas dėsningas, tuo tarpu išrinkus naują Prezidentą, Vyriausybės atsistatydinimas tarsi nelogiškas, nes jos įgaliojimai neva susiję ne su Prezidento, o tik su Seimo įgaliojimais: “Kol nei Seimas, nei pati Vyriausybė nepareiškia politinės valios nutraukti Vyriausybės įgaliojimus, nėra pagrindo teigti, kad jie pasibaigę”. *Ergo*, daro išvadą Konstitucinis Teismas, po Prezidento rinkimų atsistatydinti Vyriausybę *neprivalo*.

Tai visais požiūriais pagrindinė Konstitucinio Teismo nutarimo idėja. Rezoliucija (savaiame neprieštaringa), kad kvestionuotasis Seimo nutarimas neprieštarauja Konstitucijai, jos atžvilgiu atlieka *pagalbinį*, “tarnybinį” vaidmenį. Todėl iš esmės neprieštaringas (jei nekreiptume dėmesio į jo argumentavimą) išaiškinimas, jog Vyriausybė turi grąžinti Prezidentui įgaliojimus “tą dieną, kai jis pradeda eiti savo pareigas”, *neturi savarankiškos reikšmės*: prašymo išaiškinti šį klausimą *politinis* tikslas buvo ne tik ir ne tiek išsiaiškinti akivaizdų prieštaravimą tarp Konstitucijos 82 str. 1 d. nuostatos, kad “[i]šrinktas Respublikos Prezidentas savo pareigas pradeda eiti rytojaus dieną pasibaigus Respublikos Prezidento kadencijai”, ir 92 str. 4 d. nuostatos, kad “Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus Respublikos Prezidentui <...> išrinkus Respublikos Prezidentą”, bei Prezidento įstatymo 6 str. nuostatos, kad “[k]itą dieną po to, kai Respublikos Prezidentas prisiekė, Lietuvos Respublikos Vyriausybė grąžina jam savo įgaliojimus”¹²⁹, ir Vyriausybės įstatymo 8 str. 1 d. nuostatos, kad “[i]šrinkus naują Prezidentą, Vyriausybė savo įgaliojimus grąžina ne vėliau kaip per 5 dienas”, bet: (1) dar kartą pademonstruoti Konstitucijos teksto prieštaringumą, *neva* stumiantį Vyriausybę į konstitucinę dilemą, kurią gali

išspręsti tik Konstitucinis Teismas; (2) pažymint, jog neaišku, kada turi būti *grąžinami įgaliojimai*, dar kartą netiesiogiai “pasufleruoti” Konstituciniam Teismui idėją apie įgaliojimų grąžinimo ir atsistatydinimo bei jų teisinių pasekmių netapatumą; (3) tuo atveju, jei Konstitucinis Teismas vis dėlto nuspręstų, kad po Prezidento rinkimų Vyriausybė *turi* atsistatydinti, sudaryti galimybę interpretuoti Konstitucijos 92 str. taip, kad atsistatydinimas galėtų įvykti dar *iki* naujam Prezidentui, galbūt nenorėsiančiam palikti tos pačios Vyriausybės, pradedant eiti savo pareigas (nes kas išrinktas Prezidentu, tampa žinoma, oficialiai patvirtinus rinkimų rezultatus, tuo tarpu iki naujojo Prezidento inauguracijos lieka daugiau laiko, negu Konstitucijos 84 str. 8 p. reikalaujamos 15 dienų, per kurias Prezidentas privalo pateikti Seimui Ministro Pirmininko kandidatūrą). Pastaroji prieštara grynai spekuliatyvi ir vargu ar galėtų būti realizuota dėl to, kad daugelį su visuotiniais valstybės vadovo rinkimais susijusių dalykų paverstų beprasmybe, tačiau rinkimų kampanijos įkarštyje buvo aptarinėjama ir tokia būsimų įvykių raidos versija.

4. Konstitucinio Teismo obiter dicta

Politinės jurisprudencijos požiūriu Konstitucinio Teismo nutarimas kelia daugiau klausimų, negu duoda atsakymų.

Pirma, Konstitucinis Teismas *akademiniams politologiniams teiginiams suteikė konstitucinio ir teisinio imperatyvo statusą*. Jis ėmėsi uždavinio, atrodo, tiesiogiai prieštaraujančio *kategoriškai* suformuluotai Konstitucinio Teismo įstatymo 30 str. *normai*: “Konstitucinis Teismas tiria ir sprendžia tik teisės klausimus”. Nors nutarimo rezoliucinėje dalyje nėra nė užuominos į kokį nors *ne-teisės* klausimą, pacituotoji įstatymo norma adresuotina ne tik klausimų “sprendimui”, bet ir jų *tyrimui*, t.y. *analizei*, kuri sudaro *obiter dicta* turinį. Konstitucinio Teismo pasirinkta išeities pozicija – “konstatavimas”, kad Lietuva yra parlamentinė respublika, kuriai “būdingi ir kai kurie vadinamosios mišriosios (pusiau prezidentinės) valdymo formos ypatumai” – liudija, jog teisiniai argumentai *volens nolens* subordinuojami “politologiniams” (faktiškai – politiniams), mitų sistema – operacinei sistemai.

Iki 1997 m. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų nebuvo pasibaigusi teorinė diskusija, ar Lietuva yra labiau prezidentinė,

ar parlamentinę valstybę. Lyginant su 1992 m. “prezidentinio referendumo” įkarščiu, kai šis klausimas, atrodo, galėjo būti sprendžiamas tik pagal principą “arba–arba”, tų metų pabaigoje priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija pasiekė labai daug – buvo rastos kompromisinės formuluotės, neleidžiančios Lietuvos valstybės formos priskirti nei griežtai prezidentiniam, nei grynai parlamentiniam tipui. Nors šiuo atveju buvo akivaizdūs neatitikimai “klasikiniam” Prancūzijos “pusiau prezidentizmo” modeliui¹³⁰, būtent toks pavadinimas labiausiai prigijo, apibūdinant Lietuvos valstybės valdymo formą¹³¹. Konstitucinio Teismo nutarimo stilistika išduoda, jog Konstitucinis Teismas skeptiškai vertina (perfrazuojant žinomą Maxo Weberio formulę) “ne-idealius tipus”: pusiau prezidentinę valdymo formą jis keliskart pavadina “*vadinamąja* mišriąja (pusiau prezidentine) valdymo forma” (išskirta mano – E. K.).

Gerai žinoma, kad pusiau prezidentine vadinama valstybė, kurioje “klasikinis” valdžių padalijimo modelis “parlamentas + vyriausybė + teismas” papildomas santykinai autonomiška grandimi – prezidentu, atliekančiu valstybės vadovo funkcijas. Toks valstybės vadovas yra renkamas *visuotiniuose rinkimuose* (išimtiniais atvejais – rinkikų kolegijoje), jis skiria ministrą pirmininką ir turi teisę paleisti parlamentą (tai nereiškia, jog jis šia savo teise beato-dairiškai naudojasi). Tačiau ministras pirmininkas atsakingas ne prezidentui (ar ne tik jam), o pirmiausia parlamentui, galinčiam pareikšti kabinetui nepasitikėjimą. “Dviguba” kabineto atskaitomybė demokratines tradicijas puoselėjančioje pilietinėje visuomenėje nemenkina jo veiklumo, bet leidžia išvengti nukrypimo į vieną iš kraštutinių – į parlamentarizmo sąlygomis labiau tikėtiną kabineto juridinio priklausomumo nuo parlamento hipertrofavimą arba į “gynajame” prezidentiniame modelyje slypinčią politinės konfrontacijos legitimavimo galimybę, ypač, jei prezidentas yra parlamentinei daugumai oponuojančios jėgos atstovas. Valstybėse, kuriose autentiška politinė sistema dar tik formuojasi, pusiau prezidentinis valdymas yra vienas iš veiksnių, skatinančių politinių nuostatų kristalizavimąsi, o podraug ir vienas iš svarbiausių saugiklių, neleidžiančių tokios jų priešstatos, kai priešingoms politinėms stovykloms priklausantys prezidentas ir parlamento dauguma nesugeba rasti bendros kalbos. Kadangi prezidento ir parla-

mento kadencijos paprastai nesutampa, tam tikrais laikotarpiais susidaro vadinamasis "sugyventinio režimas" (*cohabitation*)¹³².

Pusiaus prezidentinis modelis nepaneigia "grynajam" prezidentiniam modeliui būdingo valdžių padalijimo, kuris, tačiau, *visai nebūdingas* parlamentarizmui. Esant pusiaus prezidentinei valdymo formai, prezidentas yra vykdomosios valdžios dalis, bet turinti griežtai apibrėžtas funkcijas (skirtingai nuo vyriausybės, kurios kompetencija gali būti apibūdinta kaip "krašto reikalų tvarkymas"¹³³), savotiška "kvazivykdomoji" valdžia. Ne veltui politologinėje literatūroje tokia "sudvejinta" vykdomoji valdžia vadinama "dviguba vykdomąja valdžia" (*dual executive*). Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Lietuvos Prezidentas yra *vykdomosios valdžios dalis* (nors nei Konstitucija, nei Prezidento įstatymas to tiesiogiai neskelbia, o pati *vykdomosios valdžios* sąvoka *per se* yra ne iš teisinio, bet iš politologinio arsenalo¹³⁴). Yra pagrindo teigti, jog Lietuvoje "[p]usiaus prezidentinis mechanizmas, kurį 1992 m. įtvirtino Konstitucijos architektai, yra iškraipytas <...> sovietinių reliktų", – jame Prezidentas, užuot buvęs "vykdomosios valdžios dalis", iš tikrųjų "yra neaišku kas", nes "tarsi "kybo" atskirtas nuo įstatymų leidybos, vykdomosios ir teisminės valdžių"¹³⁵. Kita vertus, pusiaus prezidentizmas (kaip, beje, ir prezidentizmas bei parlamentarizmas) yra kompetencijų santykį *tipologizuojanti* kategorija, taigi plati sąvoka, apimanti daug valdžių kompetencijų santykio atmainų. Drauge tai "lanksti" sąvoka, nes realias valdžios institucijų galias lemia ne tik konstituciniai, bet ir politiniai faktoriai, net asmeninės politinių lyderių savybės. Todėl kiekvienoje pusiaus prezidentinėje valstybėje atskirais jų politinės raidos etapais kryptama arba link prezidentizmo, arba link parlamentarizmo, nelygu ar prezidentas priklauso tai pačiai partijai ar koalicijai, kaip parlamento dauguma, ar yra parlamentinės opozicijos atstovas (arba "politiškai neutralus"). *Cohabitation* laikotarpiu Prezidento galių siaurinimas, tuo pačiu ir jo vaidmens menkinimas yra "politinio žaidimo" dalis, bet jokių būdu ne veiksny, lemiantis Konstitucijos – stabilaus ir ilgalaikio dokumento – nuostatų turinio aiškinimą. Kokiam pusiaus prezidentinio modelio variantui reikėtų priskirti Lietuvą, kurioje nuo Konstitucijos priėmimo iki šiol *nebuvo peržengtos plačios pusiaus prezidentizmo ribos*, yra ir tikriausiai visada (kol galios ši Konstitucija) bus akade-

minio ginčo dalykas, kurio iš *principo* neįmanoma išspręsti kokios nors jurisdikcinės institucijos “nutarimu”¹³⁶. Tai, kad Konstitucinis Teismas “*pripažino*” Lietuvą esant parlamentine respublika, kurioje, beje, dar ir “įtvirtintas valdžių padalijimo principas”, geriausiu atveju vertintina kaip nesusipratimas. Kvazinormatyvinės politinių klausimų doktrinos požiūriu tai originalus sprendimas, liudijantis *alternatyvios* doktrinos sampratos užuomazgas, bet turint tikslą ne išvengti delegitimuojančių įtakų, bet siekį suteikti “teisiškumo” aureolę net tiems reiškiniams (šiuo atveju mokslinei tipologijai), kurių pačią esmę paneigtų teisės fikcija.

Neatsargus politikos mokslo sąvokų vartojimas Konstitucinio Teismo nutarime šiame kontekste pažymėtinas ne kaip “vienkartinis” suklydimas, bet kaip tendencija. Antai Konstitucinis Teismas pažymi, jog po Prezidento rinkimų įgaliojimus grąžinusi Vyriausybė “išlieka legitimi”. Tačiau Vyriausybė nėra legitimumo subjektas – ji yra jo objektas. *Legitimumo* sąvoka (kurios samprata teorinėje literatūroje irgi diskutuojama) žymi ne “juridinių teisėtumą”, bet visuomenės požiūrį į valdžios sugebėjimą *pateikti* save kaip valdžią, kuriai visuomenės sąmonėje nėra realios alternatyvos, t.y. socialinių-psichologinį santykį tarp visuomenės ir valdžios¹³⁷.

Dar vienas ryškus ribos tarp politikos ir teisės “išplovimo” pavyzdys – jau cituota Konstitucinio Teismo tezė, kad Prezidentas (jei jis vadovaujasi demokratijos principais) “negali laisvai pasirinkti Ministro Pirmininko ar ministrų kandidatūrų, nes visais atvejais minėtų pareigūnų skyrimas priklauso nuo Seimo pasitikėjimo ar nepasitikėjimo jais”, t.y. nuo Seimo daugumos. Konstitucinio Teismo pavartotas terminas “negali” išreiškia *politinę realybę*, t.y. būtinybę skaitytis su parlamentinės daugumos nuomone, tačiau ne teisės neturėjimą. Bet politinė realybė gali būti *ir tokia*, kad būtent Prezidentas lems daugumos poziciją. Apskritai Konstitucinis Teismas hipertrofavo Seimo daugumos vaidmenį: teisiniu požiūriu *dauguma* nėra jokia institucija, kuriai Konstitucijoje būtų skirta nors kiek dėmesio. Kita vertus, dauguma nėra būtinas parlamento elementas, kad darytų negalimą, pvz., mažumos vyriausybę, vadinamąją “technokratų vyriausybę”, nacionalinės vienybės vyriausybę ir pan.

Nors Konstitucinio Teismo nutarimą dėl savotiškos politinių klausimų doktrinos versijos generavimo galima vertinti kritiškai,

komentatoriai pažymi ir mažiausiai vieną visuomenės požiūriu neabejotinai pozityvų šio aspekto elementą. Šiuo nutarimu buvo išsklaidytos dalies rinkėjų iliuzijos, jog naujai išrinktas Prezidentas bus pajėgus spręsti pačias sudėtingiausias problemas, kurių daugelis net nepriskirtos jo tiesoginės veiklos sričiai¹³⁸. Bet vargu ar šią "švietėjišką" funkciją reikėjo atlikti, sumokant už ją tokią kainą – "išplaunant" ribą tarp politikos mokslo schemų ir normatyvinės tikrovės.

Antra, Konstitucinis Teismas, konstatuodamas, jog Lietuvoje "įtvirtintas" valdžių padalijimo principas, šį principą interpretavo *pernelyg formaliai*: "Kiekviena valdžia užima tam tikrą vietą valstybės valdžios sistemoje ir atlieka tik jai būdingas funkcijas. Seimas, kurį sudaro tautos atstovai – Seimo nariai, leidžia įstatymus, prižiūri Vyriausybės veiklą, tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas, sprendžia kitus Konstitucijoje numatytus klausimus. Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas, jis atstovauja valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų, o Vyriausybė yra vykdomoji tvarkomoji šalies institucija, vykdanči įstatymus ir kitus teisės aktus, tvarkanti krašto reikalus. Teismai vykdo teisingumą". Šioje citatoje į akis pirmiausia krinta tai, kad valdžių padalijimo principas apibūdintas "lengviausiu" keliu – pateikiant Konstitucijos nuostatų santrauką, bet ne jų analizę. Kitaip tariant, Konstitucijos *aiškinimas* pakeičiamas jos *pakartojimu*. Tuo tarpu valdžių padalijimo principo esmė (ne tik modernios politikos ir konstitucionalizmo teorijos, bet ir šios koncepcijos "klasikos" požiūriu) – ne *formalus*, schematiškas atskirų valdžios šakų galių *diferencijuotas išvardijimas*, bet visų pirma tam tikras *stabdžių ir atsvarų mechanizmas*, garantuojantis jų santykinį autonomiškumą ir *pusiausvyrą*. Bet apie stabdžių ir atsvarų mechanizmą Lietuvoje Konstitucinio Teismo nutarime neužsimenama, todėl mintis, jog šalyje "įtvirtintas" valdžių padalijimo principas faktiškai nėra niekaip pagrindžiama ir gali būti kvestionuojama, ypač turint galvoje, jog toliau Konstitucinis Teismas valdžių santykį konstruoja Seimo naudai. Tezė, jog Lietuvoje *vienu metu* veikia ir parlamentinis modelis, ir drauge "įtvirtintas" valdžių padalijimas, politikos mokslo požiūriu yra nesuvokiama¹³⁹.

Trečia, Konstitucinis Teismas iš esmės paneigė Prezidento, kaip

Vyriausybę konstituojančios institucijos, *subjektiškumą*. Apibūdinamas Prezidento ir Seimo santykius skiriant Vyriausybę, Konstitucinis Teismas *rėmėsi teze, jog Lietuvos valdymo forma priskirtina parlamentiniam modeliui*. Kaip matėme, pats teiginys apie Lietuvos priskyrimą parlamentiniam modeliui nėra įtikinantis vien dėl to, kad jis prieštarauja teiginiui apie Lietuvoje neva “įgyvendintą” valdžių padalijimo principą. Bet, net jei Lietuva be išlygų galėtų būti priskiriama parlamentiniam modeliui, *neįtikina Konstitucinio Teismo mintis, jog Vyriausybės skyrimo ir įgaliojimų jai suteikimo subjektas yra Seimas*, o ne Prezidentas arba Prezidentas ir Seimas drauge. Ir štai kodėl.

Kaip jau minėta, Konstitucinis Teismas rėmėsi prielaida, kad Vyriausybei įgaliojimus suteikia Seimas, pritardamas jos programai. Jeigu išrenkamas naujas Seimas, tarsi nebelieka įgaliojimus suteikusio subjekto, todėl Vyriausybė turi atsistatydinti. Tuo tarpu išrinkus naują Prezidentą, Seimas lieka tas pats. Konstitucinis Teismas ignoravo tai, kad Konstitucija (84 str. 4 p.) aiškiai nustato, jog Ministro Pirmininko kandidatūrą Seimui teikia ir, gavęs Seimo pritarimą, Ministrą Pirmininką skiria bei kabineto sudėtį tvirtina *Prezidentas*. Tad ar sudarant Vyriausybę Prezidentas nėra subjektas, ne mažiau svarbus, negu Seimas? Atsakymas peršasi savaime, bet Konstitucinio Teismo nutarime šis Prezidento ir Seimo santykių aspektas subtiliai apeinamas.

Pažymėtina, kad reglamentuojant aukščiausių valstybės pareigūnų skyrimą, Konstitucijoje diferencijuotai vartojamos trys Prezidento ir Seimo santykius apibūdinančios sąvokos: *skyrimas, teikimas ir pritarimas*. Pvz., Prezidentas *skiria* apygardų ir apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus (Konstitucijos 84 str. 11 p.) – formaliai jo valios nevaržo niekas. Prezidentas taip pat *skiria* Lietuvos Respublikos diplomatinis atstovus užsienio valstybėse bei ministrus, tačiau jis tai daro Vyriausybės (Ministro Pirmininko) *teikimu* (Konstitucijos 84 str. 3 ir 9 d.); tai reiškia, jog Prezidento valia varžoma tik *parenkant* kandidatą, bet ne jį *skiriant* į pareigas, nes Prezidentas turi teisę ir *neskirti* pateikto kandidato. Padėties šeimininkas čia Prezidentas; antai Vyriausybės įstatymo 6 str. 3 d. nustato, kad “[j]eigu Respublikos Prezidentas pateiktąjį kandidatą atsisako skirti ministru, Ministras Pirmininkas ne vėliau kaip per 10 dienų pateikia kitą ministro kandidatūrą”. Kai kurių pareigūnų

(Aukščiausiojo Teismo teisėjų ir pirmininko, valstybės kontrolieriaus, Lietuvos banko valdybos pirmininko¹⁴⁰ ir kt.) kandidatūras Prezidentas tik *teikia* Seimui – jo prerogatyvos iš esmės apima kandidatų parinkimą¹⁴¹. Tuo tarpu dar kitus pareigūnus (Ministrą Pirmininką, Apeliacinio Teismo teisėjus ir pirmininką, kariuomenės vadą, saugumo tarnybos vadovą¹⁴²) Prezidentas *skiria Seimo pritarimu*, t.y. galutinis žodis taip pat priklauso Prezidentui: jis iš esmės nėra varžomas net teigiamos Seimo pozicijos kandidato atžvilgiu, kadangi, sulaukęs Seimo pritarimo, dar gali apsigalvoti ir teikti Seimui *kitą* kandidatūrą į tas pačias pareigas. Konstitucinių “stabdžių” ar “atsvarų” tam nėra – valdžių padalijimo požiūriu ši galimybė *pati* yra “stabdis” (jei, pvz., Seimo dauguma jos duotą pritarimą kandidatūrai siėtų su kokiomis nors Prezidentui iš principo nepriimtinais sąlygomis). Toks konstitucinis režimas suprantamas: Ministras Pirmininkas turi turėti ir Seimo, ir Prezidento pasitikėjimą¹⁴³. Bet tai, kad, formuojant Vyriausybę, *paskutinis žodis* priklauso Prezidentui, Konstitucinis Teismas ignoravo.

Seimo pripažinimo vieninteliu Vyriausybę konstituojančiu subjektu neįtikinamumas dar labiau išryškėja, turint galvoje, jog Vyriausybės įgaliojimai *visais* atvejais (t.y. ir jai “grąžinant įgaliojimus”, ir “atsistatydinant”) grąžinami Prezidentui, o ne Seimui¹⁴⁴. Iš Konstitucijos 92 str. 5 d. ir 101 str. 2 d. aišku, jog Seimo įgaliojimai Vyriausybei būtini. Tačiau įgaliojimų grąžinimas Prezidentui reiškia, jog įgaliojimų suteikimas Vyriausybei nėra ir negali būti vienkartinis aktas: iki Seimui suteikiant Vyriausybei “įgaliojimus veikti”, *savus* įgaliojimus turi būti suteikęs Prezidentas, paskirdamas Vyriausybės vadovą ir narius bei patvirtindamas Vyriausybės sudėtį. Prezidento įgaliojimai Vyriausybei yra *pirminiai* – jie būtini ir jų pakanka, kad Vyriausybė rengtų savo programą, kuriai turės pritarti Seimo dauguma, bet jų nepakanka, kad Vyriausybė galėtų “veikti” Konstitucijos 92 str. 5 d. prasme; tuo tarpu Seimo įgaliojimai yra *antriniai* – jie negali būti suteikiami, jeigu Prezidentas nėra suteikęs savųjų. Žinoma, Seimo įgaliojimai Vyriausybei yra jos teisėtumo ir legitimumo prielaida, bet pačių Seimo įgaliojimų suteikimo Vyriausybei prielaida yra *pirminiai* įgaliojimai, Vyriausybei suteikiami Prezidento. Toks įgaliojimų Vyriausybei suteikimo proceso “sudvejinimas” gali atrodyti dirbtinis, juolab kad Konstitucijoje “atskiri” Prezidento įgaliojimai Vy-

riausybei neminimi. Bet šitokią įgaliojimų diferenciaciją *įrodo* Konstitucijos 58 str. 2 d. 2 p.: Seimo tiesioginio nepasitikėjimo Vyriausybę pareiškimas savaime neatsaukia Prezidento jai suteiktų įgaliojimų, nes Vyriausybė turi teisę kvestionuoti paties Seimo legitimumą ir teikti Prezidentui siūlymą paskelbti pirmalaikius Seimo rinkimus. Ir tik tais atvejais, kai Prezidentas tokio siūlymo nepatenkinta, Vyriausybė laikytina praradusia ir Prezidento įgaliojimus. Vyriausybės įgaliojimų "dvilypumą" liudija ir Konstitucijos 101 str. 2 d. nuostata, kad "[k]ai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus". Išties – Prezidentas savuosius jau yra suteikęs, skirdamas naujus ministrus! Po Seimo rinkimų nebelieka *antrinių* įgaliojimų subjekto, todėl Vyriausybės atsistatydinimas yra logiškas ir neišvengiamas. Tuo tarpu po Prezidento rinkimų nebelieka subjekto, suteikusio Vyriausybei *pirminius* įgaliojimus – kai jie bus *vėl* suteikti, bus prasminga kalbėti ir apie *antrinius*, t.y. Seimo įgaliojimus, kurie dabar yra išnykę savaime¹⁴⁵.

Yra ir daugiau argumentų, patvirtinančių Prezidento konstitucinį primatą prieš Vyriausybę. Vienas jų – Konstitucijos 96 str. 2 d. nuostata, jog "[m]inistrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, atsakingi Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui". Tiesa, įstatymai ministrų atsakomybės Prezidentui nekonkretizuoja (tai vertintina kaip teisinio reguliavimo spraga, kurią tam tikromis aplinkybėmis gali neutralizuoti konstruktyvios politinių susitarimų ir kompromisų paieškos), o Prezidento iniciatyvą atleisti ministrą varžo Ministro Pirmininko teikimo sąlyga (Konstitucijos 84 str. 9 p.); tačiau ministro atsistatydinimą priima pats Prezidentas – be Ministro Pirmininko tarpininkavimo ir Seimo sankcijos (Vyriausybės įstatymo 10 str. 3 d.).

Ketvirta, Konstitucinis Teismas išaiškino, jog *Vyriausybės atsistatydinimas* ir *Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas* nėra tapačios sąvokos. Vyriausybės atsistatydinimas reiškias, jog Vyriausybė "baigia" savo veiklą, tuo tarpu įgaliojimų grąžinimas yra tarsi "mandagumo atsistatydinimas" (*démission de courtoisie*). Kitaip tariant, Vyriausybė įgaliojimus Prezidentui "grąžina" *neatsistatydindama* – ir daro tai ne tam, kad Prezidentas pasinaudotų teise skirti Ministrą Pirmininką (aišku, Seimo pritarimu!), o tam, kad šis jaustųsi

“pagerbtas”. Taigi įgaliojimų grąžinimas laikytinas “tarpinstitucinio mandagumo išraiška”, bet ne tik. Drauge, kaip išaiškino Konstitucinis Teismas, Prezidentas gauna galimybę pasitikrinti, ar Seimas vis dar pasitiki Vyriausybe (šiuokart akivaizdu, jog kalbama ne apie Vyriausybę kaip instituciją, bet apie *konkrečią* Vyriausybę). Paradoksalu, bet Konstitucinis Teismas nepareiškė jokios nuomonės šiuo svarbiu klausimu – kokia šio pasitikėjimo patikrinimo procedūra, jei Seimas pasitiki *vienais* ministrais, bet nepasitiki *kitais*? Konstitucinio Teismo nutarime rašoma tik apie Vyriausybę *in corpore*.

Kad Konstitucinis Teismas neįsigilino į žodžio “atsistatydinti” semantiką, nekelia abejonių: kalbos požiūriu *atsistatydinimas* ir yra *įgaliojimų grąžinimas*. Tokį šių sąvokų santykį diktuoja *auksinė aiškinimo taisyklė* (žinoma, jei jos šiuo atveju turi būti laikomasi). Konstitucinio Teismo nutarimas dažniausiai kritikuojamas būtent dėl šių sąvokų netapatumo akcentavimo¹⁴⁶. Tačiau tokiam sąmoningam ar nesąmoningam “neįsigilinimui” yra “pateisinama priežastis” – tai, kad Konstitucijos tekste sąvokos *atsistatydinimas* ir *įgaliojimų grąžinimas* vartojamos pagrečiu (Konstitucijos 84 str. 6, 7 ir 8 p., Vyriausybės įstatymo III skirsnis). Maža to, kartais jos jungiamos jungtuku “ar” (Konstitucijos 84 str. 8 p.), kuris, jei hipertrofuojamas verbalinis-lingvistinis Konstitucijos aiškinimo metodas, įgauna lemiamos reikšmės. Gali atrodyti, kad, nepaisant šių sąvokų semantinio ir loginio tapatumo, Konstitucijos autoriai suteikė sąvokai *įgaliojimų grąžinimas* ne tą prasmę, kurią jai suteikia kasdienė kalba ir logikos taisyklės. Žinoma, jei taip įvyko, toks lingvistinis voliuntarizmas – ne geriausias teisėdaros technikos pavyzdys. Bet Konstitucijos autorių (formaliai – Tautos, t.y. suvereno) valia šiuo požiūriu negali būti varžoma. Konstitucinis Teismas turėjo “atrasti” tą *ypatingą*, tik lietuviškam konstituciniam tezaurui būdingą sąvokos *įgaliojimų grąžinimas* prasmę.

Jis “atrado” dvi. Konstitucinis Teismas tuo pat metu ir vadovavosi auksine aiškinimo taisykle, ir atsisakė ja remtis, išvesdamas aiškinamųjų sąvokų prasmę iš Konstitucijos formuluočių (straipsnių) *struktūros*. Pastarasis metodas ne itin krinta į akis, bet jį išduoda kai kurių Konstitucinio Teismo nutarimo formuluočių stilistika. Viena vertus, Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog abi minėtos sąvokos “susijusios su skirtingomis teisinėmis situacijo-

mis”, o tai “lemia ir skirtingus teisinius padarinius”. Aiškindamas Konstitucijos nuostatas apie Vyriausybės įgaliojimų grąžinimo ir atsistatydinimo pagrindus (Konstitucijos 94 str. 4 d. ir 101 str. 3 d.), Konstitucinis Teismas remiasi jam itin reikšminga atrodančia Konstitucijos teksto struktūros ypatybe, jog šie pagrindai numatyti *atskirai*. Konstatuodamas, kad po Prezidento rinkimų “įgaliojimų grąžinimas nesuponuoja Vyriausybės atsistatydinimo”, Konstitucinis Teismas teigia, jog priešingu atveju “Konstitucijoje būtų tiesiogiai nurodyta, kad po Respublikos Prezidento rinkimų Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus ir atsistatydina”. Ką, laikantis Konstitucinio Teismo nutarime dominuojančio verbalinio-lingvistinio Konstitucijos teksto aiškinimo metodo, reiškia “ir”? Tik tai, jog tokiu atveju parašyti “atsistatydina” nepakaktų, kad būtų *taip pat* grąžinami ir įgaliojimai. Konstitucinis Teismas nurodė, kad po Prezidento rinkimų Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas yra “pirmasis žingsnis į privalomą, Konstitucijoje įsakmiai nurodytą Vyriausybės atsistatydinimą”¹⁴⁷ (“antrasis” žingsnis gali ir nebūti žengtas). Vyriausybės atsistatydinimas ir jos įgaliojimų grąžinimas traktuojami kaip *skirtingi* normatyvinės tikrovės elementai, *ne apimantys*, bet *papildantys* vienas kitą! Tai sunkiai suvokiama įprastinės (kasdienės) šių sąvokų vartosenos požiūriu, bet nuosekliai seka iš Konstitucinio Teismo šioms Konstitucijos nuostatoms aiškinti pasirinktos metodikos.

Kita vertus (ši mintis Konstitucinio Teismo nutarime išdėstyta kur kas nuosekliau), Vyriausybės atsistatydinimas gali būti suvokiamas kaip jos įgaliojimų grąžinimo *atmaina*. Auksinė aiškinimo taisyklė tokiam požiūriui iš esmės neprieštarauja: net jei sutiksime, kad pagal keistą Konstitucijos autorių įgeidį įgaliojimus grąžinanti Vyriausybė *ne visuomet* privalo atsistatydinti, atsistatydindama, ji *tikrai* grąžina savo įgaliojimus. Konstitucinis Teismas nurodė, kad “po Seimo rinkimų Vyriausybė privalo *ne tik* grąžinti įgaliojimus, bet *ir* atsistatydinti (išskirta mano – E. K.). Metodologijos požiūriu, ta pačia linkme (bet nebūtinai taip pat) Konstitucijos nuostatų turinį linkę aiškinti ir kai kurie Konstitucinio Teismo sprendimo kritikai¹⁴⁸. Bet klausimas yra sudėtingesnis. Reikalas tas, kad ir Konstitucinis Teismas, ir jo kritikai *a priori* preziumuoja Konstitucijos kūrėjų sąmoningą siekį *būtent taip* formuluoti Konstitucijos nuostatas, atmesdami bet kokią klaidos

ar netikslumo galimybę. Jeigu rašant Konstituciją išties buvo norima išvesti takoskyrą tarp Vyriausybės įgaliojimų grąžinimo ir atsistatydinimo, kodėl tai nebuvo padaryta aiškiai ir nedviprasmiškai? Mitų sistemos požiūriu Konstitucijos kūrėjų neklaidingumo preziumavimas yra vienintelis racionalus kelias. Bet, kaip matėme, net nesiėmus svarstyti klausimo apie minėtų dviejų sąvokų santykį, „politologinius“ argumentus iškeldamas *virš* teisinių (prieš tai juos iškreipdamas, kaip valdžių padalijimo ir parlamentarizmo kategorijų santykio atveju), mitų sistemos funkcionavimui smūgi suduoda tas subjektas, kurio sprendimus visiškai ar iš dalies delegitimuojančio kvestionavimo šiuo atveju labiausiai ir siekia išvengti mitų sistema – Konstitucinis Teismas. Todėl nelieka nieko kito, kaip pasitelkti argumentus iš operacinės sistemos domeno.

Pirmasis ir svarbiausias iš jų – Konstitucija niekuomet nebūna neprieštaringa. Jos nuostatose *galimi* neaiškumai ir prieštaravimai – antraip būtų beprasmis jos aiškinimas. Konstitucija – kompromisų rezultatas (nebent Konstitucija būtų „išleista“ totalios politinės diktatūros sąlygomis). Be to, Lietuvos Konstitucija buvo rašoma parlamento ir partijų susipriešinimo sąlygomis, net paliekant galimybę kai kuriuos labiausiai ginčijamus klausimus galutinai išspręsti tuomet, kai paaiškės politinių jėgų santykis¹⁴⁹. Tokio aplinkybėmis verbalinis-lingvistinis metodas, bent jau konstitucinės justicijos institucijų formuluojamos kvazinormatyvinės konstitucinės doktrinos formavimosi pradžioje, jei jis suabsoliutinamas, rizikuoja iškreipti Konstitucijos kūrėjų intenciją, o tuo pačiu ir jos nuostatų prasmę, net jei iš pažiūros pavyksta formalizuoti jos atskiras sąvokas. Dėl šios aplinkybės sąvokos *Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas* ir *Vyriausybės atsistatydinimas* aiškinamos, atsižvelgiant į *tikruosius* Konstitucijos kūrėjų ketinimus ir jų realizavimo aplinkybes. Kadangi 1992 m. Konstitucija buvo kompromisas tarp prezidentizmo ir parlamentarizmo šalininkų¹⁵⁰ (būtent tai iki Konstitucinio Teismo nutarimo sudarė prielaidas traktuoti Lietuvą kaip pusiau prezidentinę valstybę), vargu ar gali itikinti toks šių sąvokų aiškinimas, kuriuo Prezidento, Seimo ir Vyriausybės santykiuose *nebelieka* nė menkiausių prezidentizmo ar pusiau prezidentizmo apraiškų, bet įtvirtinamas kraštutinis parlamentarizmo variantas. Žinant, kad tuometinės Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, koordinavęs Konstitucijos kūrimo procesą

ir daręs jam didžiulę įtaką, *tuometu* buvo prezidentinės respublikos šalininkas, toks Prezidento, Seimo ir Vyriausybės galių santykis, kaip išaiškino Konstitucinis Teismas, atrodo dar labiau iškreipiantis “konstitucinio kompromiso” dalyvių nuostatas¹⁵¹ (tai, kas anglosaksų šalyse tokiais atvejais vadinama *original intent* ir *legislative history*).

Vadovaujantis tik verbaliniu-lingvistiniu (t.y. formaliu) metodu, “atsistatydinimo – įgaliojimų grąžinimo” dilema neišsprendžiama, nes šis metodas nenumato galimybės derinti auksinės aiškinimo taisyklės ir jos alternatyvos – sisteminio-struktūrinio Konstitucijos teksto aiškinimo, jeigu tai taikoma tai pačiai sąvokai, o kiekvienas iš paminėtųjų aiškinimo metodų duoda skirtingą rezultatą. Raktą šiai dilemai išspręsti siūlo paties Konstitucinio Teismo samprotavimas apie Konstitucijos 101 str. 3 d. pateikto Vyriausybės atsistatydinimo pagrindų sąrašo “baigtinį” pobūdį. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucijos 101 str. išvardintas atvejų, kai Vyriausybė privalo atsistatydinti, sąrašas yra *baigtinis*. Turint galvoje Konstitucijos kūrimo aplinkybes ir jų sąlygotus Konstitucijos teksto netolygumus, ne mažiau įtikinamai skamba ir toks aiškinimas. Vietoje *vieno* sąrašo, nurodančio visus atvejus, kai Vyriausybė privalo atsistatydinti, pateikti *du* – Konstitucijos 92 ir 101 str., ir abiejuose juose formuluojama *ta pati* Vyriausybės pareiga – grąžinti įgaliojimus, t.y. atsistatydinti, bet ši pareiga įvardijama skirtingais terminais. Tais atvejais, kai šie terminai vartojami pagrečiui (Konstitucijos 84 str. 8 p.), turima galvoje, jog Vyriausybė *ne visuomet įgaliojimų grąžinimą privalo įvardyti kaip atsistatydinimą*, bet nuo to šios sąvokos neįgauna skirtingo turinio. Teisinės pasekmės abiem atvejais tos pačios – startas naujos Vyriausybės formavimui ir buvusios Vyriausybės *galutinis* įgaliojimų praradimas po to, kai bus sudaryta nauja Vyriausybė. O Konstitucijos 84 str. 6 p., numatantis, kad Vyriausybė po Seimo rinkimų turi grąžinti Prezidentui įgaliojimus, ir 101 str. 3 d. 4 p., numatantis, kad ji tokiu atveju turi atsistatydinti, reiškia ne tai, kad įgaliojimų grąžinimas yra “pirmasis žingsnis” į atsistatydinimą, bet tai, kad Konstitucijos kūrėjai tarp šių sąvokų nežvelgė esminio skirtumo¹⁵²! Priešingu atveju (jeigu preziumuojamas išsamus visų įmanomų Vyriausybės įgaliojimų netekimo atvejų numatymas), jie būtų *tiesiogiai* numatę ne tik Prezidento pre-

rogatyvą *priimti* Vyriausybės gražinamus įgaliojimus po Seimo rinkimų bei *priimti* jos atsistatydinimą visais, Konstitucinio Teismo nuomone, “baigtiniame” sąraše numatytais atvejais, bet ir Prezidento prerogatyvą *priimti* Vyriausybės gražinamus įgaliojimus po Prezidento rinkimų. Tuo tarpu Konstitucijoje nenurodoma, kad Prezidentas privalo šiuo atveju gražinamus įgaliojimus *priimti* – tik teikti Seimui Ministro Pirmininko kandidatūrą (Konstitucijos 84 str. 8 p.). Gražinamų įgaliojimų bei atsistatydinimo *priėmimo* instituto reikšmė tampa neaiški, *neapibrėžta*, ypač turint galvoje Konstitucinio Teismo nuomonę, jog Prezidentas nėra įgaliojimų suteikimo Vyriausybei subjektas. Ši prieštaravimų grandinė tik iš pažiūros atrodo paini. Viskas kur kas paprasčiau. *Nė vienas* iš minėtų Vyriausybės įgaliojimų gražinimo (atsistatydinimo) pagrindus išvardijančių sąrašų nėra savaime “baigtinis”¹⁵³ – “baigtinė” yra jų *visuma* (sistema)¹⁵⁴.

Verbalinio-lingvistinio metodo hipertrofavimas duoda pagrindo Konstitucinio Teismo nutarimo kritikams teigti, jog Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos raidę, *pamiršo jos dvasią*¹⁵⁵. Konstitucijos dvasia nėra kažkokią mistiką – taip koncentruotai vadinami bendrieji konstitucinės santvarkos principai bei Konstitucijos kūrėjų siekiai. Išties, nemenkinant verbalinio-lingvistinio metodo principinės reikšmės, reikia pripažinti, kad, iškilus problemoms dėl Konstitucijos tekste vartojamų terminų “semantinio nenuoseklumo” ir atitikimo Konstitucijos principų sistemai, jis nėra geriausias pagalbininkas¹⁵⁶.

Penkta, nutarimo stilistika išduoda Konstitucinio Teismo abejones dėl jo argumentų įtikinamumo (toliau, rašant apie rėmimąsi Prancūzijos konstitucine patirtimi, bus pacituotas akivaizdus tokios stilistikos pavyzdys), kurios tačiau nesulaiko Konstitucinio Teismo nuo tokio Konstitucijos aiškinimo, kuris kol kas beveik nesulaukė teigiamų vertinimų nei žiniasklaidoje, nei tarp profesinės korporacijos atstovų. Neryžtingas, “abejojantis” argumentavimo stilius aiškiai kontrastuoja su teisinių išvadų kategoriškumu. “Galima nujauti, – rašo vienas nutarimo kritikas, – jog kolektyvinis autorius Konstitucinis Teismas, formulavęs šį nutarimą, suvokė jo svarbą ir sykiu nenorėjo visko pasakyti iki galo. Tekste labai juntamas netvirtumas. Pacituosiu tik vieną “rekomendaciją”. Rašoma: “Todėl įgaliojimų gražinimo po Respublikos Prezidento

rinkimų atveju valstybės vadovo pavedimas toliau eiti pareigas turėtų būti duodamas tai pačiai vyriausybei". Kodėl nerašoma juridškai vienareikšmiškai – "turi būti duodamas"? Juk ir be loginės analizės aišku, kad "turėtų" ir "turi" labai skiriasi savo įpareigojančia galia. Esminis Konstitucinio Teismo neryžtingumas aiškėja, bandant jam juridškai apibūdinti Vyriausybės programą: "Taigi Vyriausybės programa vertintina kaip teisinis dokumentas, kuriame pateiktos tam tikro laikotarpio valstybės veiklos gairės. Jis skelbtinas *Valstybės žiniose*." Rašoma "vertintina" ir "skelbtinas", vadinasi, iki Konstitucinio Teismo posėdžio ta programa neturėjo teisinio dokumento statuso ir nebuvo paskelbta *Valstybės žiniose* (valstybiniai dokumentai įsigalioja tik paskelbus juos šiame leidinyje). Tad šiuo atveju jau Konstitucinis Teismas tam tikram tekstui – Vyriausybės programai – bando suteikti įstatymo statusą. Tačiau ar išties suteikia? Man atrodo, jog teisinė norma negali būti įtvirtinama tokiais žodžiais kaip "vertintina"¹⁵⁷.

Prisiminus Casso R. Sunsteino nurodytą priklausomybę tarp teisinės stilistikos formų ir konstitucinio teismo sprendimų vertinimų (žr. aukščiau, 1 lentelę), manytina, jog bendrą neigiamą Konstitucinio Teismo nutarimo vertinimą visuomenėje nulėmė ne tik galutinė išvada, bet ir pasirinkta stilistika. Pagal šią priklausomybės schemą, pripažinus tam tikrą aktą konstituciniu, konstitucinės kontrolės institucija gali būti kaltinama bailumu ir kapituliacijomis prieš politikus (jei remiamasi nedviprasmiškomis konstitucijos formuluotėmis) arba pernelyg dideliu atsargumu (jeigu formuluotės dviprasmiškos). Pažymėtina, jog abiem atvejais būtina ir drauge pakankama prielaida yra konstitucinio teismo sprendimo kvestionavimo faktas: kvestionuoti gali politikai, profesinė korporacija, visuomenės nuomonė ir t.t. Kaip bus parodyta vėliau, nagrinėjamo nutarimo atveju toks kvestionavimas yra. Problemiška yra tai, kad kvestionuojama ne nutarimo rezoliucinė dalis (kuri net pareiškėjui neatrodė reikšminga), bet *obiter dicta*, suformuluoti, remiantis *ir* kategoriškomis, nedviprasmiškomis, *ir* neaiškiomis, dviprasmiškomis Konstitucijos formuluotėmis. Analizuojant nutarimo tekstą, Konstitucinio Teismo poziciją delegitimuojančių veiksmų potencialą ypač išryškėja, kai *dviprasmiškas* Konstitucijos formuluotes Konstitucinis Teismas aiškina aptakioomis, neryžtingomis tariamosios nuosakos ir pan. frazėmis.

Šešta, Konstitucinis Teismas nurodė, jog Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas po Prezidento rinkimų laikytinas *inter alia* "tarpinstitucinio mandagumo išraiška". Formuluodamas šią tezė, jis rėmėsi Prancūzijos III Respublikos konstitucine tradicija, kuriai buvo žinomas vadinamasis "mandagumo atsistatydinimas" (*démision de courtoisie*). Mintį, kad rėmimasis Prancūzijos patirtimi nebuvo *argumentas*, kuriuo remiantis buvo aiškinama Lietuvos Konstitucija¹⁵⁸, reikia be išlygų atmesti – žinoma, tai nėra *ratio*, bet neabejotinai yra *obiter dicta*. Kitaip tariant, prireikus, šis ar panašus argumentas vėl gali būti pasitelktas, aiškinant Konstitucijos nuostatas ateityje – antraip tektų pripažinti, kad Konstitucinio Teismo aktuose *leidžiama* rašyti, kas šauna į galvą, o mitų sistemos požiūriu tai būtų itin griežtas Konstitucinio Teismo veiklos delegetimavimas. Įdomu, kad Konstitucinis Teismas Prancūzijos patirtimi rėmėsi *atsargiai*: "Vyriausybės įgaliojimų grąžinimo po Respublikos Prezidento rinkimų konstitucinis reguliavimas Lietuvoje *šiek tiek* primena Prancūzijos III Respublikos laikų konstitucinę tradiciją" (išskirta mano – E. K.). "Dėl tokių argumentų ir stilistikos Konstitucinis Teismas buvo ne tik kritikuojamas, bet ir atvirai pašiepiamas: "Ką teisės atžvilgiu reiškia "šiek tiek primena"? Pasirėmimas Prancūzijos III Respublika yra <...> kultūrinis kuriozas"¹⁵⁹. Kalbant apie nuosaikesnę šio argumento kritiką, pažymima, kad Konstitucinis Teismas (kuriam apskritai būdingas rėmimasis *kitų šalių* konstitucine doktrina ir praktika) ignoravo autentišką Lietuvos konstitucinę tradiciją¹⁶⁰ – tikrą, o ne butaforinį Vyriausybės atsistatydinimą po Prezidento rinkimų 1993 m.¹⁶¹: nors formaliai vadinamas "įgaliojimų grąžinimu", *tuomet* jis buvo suvokiamas kaip atsistatydinimas, nes Prezidentas teikė Seimui *jau kitą* kandidatūrą į Ministro Pirmininko postą. Lietuvos konstitucingumo istorijoje tai bene pirmas, *precedento neturintis* atvejis, kai aukšta jurisdikcinė institucija ne tik subordinauja Lietuvos konstitucinę doktriną *atsitiktinai* parinktam transplantui, bet ir *atvirai* įtvirtina iki tol veiksmingu reguliatoriumi laikyto teisės instituto *fiktyvumą*. Grįžtant prie ankstesnės diskusijos apie Vyriausybės atsistatydinimo ir įgaliojimų grąžinimo santykį, pastarojo instituto fiktyvumo konstatavimas šią diskusiją padaro beprasme.

"Mandagumo atsistatydinimo" instituto atsiradimas Lietuvos Konstitucijos aiškinimo akte yra šokiruojantis *teisinio trans-*

planto pavyzdys. *Šokiruojantis* todėl, kad tokio instituto nenumato joks Lietuvos teisės aktas; net Konstitucijos kūrimo metu joks “mandagumo atsistatydinimas” nebuvo bent jau oficialiu lygiu diskutuojamas. Šis institutas nežinomas ir Lietuvos teisės tradicijai. Jis neturi analogų kitų skyrimu, atskaitingumū ir/arba atsakomybe grįstuose pareigūnų santykiuose su valstybės vadovu – diplomatinų atstovybių vadovų, valstybės kontrolieriaus, kariuomenės vado, saugumo tarnybos vadovo ir t.t.

Šiaip jau teisiniai (ir konstituciniai) transplantai atspindi tokią teisėdaros techniką, kai vienos šalys perima kitų šalių patirtį, perkelia jų teisinių sistemų normas, principus ir institutus į savo teisinės sistemas¹⁶². Tokia technika plačiai taikoma įvairiose šalyse ir savaime nėra pavojinga, jeigu ją taikančios teisėdaros ir jurisdikcinės institucijos veikia suderintai, t.y. jeigu yra iš anksto *susitarta*, kokiomis sąlygomis, kas, iš kur ir į kur gali būti “transplantuojama”. Tačiau paprastai tai yra ne teisės aiškinimo, bet teisėdaros technika. Antraip nekoordinuoti teisiniai transplantai gali tapti teisinę sistemą destabilizuojančiu ir jos disfunkcijas skatinančiu veiksniu. Neabejotina, kad Konstitucinio Teismo nariai tai suvokė, bet *vis dėlto* tikėjosi šiuo *dicta* sustiprinti kitų *dicta* (dėl skirtumo tarp Vyriausybės įgaliojimų grąžinimo ir atsistatydinimo) “svarumą”. Tačiau kodėl buvo pasirinktas *Prancūzijos* pavyzdys?

Atsakymas į šį klausimą yra ne iš teisės ir net ne iš politinių nuostatų, o iš *atsitiktinumų* srities. Nutarimą rengęs teisėjas¹⁶³ gerai moka prancūziškai (bet ne kurią nors kitą Vakarų kalbą). Galima tik spėlioti, koks teisinis transplantas būtų atsiradęs Konstitucinio Teismo nutarimo tekste, jei teisėjas mokėtų ne prancūzų, o anglų arba ispanų kalbą. Galbūt jokio – šiomis kalbomis kalbančių šalių konstitucinėje praktikoje “reikalingo” pavyzdžio aptikti nepavyktų.

Bet Konstitucinio Teismo transplantas šokiruoja dar vienu požiūriu. Remiamasi ne tik *nebeegzistuojančios*, bet *žlugusios* valstybės patirtimi! Gydytojas nesiimtų transplantuoti organą, paimtą iš prieš beveik šešis dešimtmečius mirusio žmogaus, kuris ir gyvas, tiesą sakant, nebuvo labai sveikas. O būtent taip galima apibūdinti prezidento instituciją Prancūzijos III Respublikoje (1870–1940).

III Respublikos politinės sistemos funkcionavimui priskiriamos bemaž visos blogybės, kokias tik įmanoma adresuoti parlamentinei sistemai: deleguotosios įstatymų leidybos hipertrofavimas, pernelyg didelė kabineto galia¹⁶⁴ (paradoksaliai deranti su dažna jų kaita, nesikeičiant ministrams¹⁶⁵), masinis rinkėjų balsų papirkinėjimas¹⁶⁶ ir t.t. Anot vieno prancūzų konstitucionalizmo autoriteto, to meto Prancūzijos valdymo sistema įkūnijo parlamentarizmo krizę¹⁶⁷. 1875–1914 m. čia pasikeitė 48 vyriausybės¹⁶⁸ (jos stabilesnės buvo tik 1895–1911 m.). Politinio svorio centrą sutelkus parlamente, kuriame nebuvo aiškos daugumos, šiam faktiškai vadodavo kabinetas, pats patiriantis parlamentinių grupių spaudimą ir net diktatą.

Paradoksalu, bet Konstitucinis Teismas rėmėsi pavyzdžiu iš politinės sistemos, kurioje buvo kompliktuotas net konstitucinės kontrolės institutas, kuris laikytas prieštaraujančiu tautos suverenitetui, įkūnijamam parlamento, vienintelio galinčio aiškinti Konstituciją (nepaisant išradingų Maurice'o Hauriou, Léono Duguit ir kt. bandymų suderinti šias dvi idėjas)¹⁶⁹. Valdžių padalijimo, kuris, anot Konstitucinio Teismo, "įgyvendinamas" Lietuvoje, Prancūzijos III Respublikoje faktiškai nebuvo, nes pati valdžių padalijimo idėja buvo iškreipta, ją interpretuojant kaip *valdžių demarkavimą*: valdžios funkcijų padalijimas buvo pakeistas valdžios organų specializacija¹⁷⁰. Albertas Vennas Dicey dar 1885 m., lygindamas prancūzų *droit administratif* su teisinės valstybės (*rule of law*) kriterijais, taikliai pastebėjo, jog prancūzų *séparation des pouvoirs* nėra *separation of powers*¹⁷¹, t.y. nėra tai, ką jis pats vadino *valdžių padalijimu* ir, pridurkime, kas šia sąvoka vadinama šiandien. Būtent tokioje sistemoje buvo rastas kompromisas tarp parlamentinio suvereniteto idėjos ir pernelyg didelės vyriausybės galios – ordonansų sistema¹⁷².

Pasak Konstitucinio Teismo, tuo metu Prancūzijoje "vyriausybė atsistatydindavo tiek po parlamento, tiek po prezidento rinkimų". Kaip matėme, jos atsistatydindavo taip dažnai, kad šis dalykas net nebuvo siejamas su rinkimais. Bet atsistatydinimas po prezidento rinkimų ir buvo *démission de courtoisie*. Iš pradžių III Respublika buvo laikoma laikinu dariniu: ji turėjusi egzistuoti tol, kol bus parengta dirva monarchijos grąžinimui. Tokie lūkesčiai atspindėjo ir prezidento institucijoje. Svarbiausia, kad prezidentą rinko *ne tauta*, o parlamentas – Nacionalinis Susirinkimas.

Po ryžtingo ir valingo, bet antirespublikoniškų (monarchistinių) pažiūrų prezidento Patrice'o Mac-Mahono žlugimo (1877 m.) prezidentais rinkdavo nežymius veikėjus, kuriuos vadindavo anglišku žodžiu *outsider*, tuo metu vartotu ne politiniame, o veikiau hipodromo kontekste¹⁷³. Instituciniu požiūriu prezidentas Prancūzijos III Respublikoje buvo *simbolinė figūra*. Jis ir buvo traktuojamas kaip simbolinė figūra. Jis nebuvo net ginkluotųjų pajėgų vadas. Penki prezidentai atsistatydino, nebaigę savo kadencijos¹⁷⁴. Išties, kas išliko istorijoje – ar neryškių ir neįtakingų prezidentų (išskyrus gal tik Raymondą Poincaré), ar galingų, Europos bei pasaulio raidą lėmusių premjerų – Georges'o Clemanceau, Aristide'o Briando, Louis Barthou – pavardės?

Iš visų įmanomų Europos konstitucionalizmo pavyzdžių Konstitucinis Teismas pasirinko, atrodo, *vieną netinkamiausią*. Aišku, kad šitokio *dicta* legitimumą kvestionuoti ypač lengva.

Pagaliau, *septinta*, Konstitucinio Teismo nutarimas kelia dar vieną – jau ne teisinių argumentų ir ne Konstitucijos aiškinimo, bet *politinio racionalumo* – klausimą. Konstituciniam Teismui išaiškinus „neaiškus“ Konstitucijos nuostatas Prezidento nenaudai, susiklosto išties neracionali situacija: visuotinai renkamas valstybės vadovas beturi mažai *teisinių* svertų realizuoti savo politinius siekius. Jo vaidmuo tampa simbolinis ar net apskritai butaforinis. Šiame kontekste nublanksta 1991–1992 m. diskusija, ar Prezidentas turi būti „stiprus“, ar „silpnas“, t.y. ar jis turi turėti daugiau, ar mažiau konstitucinių galių. Išties, parlamentinė sistema *per se* nėra mažiau racionali ar mažiau efektyvi, negu prezidentinė ar pusiau prezidentinė. Tačiau parlamentinė sistema su visuotinai renkamu Prezidentu yra nepagrindžiama politinės logikos taisyklėmis. Pasaulinėje praktikoje toks modelis retas, ir, matyt, aišku kodėl. Situacijos neracionalumą dar labiau sustiprina tai, kad pagal Konstituciją Prezidento galios yra *baigtinės*, tuo tarpu Seimo bei Vyriausybės galių sąrašai gali būti aiškinami plečiamai. Tai kelia netgi klausimą dėl Prezidento, kaip institucijos, prasmingumo¹⁷⁵, mažų mažiausiai – dėl Konstitucijos koregavimo¹⁷⁶, kadangi Konstitucinio Teismo *dicta* adresuojama ne tik *cohabitation* laikui (kai Prezidento statutinių galių siaurinimas, ypač gilesnių demokratinio valdymo tradicijų neturinčiose šalyse, yra daugiau ar mažiau „suprantamas“), o *visai* būsimai konstitucingumo raidai.

Racionalumas nėra *tik* politinės sistemos “akademinis matas”, kriterijus, kuriuo apsiginklavę neutralūs stebėtojai vertina realią politinę situaciją. Tai – ir argumentas, kuriuo operuoja politinio proceso dalyviai. Konstitucionalizmo istorija – tai ne tik kovos dėl valdžios, bet ir racionalios sistemos paieškų istorija. Todėl rinkėjų nusivylimas Konstitucinio Teismo nutarimu¹⁷⁷ potencialiai yra konfliktą skatinantis ir politinę sistemą destabilizuojantis veiksnys.

Aišku, neigiami (beje, ir teigiami) visuomenės vertinimai, nuostatos ir nuotaikos nėra ir negali būti imperatyvas, kuriuo remiantis turi būti aiškinamos Konstitucijos normos. Jie nekeičia Konstitucinio Teismo aktų *teisinio* statuso. Bet neigiami vertinimai gali *delegitimuoti* šiuos aktus, eventualiai – ir jų autorių. Iš esmės tai ir įvyko: absoliuti dauguma politikų bei specialistų Konstitucinio Teismo nutarimą vertina ne kaip “Konstitucijos dvasios triumfą”, o kaip “politinį”, “šališką”, “konjunktūrinį” aktą, netgi įvykdytą “politinį užsakymą”, griauinantį Konstitucinio Teismo autoritetą¹⁷⁸. Iš neišrinktų kandidatų į Prezidento postą keturi atvirai pareiškė savo neigiamą požiūrį į šį nutarimą¹⁷⁹; vienas atsargiai pripažino jį kaip įvykusį faktą¹⁸⁰ ir tik vienas džiaugėsi nutarimu (pridurdamas, kad jis visą laiką buvo parlamentinės respublikos šalininkas)¹⁸¹. Išrinktasis Prezidentas taip pat neslėpė savo kritiško ar bent skeptiško vertinimo¹⁸². Tokia iš esmės ir daugelio Lietuvos gyventojų nuomonė: sprendimą šališku laiko 32%; teisingu – 26%; kad Konstitucinio Teismo sprendimai neturi būti svarstomi, įsitikinę 6%; juo nesidomėjo 36% respondentų¹⁸³. Net darant rimtas išlygas, kad šie duomenys nepakankamai reprezentatyvūs ir kad respondentai negalėjo būti įsigilinę į Konstitucinio Teismo argumentus (kuriems deramai vertinti reikia profesinių žinių), tai nepaneigia šių vertinimų delegitimuojančio poveikio. Tarsi patvirtindami taisyklę *Where you stand depends on where you sit*, teigiami, palankūs vertinimai apsiriboja tik Vyriausybės bei Seimo daugumos atstovų pasisakymais¹⁸⁴ bei valdančiąją daugumą palaikančios spaudos publikacijomis¹⁸⁵.

5. Politiniai klausimai: pozityviosios doktrinos paieškos

Taigi nors ginčo sprendimas buvo įvilktas į juridinę formą, jo politinį pobūdį išryškino kreipimosi į Konstitucinį Teismą aplinky-

bės ir aktyviųjų politinio proceso dalyvių bei visuomenės nuomonės reakcija į Konstitucinio Teismo nutarimą. Todėl, net jei nekreiptume dėmesio į Vyriausybės prašymo Konstituciniam Teismui atsiradimo aplinkybes, jurisprudencijos požiūriu šis ginčas priskirtinas politinių klausimų domenui. Bet ar tai buvo pirmasis šios rūšies “išbandymas” Konstituciniam Teismui? Ar galima teigti, kad Lietuvos konstitucionalizmo praktikoje *jau buvo pradėjusi* formuotis politinių klausimų doktrina (nesvarbu, kad pats Konstitucinis Teismas jos taip nevadina)? Jei taip – kokia metodologija buvo būdinga jo politinių klausimų jurisprudencijai iki 1998 m. sausio 10 d. nutarimo? Norint nuodugniai išsiaiškinti šį dalyką, reikėtų kur kas išsamesnės studijos, todėl čia atsakymą į iškeltą klausimą pabandysiu supaprastinti. Pirma, atmeskime anksčiau (rašant apie politinių klausimų juridizavimo Vidurio ir Rytų Europos šalyse kriterijus) išsakytą mintį, kad *kiekvienas* konstitucinės justicijos institucijos sprendimas *per se* turi bendrą politinę reikšmę, sukelia politines pasekmes ir dėl to yra “politinis”; ši išlyga susiaurins nagrinėjamų atvejų ratą. Antra, Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje ieškokime tik tų atvejų, kai tenkinami bent du iš minėtųjų “ginčo politiškumo” kriterijų (jei pakaktų vieno, pvz., konkrečių politinių interesų arba viešosios nuomonės, atsakymas į klausimą, ar Konstitucinis Teismas iki tol formulavo kokią nors politinių klausimų jurisprudenciją, iš anksto būtų teigiamas). Apibendrintas atsakymas į klausimą, ar Konstitucinis Teismas per savo beveik penkerių metų veiklą buvo susidūręs su politiniais klausimais yra “taip” (manau, kad detali visos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė jį patvirtintų).

Konstitucinio Teismo *strategijas*, susidūrus su siekiais juridizuoti politinius klausimus, galima preliminariai (nes penkerių metų konstitucinės jurisprudencijos patirtis neduoda pakankamo pagrindo griežčiau apibendrinti) suskirstyti į du pagrindinius tipus, kurių kiekvieną galima savo ruožtu skirstyti į smulkesnes kategorijas.

Pirma, Konstitucinis Teismas priimdavo sprendimą atsisakyti nagrinėti prašymą arba nutraukti pradėtą teiseną byloje. Kitaip tariant, doktrinos pobūdis buvo *prevencinis*. Sprendimai būdavo grindžiami įvairias motyvais. Iš jų atskirai paminėtini: (1) ginčijama teisės norma panaikinta¹⁸⁶. Tokią galimybę numato Konstitucinio Teismo įstatymo 69 str. 4 d.¹⁸⁷, logiškai išplaukianti iš Kons-

titucijos 107 str. 1 d. nuostatos, kad antikonstituciniu pripažintas aktas (ar jo dalis) negali būti taikomas nuo Konstitucinio Teismo sprendimo priėmimo dienos (t.y. Konstitucinio Teismo aktas negalioja atgaline data). Tokie Konstitucinio Teismo nutarimai iš esmės nebūdavo kvestionuojami. Taigi galima teigti, kad konstitucinėje jurisprudencijoje *jau* įsitvirtinusi *ginčo senaties* doktrina. Bet pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas ne visuomet susilaikydavo nuo akto konstitucingumo vertinimo, net jei ginčijamas aktas būdavo netekęs galios¹⁸⁸, tai leidžia teigti, kad ginčo senaties doktrina buvo taikoma selektyviai; (2) į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne tas subjektas, kuriam Konstitucijos 106 str. suteikia teisę kvestionuoti *tam tikros* kategorijos akto konstitucingumą¹⁸⁹. Tai iš esmės yra Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo įstatymo *a priori* sankcionuotos *konstitucinio procesinio subjektiškumo doktrinos* elementas; pati ši doktrina iš dalies atkartoja amerikietiškąją procesinio veiksnio (*standing*) doktriną; (3) "Konstitucinis Teismas nesprenžia klausimų dėl teisės spragų"¹⁹⁰. Tokia nuostata išreiškia Konstitucinio Teismo *savarankiškai* formuluojamą specifinę apribojimų doktriną – *prašymo (ginčo) žinybingumo* doktriną, taip pat iš dalies sugretinamą su JAV Aukščiausiojo Teismo procesinio veiksnio doktrina (bet jai netapačią). Šio pagrindo tiesiogiai nenumato nei Konstitucija, nei Konstitucinio Teismo įstatymas, kurio 69 str. 1 d. 2 p. skelbia, kad Konstitucinis Teismas gali atsisakyti nagrinėti prašymą ištirti teisės akto atitikimą Konstitucijai, jei "prašymo nagrinėjimas yra nežinybingas Konstituciniam Teismui". Tiesą sakant, Konstitucinis Teismas tąkart išaiškino ne Konstituciją (veikiau – ne tik ją), bet Konstitucinio Teismo įstatymą – ir padarė tai taip, kad šio *dicta*, iš esmės atlikusio *ratio* funkciją, niekas nekvestionavo.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos konstitucinėje politinių klausimų jurisprudencijoje kol kas nebuvo pradėta formuoti *atskira* prevencinė politinių klausimų doktrina, nors Konstitucijos 106 str. 6 d. ir Konstitucinio Teismo įstatymo 69 str. 1 d. 5 p. ją *a priori* sankcionuoja. Tai tikriausiai aiškintina Lietuvos konstitucinės justicijos "jaunumu", o ne jos "nebrandumu" ar teisėjų neryžtu atvirai atriboti politikos ir teisės sritis. Atsirasti specialiai prevencinei politinių klausimų doktrinai natūraliai tinkantys argumentai apie prašymo grindimą ne teisiniais motyvais yra tikriausiai pats

“patogiausias” statutinis pagrindas. Bet nereikia atmesti prielaidos, jog kol kas nebuvo prašymo, dėl kurio būtų galimas toks sprendimas, o jei jis būtų galimas – kad jis būtų įtikinamas¹⁹¹. Vietoje tokios doktrinos Konstitucinis Teismas formuluoja kitas prevencines doktrinas – ginčo senaties, konstitucinio procesinio subjektiškumo ir žinybingumo.

Antra, tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas nerasdavo apriorine statutine sankcija grindžiamų argumentų nenagrinėti politinio ginčo, jis generuodavo *pozityvią* politinių klausimų doktriną, stengdamasis maksimaliai išnaudoti teisinius argumentus – ne *pats* juridizuoti politinį ginčą, bet savo autoritetu legitimuoti politikų sluoksniuose užgimusį jo juridizavimo siekį. Net jei kai kurie politikai ar dalis visuomenės kritikuodavo tokius nutarimus, šie nutarimai dažniausiai būdavo kompromisiniai¹⁹². Neturėdamas galimybės gilintis į detales, apsiribosiu konstatavimu, kad tais atvejais išties nebūdavo galimybių išvengti nutarimo, atsakančio į klausimą dėl teisės akto konstitucingumo, motyvuojant, jog prašymai grindžiami ne teisiniais motyvais, ar vadovaujantis viena iš trijų minėtų prevencinių doktrinų. Vis dėlto šiuose nutarimuose būdavo išsadingai operuojama *tik* mitų sistemos argumentais. Tačiau juos galima laikyti tik *netiesioginiais* politinių klausimų doktrinos šaltiniais, t.y. jie ne generavo politinio klausimo sampratą, bet siaurino erdvę, kurią atsikovoti “klasikinei” politinių klausimų doktrinai ateityje prireiks papildomų svarių argumentų, ir taip nubrėždavo jos ribas.

Šiuo požiūriu 1998 m. sausio 10 d. nutarimas buvo *posūkio taškas*. Kaip jau buvo minėta, Konstitucinis Teismas, “paskelbdamas” Lietuvą parlamentine respublika, aiškiai pasuko *pozityviosios*, o ne prevencinės politinių klausimų doktrinos sampratos keliu. Lyginant su tokios doktrinos elementais (užuomazgomis) ankstesniuosiuose nutarimuose, šįkart itin ryški metodologinė nuostata, kad jurisdikcine tvarka “teisiškai” gali būti vertinami net tie dalykai, kurie *per se* nepriklauso teisinio reguliavimo ar teisės aiškinimo objektų ratui ir nepaklūsta teisiniam mąstymui. Pirmiausia tai pasakytina apie politikos mokslo kategorijas ir tipologijas, kurias Konstitucinis Teismas pakylėjo iki teisinių argumentų lygmens. Pažymėtina, kad šiuo atveju svarbesnis ne Konstitucijos išaiškinimo turinys, bet jo *metodologija*.

Kol kas per anksti apibendrinti. Nežinia, ar Konstitucinis Teismas kada nors nepersvarstys savo pozicijos (juk keičiasi ir politinė situacija, ir Konstitucinio Teismo teisėjų nuomonės bei sudėtis). Tačiau, jeigu ateityje būtų priimti kiti nutarimai, aiškinantys valdžios šakų santykius, pvz., Prezidento institucijos naudai, ir tai būtų daroma remiantis nedviprasmiškomis Konstitucijos formulotėmis bei vienareikšmiais paties Konstitucinio Teismo argumentais, tai *savaime* nereikėtų, kad politinių klausimų jurisprudencija vėl pasuko prevencinės doktrinos linkme.

Ar galėjo Konstitucinis Teismas pasielgti kitaip? Reikia manyti, teisiniu požiūriu – taip.

Pirma, buvo galima remtis Konstitucijos 106 str. ir Konstitucinio Teismo įstatymo 69 str. 1 d. 5 p. ir *atsisakyti* nagrinėti prašymą, nurodant, kad jis grindžiamas *ne teisiniais motyvais*. Reikalas tas, kad kvestionuojamasis Seimo nutarimas *nenurodo jokio termino*, iki kurio pritariama Vyriausybės programai. Tokio termino nereikalauja nei Konstitucija, nei Vyriausybės įstatymas¹⁹³. Taigi Vyriausybės prašymas buvo grindžiamas *fikcija*, t.y. prielaida, kad tam tikras faktas *yra*, kurios reikia, kad jurisdikcinė institucija galėtų išspręsti ginčą¹⁹⁴. Bet nuo Romos pretorių teisės laikų fikcijos yra *jurisdikcinės institucijos*, o *ne bylos šalių* prerogatyva! Teisės požiūriu ginčo *nebuvo*, nes nebuvo ginčo objekto – dviejų teisės aktų *normų* prieštaravimo!

Kita vertus, kadangi Seimas, nenurodydamas savo nutarime jokio termino, nesukūrė normos, jo nutarimo aiškinimas jau būtų klausimo dėl teisės spragos sprendimas. Bet kaip buvo minėta, Konstitucinis Teismas yra kategoriškai atmetęs galimybę spręsti klausimus dėl teisės spragų.

Aišku, toks Konstitucinio Teismo sprendimas atsisakyti nagrinėti prašymą priklausytų nuo konstitucinės *ne teisinių motyvų* kategorijos turinio išaiškinimo. Konstitucinio Teismo jurisprudencija šiuo klausimu kol kas nėra turtinga (*politinių klausimų* požiūriu jos praktiškai visai nėra). Turint omeny šią aplinkybę, hipotetinis Konstitucinio Teismo atsisakymas nagrinėti Vyriausybės prašymą, būtent *šiuo* sprendimu pradedant formuluoti (*ne*) *teisinių motyvų* doktriną *politinių klausimų bylose*, Konstitucinio Teismo aktų legitimumo užtikrinimo požiūriu būtų išties rizikingas žingsnis – Konstitucinis Teismas galėtų būti kritikuojamas už tariamą

neryžtingumą, vengimą aiškinti Konstituciją tada, kai jos nuostatų interpretavimas kelia karščiausius politinius ginčus; kokia būtų valdančiosios daugumos ar Vyriausybės reakcija – atskiras klausimas, bet neatmestina tokia įvykių eiga, kad Konstitucinis Teismas būtų palaikytas savarankiškai (gal net “pernelyg” savarankiškai) institucija.

Be to, devyni Konstitucinio Teismo teisėjai galėtų laikytis visai kitokios *ne teisinių argumentų* sampratos, kuri teisės fikcijas pripažintų “teisiniu argumentu”. Todėl, jei nebuvo galima išvengti nutarimo priėmimo, motyvuojant, kad prašymas grindžiamas ne teisiniais motyvais arba kad tai yra klausimas dėl teisės spragos, verta apsvarstyti alternatyvas. Yra pagrindo teigti, kad, norint (dabar ar ateityje) formuluoti prevencinę politinių klausimų doktriną, potencialiai padedančią išvengti delegitimuojančių įtakų (drauge ir delegitimuojančių vertinimų), buvo galima realizuoti vieną iš kitų trijų metodologinių nuostatų.

Antra, Konstitucinis Teismas galėjo pabandyti taikyti ginčo senaties doktriną (faktiškai išprovokuoti sąlygas, kuriomis ši doktrina logiškai galėtų būti taikoma). Nėra garantijos, kad tai būtų pavykę – bet pirmas *būtin*as žingsnis šia linkme ir nebuvo žengtas: Konstitucinis Teismas, “atsižvelgdamas į klausimo aktualumą”, ėmėsi bylą nagrinėti “be eilės”¹⁹⁵. Sunku numatyti, kokie būtų buvę politinio proceso dalyvių (Vyriausybės, Prezidento, Seimo daugumos ir kt.) veiksmai, jeigu Konstitucinis Teismas *nebūtų* (iš)nagrinėjęs bylos tol, kol pagal Konstituciją Vyriausybė turėjo grąžinti naujajam Prezidentui savo įgaliojimus¹⁹⁶ (t.y. atsistatydinti, jei būtų sekama autentiška konstitucionalizmo tradicija). Bet neatmestina versija, kad tokiu atveju Konstitucinis Teismas galėtų nutraukti pradėtą teiseną, motyvuodamas ginčijamo teisės akto panaikinimu (pvz., jei jau būtų pritarta naujai Vyriausybės – tos pačios ar kitos – programai). Įmanoma, kad tokia Konstitucinio Teismo pozicija net būtų paskatinusi Vyriausybę atšaukti paduotą prašymą¹⁹⁷.

Trečia, Konstitucinis Teismas galėjo “minimizuoti” argumentavimo spektrą. Išties, nutarimo teksto analizė leidžia daryti išvadą, kad akademiniai argumentai dėl valdymo formų klasifikavimo, “atsakingos vyriausybės”, europinių parlamentarizmo tradicijų ir t.t. nė kiek nepasitarnavo, pagrindžiant nutarimo re-

zoliucinę dalį, užtat suteikė daug pagrindo kritiškiems nutarimo vertinimams ir skeptiškiems apibendrinimams apie galimą Konstitucinio Teismo poziciją "slidžiose" situacijose. Konstitucinis Teismas turėjo alternatyvą (tiesą sakant, Konstitucijos aiškinimo metodikos ir technikos požiūriu tai buvo daug lengvesnis kelias) – apsiriboti teisės akto (t.y. Vyriausybės programos) paskirties, formos ir "teisinio" ar "neteisinio" pobūdžio aptarimu, nesigilindamas į klausimus, kurių sprendimas nėra jo tiesioginė konstitucinė pareiga¹⁹⁸. Beveik neabejotina, kad nutarimo rezoliucinė dalis būtų buvusi tokia pat.

Pagaliau, *ketvirta*, Konstitucinis Teismas turėjo galimybę remtis savo jau pradėta formuluoti *teisės šaltinių doktrina*¹⁹⁹ (kuri, kaip pamatysime, gali būti siejama su jau pradėta formuluoti žinybingumo doktrina) ir ją toliau plėtoti. Pagal ją Vyriausybės programa, kuriai pritarta Seimo nutarimu, laikytina politiniu, o ne teisiniu dokumentu (tai, beje, teigė ir Konstitucinio Teismo posėdyje dalyvavęs suinteresuotojo asmens – Seimo – atstovas). Seimo nutarimas, pritariantis Vyriausybės programai, be abejonės, buvo išleistas, realizuojant Seimo kompetenciją ir yra teisinis dokumentas, tačiau tai nepaverčia teisiniu dokumentu *Vyriausybės programos!* Tiesą sakant, Vyriausybės programos *neteisinio* pobūdžio pripažinimas sugriautų visus *politiškai reikšmingus* Konstitucinio Teismo argumentus: kadangi, kaip jau buvo pažymėta, Seimo nutarimas nenustato jokio pritarimo programai termino, *vienintelis aiškiai pritemptas* "terminas", kurio reikėjo pagrindžiant Konstitucinio Teismo *dicta*, buvo "išvestas" iš Vyriausybės programos, kurioje įvairias priemones numatoma įvykdyti per ketverius metus. Bet jurisprudencijos požiūriu ši fikcija absoliučiai *nerelevantiška*, nes ji išvedama *ne iš teisės akto* ir todėl nėra *teisinė* fikcija.

Yra ir kitų argumentų, paneigiančių Vyriausybės programos "teisinį" pobūdį. Vyriausybės įgaliojimų (t.y. programos įgyvendinimo, bet ne tik jo, nes Vyriausybė vykdo daug kitų funkcijų ir priima daug kitų sprendimų, tiesiogiai nenumatytų jos programoje) laikas priklauso *ne tik* nuo Seimo įgaliojimų termino ir nėra juo *apibrėžiamas*: Seimo kadencija yra *maksimalus* galimas, bet jokiū būdu *ne būtinas* Vyriausybės veikimo terminas. Vyriausybė gali *veikti ir trumpiau*: ji gali atsistatydinti iki Seimo kadencijos pabaigos – savo iniciatyva arba jeigu jai pareikštas nepasitikėjimas, arba

jeigu, pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų, ji iš naujo negavo Seimo įgaliojimų, arba mirus Ministrui Pirmininkui, arba jei bus surengti pirmaeiliai Seimo rinkimai ir t.t.

Negana to! Kad Seimas *nepatvirtino* Vyriausybės programos ketverių metų laikotarpiui, jis *pats pažymėjo savo nutarime*: jame *inter alia* vadovaujamasi Konstitucijos 101 str. 2 d., skelbiančia, jog Vyriausybė privalo iš naujo gauti Seimo įgaliojimus, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų! Vadinasi, Seimas preziumavo, kad Vyriausybė, kurios programai jis pritarė, gali veikti trumpiau, negu reikalauja tos programos įgyvendinimas. Kitaip tariant, net jei laikytume, kad Vyriausybės programa buvo patvirtinta *fiktyviam* ketverių metų laikotarpiui, šis laikotarpis buvo *sąlygiškas*: neturėjo pasikeisti daugiau kaip pusė ministrų. Bet Konstitucinis Teismas šią aplinkybę ignoravo. Apie tai, kas *iš tikrųjų* rašoma kvestionuojamame Seimo nutarime, Konstitucinis Teismas *apskritai tylėjo!*

Pažymėkime dar vieną argumentą, liudijantį Vyriausybės programos *ne-teisinį* pobūdį. *Teisinė* atsakomybė Vyriausybei už neįvykdytą ar “nevisiškai įvykdytą” programą neiškyla. Net nepasitikėjimo pareiškimas Vyriausybei – aktas, turintis neabejotinas *teisines* pasekmes – atsakomybės požiūriu yra *politinis*, bet ne teisinis fenomenas²⁰⁰. Konstitucinis Teismas jau buvo atmetęs vadinamųjų “programinių įstatymų” galimybę Lietuvos teisinėje sistemoje²⁰¹. Verta dėmesio ta aplinkybė, kad Konstitucijos 92 str. 5 d. numato *pritarimą* Vyriausybės programai, o ne jos *tvirtinimą*²⁰². Tuo tarpu *teisės* aktus Seimas *priima* arba *tvirtina*. Sekant šia logika, klausimas dėl pritarimo Vyriausybės programai – *politinio* dokumento – tam tikram *terminui*, kurio, kaip buvo minėta, nenumato nei Konstitucija, nei Vyriausybės įstatymas, galėtų būti pripažintas apskritai *nežinymingu* Konstituciniam Teismui²⁰³. O jei byloje ir būtų įmanomas *pozityvus* sprendimas dėl šio nutarimo konstitucingumo, jis galėtų apsiriboti konstatavimu, jog Seimo nutarimas dėl pritarimo Vyriausybės programai, numatančiai priemonės, įgyvendinamas per ketverių metų laikotarpį, neprieštarauja Konstitucijai, nes Seimas realizavo savo diskrecinę kompetenciją. Tai, kaip Konstitucinis Teismas išsprendė šį klausimą, ir vėl liudija jo metodologinę nuostatą juridizuoti tai, kas nors ir turi teisinę reikšmę, bet savo esme yra politika, o ne teisė.

Ar žinybingumo doktrina taikytina, sprendžiant ir kitą klausimą, kurį norėjo išsiaiškinti Vyriausybė – įgaliojimų grąžinimo Prezidentui datos problemą – yra prieštaringesnis dalykas. Vargu ar pavyktų įtikinamai įrodyti, kad tai yra klausimas dėl teisės spragos. Kita vertus, iš Konstitucinio Teismo nutarimo aišku, kad pareiškėjas (Vyriausybė) kreipėsi į Konstitucinį Teismą *ne dėl šio klausimo* – jis buvo tarsi “tarp kitko”, savotiškas *obiter dicta* analogas Konstituciniam Teismui paduotame prašyme. Tačiau jo sprendimas ne “pagrindinio” ginčo dalyko kontekste ir nelaikytinas politiniu klausimu, taigi ir pagrindu rimtai Konstitucinio Teismo kritikai.

Ar Konstitucinis Teismas svarstė šias alternatyvas, nežinia. Bet jeigu jos *būtų* buvusios svarstomos ir atmestos kaip netinkamos, tai liudytų Konstitucinio Teismo siekį *argumentus parinkti pagal iš anksto numatytą sprendimą*. Faktas, kad jis jomis nepasinaudojo. Politinių klausimų doktrina, pradėta daugmaž nuosekliai, byla po bylos vystyti 1993–1996 m., pasuko *antiprevencine* (delegitimuojančių įtakų atžvilgiu) linkme.

6. Politika ir teisė: delegitimavimo tendencijos prognozė

Paskutinis klausimas, kurį čia aptarsime – tai Konstitucinio Teismo nutarimo pasekmės. Reikia skirti politines ir teises pasekmes; ir vienu, ir kitu atveju įmanoma tik bendra prognozė, kurią neišvengiamai koreguos tolesni įvykiai – politinės trintys ir susitarimai, Vyriausybės ir Seimo veiklos efektyvumas, naujojo Prezidento pozicija įvairiais valstybės gyvenimo klausimais, elektorato nuostatos, pagaliau būsimi paties Konstitucinio Teismo sprendimai.

Politinės pasekmės keleriopos. Išskirsiu tik keturis momentus (žinoma, galimų politinių pasekmių daug daugiau, bet tai atskira ir plati tema).

Pirma, išryškėjo svarbiausias, įtakingiausias Lietuvos politinės sistemos veikėjas – Ministras Pirmininkas ir Vyriausybė. Konstitucinio Teismo nutarimas pademonstravo, kad Vyriausybės įtakai šįkart nesugebėjo (nežinia, ar apskritai bandė) atsispirti net Konstitucinis Teismas. Toks tvirtinimas nereiškia, kad buvo daromas koks nors įstatymų draudžiamas poveikis – tokiems kaltini-

mams būtų reikalingas solidesnis faktografinis pagrindas, o ne tik Konstitucinio Teismo nutarimo teksto normatyvinė ir loginė analizė. Tačiau ši analizė, sugretinta su Vyriausybės prašymo Konstituciniam Teismui ištirti Seimo nutarimo pritarti Vyriausybės programai teisėtumą atsiradimo aplinkybėmis, leidžia teigti, kad Konstitucinis Teismas gerai „suprato siunčiamą signalą“ (juk tai pirmas atvejis Lietuvos konstitucinės justicijos praktikoje, kai pareiškėjas *ginčija* teisės aktą, tikėdamasis, kad šis bus pripažintas *teisėtu!*): siekdamas nekvestionuoti atbuline data Vyriausybės teisėtumo (nors normatyvinė-teisinė Konstitucijos ir ginčijamo Seimo nutarimo analizė tam ir nebūtų davusi pagrindo), Konstitucinis Teismas *persistengė*, įtvirtindamas tokį Vyriausybės statusą, kurio nebuvo įtvirtinę Konstitucijos kūrėjai, ir sumenkindamas Prezidento vaidmenį Ministro Pirmininko atžvilgiu taip, kad sukėlė abejones pačios Prezidento institucijos ir jos formavimo būdo racionalumu. Būtent tai leido nutarimo kritikams tvirtinti, kad Lietuva iš pusiau prezidentinės ar parlamentinės valstybės virto „premjerine“²⁰⁴.

Viena iš dviejų: arba politinei polemikai dėl Lietuvos virtimo „premjerine“ respublika trūksta gilesnės teorinės įžvalgos, arba kritikai turi galvoje ne tai, kas iš tikrųjų žymima šiuo terminu. Politikos teorijoje premjerine sistema vadinama parlamentarizmo atmaina, kai kabinetas dominuoja parlamento atžvilgiu – priešingai alternatyvai, kai parlamentas dominuoja kabineto atžvilgiu²⁰⁵ (kad būtų paprasčiau, čia neminimi įvairūs „tarpiniai“ variantai). Ryškiausi *demokratinio* premjerinio valdymo atvejai (įkūnijantys atitinkamus pagrindinius jo teorinius tipus) yra Didžiosios Britanijos Westminsterio modelis, Vokietijos *Kanzlerdemokratie* bei neseniai atsiradęs Izraelio premjero tiesioginio legitimavimo modelis. Kiekvieną jų lemia keletas esminių sąlygų. Aš neturiu tikslo čia detalai nagrinėti šio klausimo; pakaks pasakyti, kad Lietuvoje nėra bent vienos iš *būtinų* kiekvienam minėtų tipų sąlygų. Westminsterio modelis įmanomas, tik esant dvipartinei sistemai (ir griežtos partinės drausmės tradicijai)²⁰⁶. *Kanzlerdemokratie* remiasi vadinamuoju konstruktyviu nepasitikėjimo votumu – konstituciniu reikalavimu, kad Bundestagas gali inicijuoti kanclerio pašalinimą iš pareigų, ne pareikšdamas jam nepasitikėjimą, bet paskirdamas jo įpėdinį²⁰⁷ – išties, surinkti

negatyvią daugumą, leidžiančią pašalinti kanclerį, gali būti daug lengviau, negu suformuoti pozityvią daugumą, galinčią sudaryti vyriausybę. Izraelio premjero legitimavimas remiasi jo tiesioginiais visuotiniais rinkimais²⁰⁸. Akivaizdu, kad Lietuvos politinė ir konstitucinė situacija šių sąlygų neatitinka. Taigi teigti, kad Lietuva tampa "premjerine" valstybe ta prasme, kaip šią sąvoką traktuoja politikos mokslas, nėra pagrindo.

Belieka antrasis variantas: Konstitucinio Teismo sprendimo kritikai, vadindami Lietuvą "premjerine" valstybe, turėjo galvoje ne parlamentinio valdymo tipą, bet *konkrečią Lietuvos politinę situaciją*, t.y. *konkrečią Vyriausybę ir konkretų Ministrą Pirmininką*; pažymėtina, kad akcentuojama ne Vyriausybė, kaip kolektyvinė institucija, bet jos *vadovas*. Bene visuotinai pripažįstama, kad dabartinis Ministras Pirmininkas Gediminas Vagnorius šiuo metu yra įtakingiausias Lietuvos politikas²⁰⁹. Jo valdymo apibūdinimas kaip "premjerinio" tik dar kartą paliudija savaime suprantamą dalyką – politiko asmeninių savybių ir sugebėjimų svarbą, bet net negali būti laikomas Vyriausybės ar politinės sistemos *kritika*, jei neatsižvelgiama į tai, *kokiu būdu ir kokiems tikslams naudojama valdžia*. Be to, jei Konstitucinio Teismo nutarimo kritikai, pavadindami Lietuvą "premjerine" valstybe, manė apibūdinę jos priklausomybę vienokiai ar kitokiai politinio valdymo *tradicijai* (ar bent fiksavę tokios priklausomybės tendenciją), tokios išvados aiškiai per ankstyvos. Kol kas nėra pakankamai duomenų, leidžiančių spręsti, kad dabartinė *stipraus* premjero situacija išliks ilgiau, negu valdžioje bus ši Vyriausybė ar ta pati Seimo dauguma, juo labiau – kad ši tendencija išliks ateityje, ypač jei po kitų Seimo rinkimų jame nesusiformuos aiški ir stabili vienos partijos ar koalicijos dauguma. Kitaip tariant, premjerinio valdymo *situacija* dar negarantuoja premjerinio valdymo *tradicijos*.

Todėl Lietuvos vadinimas "premjerine" valstybe, ypač turint galvoje, kad ši formuluotė nuskambėjo reakcijos į Konstitucinio Teismo nutarimą kontekste, yra ne Vyriausybės ir/arba Ministro Pirmininko kritika, bet *netiesioginė Konstitucinio Teismo kritika*. Tai savotiškas eufemizmas, kuriuo faktiškai pasakyta tik tai, kad Konstitucinis Teismas neatsispyrė politinėms įtakoms – valiai ir/arba pažiūroms to arba tų, kurie šiandien Lietuvoje turi didžiausią įtaką, priimant politinius sprendimus²¹⁰.

Antra, turint galvoje, kad dauguma rinkėjų balsavo ne už tokį Prezidentą, kaip jį *vėliau* (jau po rinkimų) apibūdino Konstitucinis Teismas, tikėtina, kad Prezidento rinkimų politinė reikšmė, o gal ir įtampa sumažės. 1997–1998 m. Prezidento rinkimuose rinkėjai dalyvavo itin aktyviai²¹¹. Galima prognozuoti, kad tokio aktyvumo per Prezidento rinkimus nebepavyks pasiekti²¹². Manoma, kad jei Konstitucinio Teismo nutarimas būtų paskelbtas dar iki rinkimų, rinkėjų aktyvumas būtų buvęs mažesnis²¹³. Kita vertus, galima būtų prognozuoti, kad padidės rinkėjų aktyvumas per Seimo rinkimus, bet pirmieji po Prezidento rinkimų vykę rinkimai į laisvas Seimo narių vietas šios prognozės nepatvirtina²¹⁴.

Nors rūpestis dėl tokių prognozių prieštaravimo pilietinės visuomenės kūrimo siekiui (beje, deklaruotam ir Konstitucijos Preambulėje) suprantamas, jų kol kas *nereikia laikyti neabejotinomis*. Ir štai dėl ko. *Trečioji* Konstitucinio Teismo sprendimo politinė pasekmė yra ta, kad nepalyginamai išauga Prezidento asmenybės reikšmė. Iki šiol (išskyrus rinkimų kampanijos laikotarpį) Prezidento asmeninių savybių klausimas buvo aktualizuojamas daugiau deskriptyviai, o buvusio Prezidento Algirdo Brazausko atžvilgiu – negatyviai, t.y. jo sugebėjimo arba nesugebėjimo pasinaudoti Prezidento Konstitucijos teikiamomis galiomis bei jo santykiu su Seimo dauguma kontekste. Konstituciniam Teismui išaiškinus Konstitucijos nuostatas Prezidento institucijos nenaudai, reikšmingas gali tapti kitas aspektas – Prezidento sugebėjimas išnaudoti tokį svertą, kaip jo valdžios legitimumas, pačiam generuoti konstitucinę doktriną ar jos atskirus elementus, tiesiogiai ar “per tarpininkus” apeliuojant *inter alia* į visuomenės nuomonę bei rinkėjų valią, akcentuojant konkrečioje politinėje situacijoje gimusios valdžių padalijimo doktrinos teisinės išraiškos iracionalumą. Kitaip tariant, Prezidento asmenybės įtakos politiniam procesui problematikoje galimas posūkis nuo asmeninių savybių ir sugebėjimų į politinės valios akcentavimą²¹⁵, o Prezidento santykių su Seimo dauguma bei Vyriausybėje diskurse – nuo legalumo į legitimumą²¹⁶. Jei taip įvyktų, Prezidento sugebėjimas veikti nepalankioje normatyvinėje situacijoje gali būti didesnio rinkėjų aktyvumo prielaida, o drauge daryti tokią įtaką *būsimų* kandidatų į šį postą programoms, kad jose bus akcentuojami jau ne substanciniai (*kas* norima padaryti, tapus Prezidentu), bet instrumentiniai (*kaip* tai bus padaryta) aspektai.

Ketvirta, po Konstitucinio Teismo nutarimo susiklosčiusią prieštaringą situaciją, kai formaliai simbolinis Prezidentas renkamas visuotiniuose rinkimuose, gali būti bandoma "racionalizuoti". Čia galimi du keliai (1) Prezidento rinkimai bus perkelti į Seimą; (2) veiklus, energingas Prezidentas sugebės pakeisti Prezidento statusą, praplėsti jo veikimo erdvę ir sugrąžinti Lietuvą į pusiau prezidentizmo vėžes²¹⁷. Pirmuoju atveju tokio Konstitucijos pakeitimo iniciatoriai turėtų ne tik turėti pakankamą daugumą Seime (nes neįtikėtina, kad šiuo klausimu būtų surengtas referendumas), bet ir ignoruoti nepalankų rinkėjų požiūrį į Prezidento institucijos menkinimą, o antruoju atveju Prezidentas turi turėti pakankamai šalininkų Seime (jie nebūtinai turi būti konkretaus Prezidento, veikiau pusiau prezidentinės valdymo formos šalininkai), o galbūt net turi būti radikaliai pasikeitusi Konstitucinio Teismo sudėtis (jei šiam tektų nagrinėti su Prezidento institucijos stiprinimu susijusius ginčus). Todėl šio klausimo sprendimas tikriausiai yra tolesnės perspektyvos dalykas. Aišku, neatmestina galimybė, jog bus "įamžintas", t.y. taps tradicija, toks Prezidento vaidmuo, kokį suprojektavo Konstitucinis Teismas. Bet kuriuo atveju įvykių eigą lems įvairūs veiksniai – būsimųjų Seimo rinkimų rezultatai, partijų susitarimai ir vidaus diferenciacijavimasis, Prezidento ryšiai su partine dauguma Seime ir daug kitų. Tai, kas labiausiai tikėtina *iki* naujų Seimo rinkimų, yra *ne konstitucinių*, bet *statutinių* Prezidento galių siaurinimas ir atitinkamai Vyriausybės galių plėtimasis (kai kurių Prezidento ir/arba Vyriausybės įstatymų nuostatų pakeitimas), remiantis Konstitucinio Teismo išaiškinimu, kad Lietuva yra "*parlamentinė*" valstybė. Bet, grįžtant prie anksčiau svarstyto klausimo, tai nėra Lietuvos virtimo "premjerine valstybe" sąlyga: kaip rodo "klasikiniai" Didžiosios Britanijos, Vokietijos ir Izraelio pavyzdžiai, kad parlamentinis modelis būtų ir premjerinis, turi būti konstitucinės arba tradicinės prielaidos. Todėl Lietuvos virtimas "premjerine valstybe" veikiau sietinas ne su įstatymų, bet su Konstitucijos pataisomis.

Vertinant *teisines pasekmes*, pirmiausia reikia išskirti ne tas, kurios tiesiogiai susijusios su Prezidento institucija, bet tas, kurios susijusios su konstitucingumo raida Lietuvoje. Natūralu, kad Konstitucija ir dėl savo prigimties, ir dėl apsunkintos keitimo procedūros negali būti ir nebus dažnai koreguojama. Apskritai tai di-

dina konstitucinės doktrinos, ypač tos, kurią formuoja Konstitucinis Teismas, reikšmę. Tačiau aptartasis Konstitucinio Teismo nutarimas provokuoja ir kitokį požiūrį į Konstitucinio Teismo aktus ir atitinkamai – priešingą tendenciją ne visus Konstitucijos aiškinimo rezultatus traktuoti kaip imperatyvus būsimajai konstitucinei praktikai. Tai viso labo tendencijos prognozė – labai spekuliatyvi ir grindžiama *tik reakcija į šį Konstitucinio Teismo nutarimą*. Tačiau ji remiasi faktais.

Konstitucinio Teismo argumentai, pagrindžiantys Lietuvos priklausomybę parlamentiniam tipui ir Prezidento institucijos “simboliškumą”, buvo formuluoti kaip *obiter dicta*. Tai neliko nepastebėta politikų²¹⁸. Kaip jau buvo minėta, *dicta* nėra privalomi, bet jie *gali tapti* privalomi, jeigu ilgą laiką nebus kvestionuojamas jų legitimumas. Tokie *dicta* gali tapti konstitucinės tradicijos elementu ar net pagrindu. *Dicta*, išdėstyti Konstitucinio Teismo nutarime, yra kvestionuojami. Šįkart tenka kalbėti ne apie jų skeptišką vertinimą tarp politikų, žiniasklaidoje ar visuomenėje, bet apie tokį jų kvestionavimą, kuris *įtvirtintas teisės aktuose*. Jau buvo minėta, kad naujojo Prezidento Valdo Adamkaus požiūris į Konstitucinio Teismo sprendimą buvo kritiškas. Pareikšdamas, kad Konstitucinio Teismo nutarimas nepakeitęs jo planų, jis pridūrė: “[k]ad Gediminas Vagnorius turi likti premjeras, *tai tik Teismo pareikšta nuomonė*”²¹⁹ (išskirta mano – E. K.). Politinės frazeologijos požiūriu informatyvus yra ir kitas V. Adamkaus pareiškimas: “Skaičiau nutarimą ir *priėmiau domėn*, kas ten pasakyta, bet aš galiu užtikrinti, kad formuojant Vyriausybę būsiu aktyvus”²²⁰ (išskirta mano – E. K.). Prezidento komanda netgi akcentuoja konstitucinių procedūrų subordinavimą politiniams susitarimams²²¹. Todėl galima teigti, kad naujasis Prezidentas nemanė, jog Konstitucinis Teismas užkirto jam kelią *siūlyti* į Ministro Pirmininko pareigas tą kandidatą, kuris jam pačiam atrodys tinkamiausias. Tačiau net jei jis būtų teikęs pirmenybę kitam kandidatui, konkrečioje politinėje situacijoje jis neketino skatinti konflikto, ypač žinodamas, kad visuomenės nuomonė buvo rengiama tokiam jo interpretavimui, kuris būtų nepalankus Prezidentui²²².

Tačiau naujasis Prezidentas V. Adamkus, siūlydamas Seimui G. Vagnoriaus kandidatūrą į Ministro Pirmininko pareigas, savo 1998 m. kovo 6 d. dekrete nė neužsiminė apie Konstitucinio Teis-

mo išaiškinimą, pagal kurį jis turėtų *atsiklausti* Seimo, ar šis *vis dar* pasitiki Ministru Pirmininku ir Vyriausybe. Prezidento dekretas lakoniškas ir griežtas: "Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 straipsnio 8 punktu, *teikiu* Lietuvos Respublikos Seimui svarstyti Gedimino Vagnoriaus kandidatūrą į Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko pareigas"²²³. Ši formuluotė identiška tai, kurią Prezidentas A. Brazauskas pavartojo, teikdamas Seimui Adolfo Šleževičiaus kandidatūrą. Tai suprantama: po Prezidento rinkimų 1993 m. tuometinė Bronislovo Lubio Vyriausybė taip pat ne tik "grąžino įgaliojimus", bet *atsistatydino*²²⁴. Tačiau jei būtų griežtai sekama Konstitucinio Teismo patektu Konstitucijos išaiškinimu, dekrete būtų *kokia nors* užuomina į "pasitikėjimo patikrinimą". Toliau pamatysime, kad Seime tai neliko nepastebėta ir net buvo bandoma "ištaisyti" šią principinę Prezidento dekreto mintį.

Pažymėtina, kad nesvarbu kokia būtų dekreto formuluotė, jei būtų teikiama ta pati kandidatūra, jo *faktinės* pasekmės būtų tos pačios. Vis dėlto Seime šios formuluotės reikšmė neliko nepastebėta, nors, atrodo, ne iš karto. Gavus Prezidento dekretą, buvo parengtas tokio turinio Seimo nutarimo projektas: "Lietuvos Respublikos Seimas, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67 straipsnio 6 punktu ir atsižvelgdamas į Respublikos Prezidento 1998 m. kovo 6 d. dekretą "Dėl Ministro Pirmininko kandidatūros", *nutaria*: <...> [p]ritarti Respublikos Prezidento teikiamai Gedimino Vagnoriaus kandidatūrai į Ministro Pirmininko pareigas"²²⁵. Tačiau 1998 m. kovo 10 d., prieš balsuojant dėl pritarimo pateiktai kandidatūrai, Seimo nariams buvo išdalintas *alternatyvus* Seimo nutarimo projektas, *pabrėžtinai* nurodantis, jog Prezidentas *tik atsiklausia* Seimo, ar šis *vis dar* pasitiki Vyriausybe, o ne reiškia (tegu ir atsižvelgdamas į konkretų jėgų santykį Seime) savo, kaip valstybės vadovo, valią: "Lietuvos Respublikos Seimas, *atsižvelgdamas* į Respublikos Prezidento 1998 m. kovo 6 d. dekretą *Dėl Ministro Pirmininko kandidatūros* ir į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 10 d. nutarime pateiktą išaiškinimą, kad po Respublikos Prezidento rinkimų Vyriausybei grąžinus įgaliojimus, Respublikos Prezidentui yra suteikiama galimybė patikrinti, ar Seimas ir toliau pasitiki ta pačia Vyriausybe, *vadovaudamasis* Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67

straipsnio 6 punktu, *nutaria*: <...> [p]ritarti Respublikos Prezidento teikiamai Gedimino Vagnoriaus kandidatūrai į Ministro Pirmininko pareigas²²⁶. Galima tik spėlioti, kodėl po Seimo vadovybės konsultacijų buvo pasirinktas pirmasis nutarimo projekto variantas, kuris ir buvo priimtas²²⁷.

Tolesnė įvykių eiga dar aiškiau liudija Prezidento nuostatą, kad Konstitucinio Teismo išaiškinimas (ne nutarimas, kurio rezoliucinės dalies niekas nekvestionuoja!) yra “tik” Konstitucinio Teismo *nuomonė*. Prezidento 1998 m. kovo 10 d. dekretas skelbia: “Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 straipsnio 4 punktu ir 92 straipsniu bei atsižvelgdamas į Lietuvos Respublikos Seimo pritarimą, *skiriu* Gediminą Vagnorių Lietuvos Respublikos Ministru Pirmininku. <...> *Pavedu* Ministrui Pirmininkui Gediminui Vagnoriui ne vėliau kaip per 15 dienų sudaryti Lietuvos Respublikos Vyriausybę ir pateikti jos sudėtį man tvirtinti”²²⁸. Vadovaujantis Konstitucinio Teismo išaiškinimu, Prezidentas turėtų preziumuoti, kad Vyriausybė *jau* yra sudaryta, nes Seimas, pritardamas Ministro Pirmininko kandidatūrai, kartu pareiškė pasitikėjimą Vyriausybe²²⁹. Juk jeigu Vyriausybė *nebuvo* atsistatydinusi, vadinasi, *nebuvo* atsistatydinę ir atskiri ministrai, todėl nereikalingas jų *pakartotinis* skyrimas į *tas pačias* pareigas (išskyrus tuos, kuriuos Ministras Pirmininkas Konstitucijos 84 str. 9 p. tvarka teikia Prezidentui skirti vietoje atleistųjų)²³⁰. Bet Prezidentas dekrete apgalvotai *nesiremia* Konstitucinio Teismo logika. Pažymėtina, kad šiuo atveju mus domina ne konkreti Vyriausybės sudėtis, bet teisinių aktų formuluotės, įprasminančios daugiau, negu tik Vyriausybės formavimo procedūrą.

Aišku, šie aktai byloja tik apie Konstitucinio Teismo aktų legitimaus kvestionavimo tendencijos *užuomazgas*. Tačiau jei Konstitucinio Teismo *obiter dicta* privalomumas ignoruojamas vienu (tegu ir išskirtiniu) klausimu, gali kilti klausimų dėl Konstitucijos aiškinimo aktų teisinės galios apskritai, evantualiai – ir dėl jos aiškinimo subjekto. Pažymėtina, kad *legitimus* konstitucinės justicijos *rezultatų* kvestionavimas pasaulinėje praktikoje yra gana retas reiškinys. Nežinia, ar Prezidentas bus linkęs šią tendenciją tęsti, juolab, ar jis turės progų ir galimybių tai daryti. Kita vertus, Konstitucinis Teismas, nors ir pasukęs antiprevencinės politinių klausimų doktrinos sampratos kryptimi, visuomet turi galimybių

koreguoti savo poziciją, kadangi iš principo *obiter dicta* yra neprivaloma ne tik kitoms institucijoms, bet ir pačiam Konstituciniam Teismui. Jo situaciją šiuo atveju komplikuoja tai, kad konstitucinio ginčo dalykas nebuvo identifikuotas kaip politinis klausimas, kai tai akivaizdžiai buvo *būtina*, siekiant užtikrinti Konstitucinio Teismo autoritetą ir tolygų mitų sistemos funkcionavimą, o, prisimenant Konstitucijos Preambulės teiginius²³¹, – ir pilietinės visuomenės sukūrimo siekį. Valstybės institucinės sąrangos stabilumas lemia jos saugumą ir tolygią raidą²³². Dar anksti daryti išvadas, kaip Konstitucijos nuostatų išaiškinimas, mažinant pusiausvyrą tarp valdžios šakų Prezidento – valstybės vadovo – institucijos nenaudai, atsilieps Lietuvos politinės sistemos ir institucinės sąrangos stabilumui. Bet akivaizdu, kad vienas itin svarbus šios sąrangos elementas – Konstitucinis Teismas – ne tik neišvengė *savo paties* veiklos legitimumo kvestionavimo, bet jį netgi išprovokavo, neatsispirdamas tegu ir netiesioginio, bet kryptingo dalyvavimo politiniame procese pagundai ar nerasdamas išeities politinėje situacijoje, kurią kritiškais delegitimuojančio poveikio atvejais gali pasiūlyti atvirai arba netiesiogiai formuluojama kvazinormatyvinė politinių klausimų doktrina. Būtent pilietinės visuomenės požiūriu politinių klausimų doktrina, išreiškianti reikšmingą jurisdikcinių institucijų nepriklausomumo nuo politinių įtakų aspektą, yra viena iš svarbių sąlygų, leidžiančių užtikrinti stabilią ir subalansuotą institucinę sąrangą bei kurti *stiprią visuomenę* valstybėje, šiaip jau neturinčioje daug galimybių kitomis priemonėmis garantuoti savo saugumo bei nacionalinių interesų realizavimo.

PASTABOS IR NUORODOS

¹ “Prisipažįstu, jog Amerikoje pamačiau ne tik Ameriką; aš ieškojau pačios demokratijos paveikslą, jos polinkių, pobūdžio, jos prietarų ir aistrų; aš norėjau ją pažinti bent jau tiek, kad žinočiau, ko mums dera bijoti ir tikėtis” (A. de Tocqueville. *Apie demokratiją Amerikoje* / Vertė V. Petrauskas. – Vilnius: Amžius. – 1996. – P. 25).

² Žr.: Ibid. – P. 283–290.

³ “Nėra tokių valstybinės reikšmės klausimų, kurie Jungtinėse Valstijose anksčiau ar vėliau nebūtų sprendžiami kaip teisiniai klausimai” (Ibid. – P. 290). Į šį klausimą galima pažvelgti ir iš kitos perspektyvos – kaip į specifinio, *hipertrofuoto* teisės vaidmens Amerikos visuomenėje, dažnai vadinamoje “besibylinčiančia visuomene” (*litigious society*) iliustraciją (žr.: L. M. Friedman. *American Law: An Introduction*. – New York & London: W. W. Norton & Company. – 1984. – P. 280–290).

⁴ Čia aš remiuosi intriguojančia, bet man jokių abejonių nekeliančia teorija, jog kiekvienoje visuomenėje egzistuoja dvi valdymo sistemos – mitų sistema ir operacinė

sistema: „[m]itų sistemą diktuoja teorija, idealizmas ir tam tikrų ydingų žmogaus prigimties tendencijų haimė, tuo tarpu operacinė sistema yra tai, kaip reikalai tvarkomi iš tikrųjų” (R. Neely. *How Courts Govern America*. – New Haven & London: Yale University Press. – 1981. – P. 12). R. Neely’is, ekstrapoliavęs mitų ir operacinės sistemų sąveikos teoriją į konstitucinę jurisprudenciją (žr.: *Ibid.* – P. 12–22), teigia ją perėmęs iš W. M. Reismano (žr.: W. M. Reisman. *Folded Lies*. – New York: Free Press. – 1979).

⁵ Šiame straipsnyje dažnai vartojamos *legitimumo* sąvokos nereikia interpretuoti kaip turinčios ką nors bendra su teisėtumu ar teisiskumu. Legitimumas – politikos, o ne teisės mokslo kategorija, išreiškianti veiksmo, asmens, įvykio arba fakto visuomeninį pripažinimą, bet ne jo teisinį sankcionavimą (žr.: S. J. Gould. *Legitimacy* // V. Bogdanor (ed). *The Blackwell Encyclopedia of Political Science*. – Cambridge, Massachusetts: Blackwell. – 1991. – P. 333–334; *Legitimacija* // Ju. I. Averjanov (obšč. red.). *Politologija: Enciklopedičeskij slovar’*. – Moskva: Izdatel’stvo Moskovskogo kommerčeskogo universiteta. – 1993. – S. 151–153). Šiuo požiūriu lietuviškasis *Tarptautinių žodžių žodynas* veda klystkeliu, sąvokos *legitiminis* (kildinamos iš lotyniško žodžio *legitimus*) reikšmę apibrėždamas žodžiais “pripažintas įstatymu” (V. Kvičkauskas (ats. red). *Tarptautinių žodžių žodynas*. – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija. – 1985. – P. 285). Atrodo, kad Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje ima įsigalėti būtent pastaroji, ydinga, legitimumo samprata (plg. Konstitucinio Teismo pateiktą definiciją: “legitiminis, t.y. pagrįstas valstybės konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis” (K. Lapinskas (sud.). *Konstitucinio Teismo aktai. 1 knyga (1993–1995)*. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. – 1998. – P. 446)).

⁶ Iš jų paminėtini įvairūs teisčių veiklos garantijų, nelicėiamybės, imunitetų ir pan. institutai ir teisiniai režimai, taip pat konkrečių šalių teisinių sistemų funkcionavimo bendrieji parametrai, lemiantys šių “specialiųjų” teisės institutų ir teisinių režimų efektyvumą.

⁷ Čia aš ignoruoju diskusiją, ar politinė jurisprudencija yra labiau teisės, ar politikos mokslų fenomenas, pripažindamas, kad metodologijos požiūriu būdama “daugiausia pozityvistinė, politinė jurisprudencija buvo linkusi palikti normatyvinę teisės teoriją kitiems, bet niekuomet neneigėdavo, kad į teisinės sistemos inkorporuotos arba jas supančios vertybės pačios yra svarbūs faktai, kuriuos reikia tyrinėti” (M. Shapiro. *Public Law and Judicial Politics* // A. W. Finifter. *Political Science: The State of the Discipline*. II. – Washington, D.C.: The American Political Science Association. – 1993. – P. 373).

⁸ Analogiją su normatyvine ir empirine teisės teorija, kaip dviem teisės teorijos pakraipomis, žr.: R. Cotterrell. *The Politics of Jurisprudence: A Critical Introduction to Legal Philosophy*. – London & Edinburgh: Butterworths. – 1989. – P. 3–4.

⁹ Žr.: Hart. H. L. A. *Teisės samprata* / Vertė E. Kūris. – Vilnius: Pradai. – 1997. – P. 220–236; G. W. Paton. *A Textbook of Jurisprudence* (4th edn). – Oxford: Clarendon Press. – 1972. – P. 198–241; J. Raz. *Legal Principles and the Limits of Law* // M. Cohen (ed). *Ronald Dworkin and Contemporary Jurisprudence*. – London: Duckworth. – 1984. – P. 73–81.

¹⁰ *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803).

¹¹ J. Marshallas šias parciagas ėjo 1801–1805 m.

¹² Ji nuosekliausiai suformuluota *Luther v. Borden*, 48 U.S. (7 How.) 1 (1849) ir *Baker v. Carr*, 369 U.S. 186 (1962).

¹³ Žr.: Killian J. H. (ed), L. E. Beck (assoc. ed). *The Constitution of the United States: Analysis and Interpretation. Annotations of Cases Decided by the Supreme Court of the United States to July 2, 1982*. – Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office. – 1987 (with subsequent supplements). – P. 703–713; G. R. Stone, L. M. Seidman, C. R. Sunstein, M. V. Tushnet. *Constitutional Law* (2nd edn). – Boston; Toronto & London: Little, Brown and Company. – 1991. – P. 106–123; L. H. Tribe. *American Constitutional Law* (2nd edn). – Mineola, New York: The Foundation Press, Inc. – 1988. – P. 96–107.

¹⁴ Tipiškas pavyzdys – Aukščiausiojo Teismo atsakymas nagrinėti bylas, kuriose

kvestionuojami Kongreso arba prezidento veiksmai užsienio politikos srityje (žr., pvz.: *Goldwater v. Carter*, 444 U.S. 996 (1979); taip pat žr.: *Rescue Army v. Municipal Court of Los Angeles*, 331 U.S. 549; *Baker v. Carr*, 369 U.S. 186 (1962)).

¹⁵Žr., pvz.: *United States v. Munoz Flores* (1990) (nuor. pagal: J. A. Barron, C. T. Dienes. *Constitutional Law in a Nutshell*. – St. Paul, Minnesota: West Publishing Co. – 1991. – P. 52).

¹⁶Žr.: *Baker v. Carr*, 369 U.S. 186 (1962). Amerikietiškosios konstitucinės doktrinos (kaip visumos) šerdis – trys tarp savęs susijusios „dalinės“ doktrinos: federalizmo (*federalism*), valdžių padalijimo (*separation of powers*) ir teisminės kontrolės (*judicial review*); jas papildo kitos, iš jų logiškai išvedamos, bet ne pačios Konstitucijos tekste suformuluotos, o teismų generuojamos doktrinos, kurių viena yra politinių klausimų (*political question*) doktrina.

¹⁷Stone G. R., Seidman L. M., Sunstein C. R., Tushnet M. V. Op. cit. – P. 114.

¹⁸W. Brennanas šias pareigas ėjo 1956–1990 m.

¹⁹*Baker v. Carr*, 369 U.S. 186 (1962).

²⁰Cit. pagal: J. A. Barron, C. T. Dienes. Op. cit. – P. 49.

²¹Žr.: Neely R. Op. cit. – P. 14.

²²Žr.: Ibid. – P. 13.

²³*Baker v. Carr*, 369 U.S. 186 (1962). Tiesa, iki tokios nuostatos galutinio (?) įsitvirtinimo galiojo kur kas platesnė politinio klausimo samprata, suformuluota Aukščiausiojo Teismo teisėjo Felixo Frankfurterio (ėjo šias pareigas 1939–1962), leidžianti teismui politiniu – ne tik *politics*, bet ir *policypolitiūri*! – paskelbti faktiškai bet koki ginčą (žr.: *Colegrove v. Green*, 328 U.S. 549 (1946); taip pat žr. F. Frankfurterio atskirąją nuomonę *Baker* byloje, kur jis protestuoja prieš tai, kad teismai veltųsi į „matematinę atstovavimo normų peržiūrėjimo klampynę“).

²⁴*Goldwater v. Carter*, 444 U.S. 996 (1974).

²⁵*United States v. Nixon*, 418 U.S. 683 (1974).

²⁶Žr.: *Baker v. Carr*, 369 U.S. 186 (1962); *Davis v. Bandemer*, 478 U.S. 109 (1986); *Goldwater v. Carter*, 444 U.S. 996 (1974) (bet plg. dabartinio Aukščiausiojo Teismo pirmininko Williamo Rehnquist (eina šias pareigas nuo 1986 m.; teisėjas – nuo 1972 m.) atskirąją nuomonę!); *Japan Whaling Association v. Baldrige*, 478 U.S. 238 (1986); *Powell v. McCormack*, 395 U.S. 486 (1969).

²⁷*Coleman v. Miller*, 307 U.S. 433 (1939).

²⁸*Davis v. Bandemer*, 478 U.S. 109 (1986).

²⁹*Powell v. McCormack*, 395 U.S. 486 (1969).

³⁰*Goldwater v. Carter*, 444 U.S. 996 (1974).

³¹Žr., pvz.: Stone G. R., Seidman L. M., Sunstein C. R., Tushnet M. V. Op. cit. – P. 114–123.

³²Žr., pvz.: *United States v. Munoz-Flores* (1990) (nuor. pagal: J. A. Barron, C. T. Dienes. Op. cit. – P. 52).

³³Plg.: Walker D. M. *The Oxford Companion to Law*. – Oxford: Clarendon Press. – 1980. – P. 1033.

³⁴Ibid. – P. 1034.

³⁵Šiuo atveju turimi galvoje ne tie atvejai, kai konstitucija tiesiogiai suteikia konstitucinio teismo aktui teisės aiškinimo akto statusą (plg. Bulgarijos Konstitucijos 150 str. 1 p., Rusijos Konstitucijos 125 str. 5 p.)

³⁶Plg.: Kross. R. *Precedent v anglijskom prave*. – Moskva: Juridičeskaja literatura. – 1985. – S. 81.

³⁷Plg.: Post. R. *Theories of Constitutional Interpretation // Representations*. – Spring 1990. – Vol. 30. – P. 14.

³⁸Tėzė, jog sprendimas dėl konstitucingumo formaliai nėra priežastiniu ryšiu susijusi su konstitucijos aiškinimu, žinoma, yra dirbtina – kaip ir bet kokia loginė konstrukcija, kurios „galiojimas“ įmanomas tik abstrahuotuje idealioje tikrovėje. Tokį jos dirbtinumą tik paryškina ta aplinkybė, jog ginčą dėl teisės akto konstitucingumo galima vertinti ir kaip ginčą dėl įstatymų leidybos proceso metu *jau įvykusio* konstitucijos išaiškinimo (plg. Vokietijos Konstitucijos 93 str. 1 p. 1 pp.).

³⁹Žr.: Kross. R.Op. cit. – S. 55–110; R. Uolker. *Anglijskaja sudebnaja sistema*. – Moskva: Juridičeskaja literatura. – 1980. – S. 158–164.

⁴⁰Žr.: Ibid. – S. 165.

⁴¹Žr.: James. P.S. *Introduction to English Law* (12th edn). – London: Butterworths. – 1989. – P. 18.

⁴²Žr.: Barron J. A., Dienes C. T. Op. cit. – P. 27–46; J. H. Killian (ed), L. E. Beck (assoc. ed). Op. cit. – P. 666–703.

⁴³Žr.: O'Brien D. B. *Storm Center: The Supreme Court in American Politics* (2nd edn). – New York & London: W. W. Norton & Company. – 1990. – P. 87–88.

⁴⁴Žr. jo *Įstatymų dvasią* (*De l'esprit des lois*) (1748); ištraukos išverstos į lietuvių kalbą (žr.: Š. L. Monteskijs. *Apie įstatymų dvasią* / Vertė P. Račius // A. Rybelis (ats. red.). Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji amžiai. – Vilnius: Mintis. – 1987. – P. 287–310). Deja, tos veikalo vietos, kuriose išdėstoma valdžių padalijimo teorija, į lietuvių kalbą dar nėra išverstos.

⁴⁵Pažymėtina, kad pats C.-L. S. de Montesquieu valdžių padalijimo doktriną kildino iš Britų Konstitucijos (žr. jo *De l'esprit des lois* XI knygos VI skyrių), nors tyrinėtojai linkę manyti, kad pats C.-L. S. de Montesquieu šiuo požiūriu klydo (žr., pvz.: J. M. Kelly. *A Short History of Western Legal Theory*. – Oxford: Clarendon Press. – 1992. – P. 278–279; G. H. Sabine, T. L. Thorson. *Politinių teorijų istorija*. – Vilnius: Pradai. – 1995. – P. 31, 567–568).

⁴⁶Žr.: Lokas Dž. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą* (*Antrasis traktatas apie valdžią*). – Vilnius: Mintis, 1992. – P. 116–122.

⁴⁷Parlamentinio suvereniteto idėjai iš esmės neprieštarauja tai, kad oficialus Didžiosios Britanijos valstybės vadovas yra monarchas. Konstituciniuose ir teisiniuose tekstuose Parlamentas ncretai vadinamas *Queen in Parliament* (arba *King in Parliament*) – šis posakis reiškia aukščiausiąją legislyvinę valdžią, kurią realizuoja Parlamentas. Turima omenyje, kad Parlamentas išreiškia monarcho, t.y. „hipotetinio“ suvereno, valią, taigi Parlamento aktai gali būti interpretuojami ir kaip monarcho valios išraiška; nors pats monarchas Parlamente ir nepasidžiauja (šiais laikais jo galios, ypač įstatymų leidybos srityje, itin ribotos), bet Parlamentas, veikdamas jo vardu, tarsi pripažįsta jį ten esant ir vadovaujant Parlamento veiklai. Taigi parlamentinio suvereniteto idėja nepaneigia monarcho suvereniteto idėjos – skiriasi šių „dviejų suverenitetų“ apimtis ir turinys: „Karūnos suverenitetas, palyginti su Parlamento suverenitetu, iš esmės yra suverenitetas, simbolizuojantis lojalumą karaliui“ (M. A. Glendon, M. W. Gordon, C. Osakwe. *Vakarų teisės tradicijos* / Vertė E. Kūris, A. Poviliūnas, V. Poviliūnienė. – Vilnius: Pradai. – 1993. – P. 242).

⁴⁸Žr.: Berman H. J. *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*. – Cambridge, Massachusetts & London: Harvard University Press. – 1983. – P. 278. H. J. Bermanas Joną Solsbrietį laiko vakaretiško politikos mokslo pradininku (žr.: Ibid. – P. 276–288; taip pat žr.: Sabine G. H., Thorson T. L. Op. cit. – P. 273).

⁴⁹E. Coke'as 1613–1616 m. buvo Anglijos Vyriausiasis Teisėjas. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, XVII–XIX a. jis buvo pats skaitomiausias teisės veikalo autorius visose britų kolonijose Amerikoje (žr.: Z. M. Černilovskij. *Ot Maršalla do Uorrena: Očerki istorii Verchovnogo suda SŠA*. – Moskva: Juridičeskaja literatura. – 1982. – S. 31).

⁵⁰*Dr. Bonham's Case*, 8 Co. 113b (1610).

⁵¹Žr.: Gough J. W. *Fundamental Law in English Constitutional History*. – Oxford: Clarendon Press. – 1955. – P. 31–35.

⁵² Trumpą, bet informatyvią E. Coke'o ir W. Blackstone'o doktrinų priešstatos atspindžių ankstyvojoje Amerikos konstitucinėje doktrinoje apžvalgą žr.: D. A. Farber, S. Sherry. *A History of the American Constitution*. – Saint Paul; New York; Los Angeles & San Francisco: West Publishing Company. – 1990. – P. 66–68.

⁵³ Būtent tai sudarė prielaidas nuo W. Blackstone'o doktrinos grįžti prie E. Coke'o idėjų, kurias, pvz., Thomasas Jeffersonas laikė neginčytinai pranašesnėmis (žr.: *Letters of Thomas Jefferson* // J. C. Smith, D. N. Weissstub (eds). *The Western Idea of Law*. – London; Toronto; Sydney; Singapore & Durban: Butterworths. – 1983. – P. 452–453.

⁵⁴ Žr.: Kelly J. M. Op. cit. – P. 281.

⁵⁵ *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803). Tiesa, J. Marshallui atitenka tik teisminės konstitucinės kontrolės doktrinos oficialaus įtvirtinimo iniciatoriaus laurai; pačios idėjos šaknis, kaip matome, yra kur kas senesnės (taip pat žr.: Kelly J. M. Op. cit. – P. 279–281).

⁵⁶ White G. E. *The American Judicial Tradition: Profiles of Leading American Judges*. – Oxford; London & New York: Oxford University Press. – 1976. – P. 7–34.

⁵⁷ Plg.: Wigmore J. H. *A Panorama of the World's Legal Systems*. – Washington, D.C.: Washington Law Book Company. – 1936. – Vol. III. – P. 1090–1102.

⁵⁸ Žr.: Bobotov S. V. *Konstitucionnaja justicija (Sravnitel'nyj analiz)*. – Moskva: JcAV. – 1994. – S. 25–26.

⁵⁹ Čia aš iš esmės vadovaujuosi Lono L. Fullerio pažūra į teisės fikcijas kaip į konvencijas, kurių neatitikimas tikrovei yra akivaizdus, bet be kurių neįmanomas teisinis socialinių problemų sprendimas, tačiau šią sampratą iš teisės institutų ir kategorijų srities ekstrapoliuoju į teisiniui sistemai priklausančių institutų socialinių funkcijų sritį; šia prasme fikcijos nėra nei "apgavystės", nei "klaidingos prielaidos" arba "išvados", o veikiau, Rudolpho von Iheringo žodžiais tariant, teisės "baltasis melas" (žr.: L. L. Fuller. *Legal Fictions*. – Stanford, California: Stanford University Press. – 1967. – P. 1–11).

⁶⁰ Tocqueville A. de. Op. cit. – P. 114.

⁶¹ "Jungtinėse Valstijose užsieniečiui sunkiausia perprasti teismų sistemą. Jam atrodo, jog nėra tokio politinio įvykio, kuris apsieitų nesišaukiant teisėjo, todėl, savaime suprantama, peršasi išvada, jog Jungtinėse Valstijose teisėjas yra viena iš pagrindinių politinių jėgų. Tačiau, peradėjęs nagrinėti teismų sandarą, iš pirmo žvilgsnio jis pastebi tik teismams būdingas funkcijas ir procedūras. Jam atrodo, jog teisėjas tam atsitiktinai kišasi į valdžios reikalus, tačiau tas atsitiktinumas kartojasi kasdien" (Ibid. – P. 110). Kita vertus, JAV teismų ir teisėjų veiklos politinis pobūdis vis labiau ryškėja leidžiantis nuo Aukščiausiojo Teismo į žemesniųjų teismų lygį ir ypač pereinant iš federalinių teismų sistemos į valstijų teismų sistemą, kur dauguma teisėjų yra ne skiriami, bet renkami (plg.: Friedman L. M. Op. cit. – P. 65–67).

⁶² Tipiška nuomonė: "Teismai nėra <...> demokratinė institucija"; Aukščiausiasis Teismas yra "iš esmės oligarchinė institucija", nes yra niekam neatskaitingas ir dirba, neatskleisdamas savo veiklos užkulisų (A. S. Miller. *Judicial Activism and American Constitutionalism: Some Notes and Reflections* // Pennock J. R., Chapman J. W. (eds). *Constitutionalism / Nomos XX*. – New York: New York University Press. – 1979. – P. 337).

⁶³ Žr.: Killian J. H. (ed), Beck L. E. (assoc. ed). Op. cit. – P. 712–713.

⁶⁴ Žr.: Schwatrz H. *The New Courts: An Overview* // East European Constitutional Review. – Spring 1993. – Vol. 2. – No. 2. – P. 28–32. Apie daugeliu požūriū tipišką Lietuvos atvejį žr.: Sabaliūnas L. *Comparative Perspectives on Judicial Review in Lithuania* // Europe-Asia Studies. – 1996. – Vol. 48. – No. 5; Smith E. *Judicial Review of Legislation in a Comparative Perspective* // Constitution as a Legal Base for a System and Functions of Organs of State: The 4th Baltic-Norwegian Conference on Constitutional Issues. Tallinn, March 1996. – Tallinn: Estonian Academy Publishers. – 1996.

⁶⁵ Žr.: Bobotov S. V. Op. cit. – S. 54–57.

⁶⁶ “[C]ivilinės teisės kraštuose teisėjas, išskyrus aukščiausių lygių, yra tik vienas iš valstybinės tarnybos socialinės struktūros elementų. Jaunas teisėjas pradeda nuo žemiausios pakopos ir, laikui bėgant, jis pamažu kopija planuotos karjeros laiptais. Paprastai vakansijas aukščiausiuose teismuose gali užimti tik garsūs praktikai arba profesorai, taip pat karjerą padarę valstybės tarnautojai. Atėjimas dirbti į bet kurio lygio teismus iš šalies buvo neįprastas dalykas, tačiau padėtis gali keistis” (Glendon M. A., Gordon M. W., Osakwe C. Op. cit. – P. 79).

⁶⁷ “[S]tandartinis teisėjo įvaizdis yra toks – “tai svarbias, bet iš esmės nekūrybiškas funkcijas atliekantis valstybės tarnautojas”” (Ibid. – P. 81).

⁶⁸ Aišku, yra išimčių – kai kurios Europos šalys (Norvegija, Danija ir kt.), patikėjusios konstitucinę kontrolę bendriesiems teismams, arčiau amerikietiškojo modelio. Bet šiuos atvejus tiksliau vertinti būtų kaip išimtis, juolab kad jos pačios vieningo modelio nesudaro; pvz., Norvegijoje įstatymų konstitucingumą kontroliuoja visų lygių teismai, tuo tarpu Maltoje arba Estijoje – tik Aukščiausiasis Teismas.

⁶⁹ Plg. Vokietijos Konstitucijos IX skyių (*Teisingumas*) arba Rusijos Konstitucijos 7 skyių (*Teisminė valdžia*). Šiuo požiūriu sudėtingiau vertinti Lietuvos Konstitucinį Teismą: remiantis Konstitucijos struktūra (plg. VIII skirsnį (*Konstitucinis Teismas*) ir IX skirsnį (*Teismas*)), reikėtų daryti išvadą, jog Konstitucinis Teismas nėra teisminės valdžios dalis, tačiau Konstitucinio Teismo įstatymo 1 str. 3 d. nurodoma, jog jis įgyvendina “teisminę valdžią”.

⁷⁰ Kelsenas H., Austrijos Konstitucijos autorius, 1920–1930 m. buvo Austrijos Aukščiausiojo Konstitucinio teisėjas.

⁷¹ H. Kelseno koncepciją žr.: Kelsen H. *General Theory of Law and State* / Translated by A. Wedberg. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. – 1945 (repr. 1973). Lyginant su alternatyviomis konstitucionalizmo teorijomis, H. Kelseno koncepcija yra netipiška dėl to, kad politikos (taigi ir valstybės) teorija išvedama iš teisės teorijos, tuo tarpu daugelyje kitų (ypač pozityvistinių) koncepcijų politinė doktrina ir valstybės teorija aplenkia teisės sampratą formulavimą.

⁷² Plg. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 str. 1 d.

⁷³ Apie teisinės valstybės sampratą “vidinę” diferenciaciją Vakarų politinėje ir teisinėje mintyje žr.: Berman H. J. *The Rule of Law and the Law-Based State (Rechtsstaat) (With Special Reference to Developments in the Soviet Union)* // The Harriman Institute Forum. – May 1991. – Vol. 4. – No. 5. – P. 1–3; Id. *The Rule of Law and the Law-Based State (Rechtsstaat): With Special Reference to Developments in the Soviet Union* // Barry D. Toward the “Rule of Law” in Russia? Political and Legal Reform in the Transition Period. Armonk, New York & London: Sharpe M. E. – 1992. – P. 44–47; Ehrmann H. W. *Comparative Legal Cultures*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall. – 1976. – P. 48; Kūris E. *Teisinė valstybė, teisiųjų sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija* // [Ivadinis straipsnis] Glendon M. A., Gordon M. W., Osakwe C. Op. cit. – P. xxiii–xxxv.

⁷⁴ Plg. formulę, išsakytą, apibūdinant Rusijos Konstitucinio Teismo veiklą, bet iš esmės tinkančią visai europinei *Rechtsstaat* tradicijai: tai ne tik teisinė, bet “ir politinė veikla, įgyvendinama jurisdikcinė forma” (Ovsepian Ž. I. *Sudebnyj konstitucionnyj kontrol' v RF: problemy depolitizacii* // Gosudarstvo i pravo. – 1996. – No. 1. – S. 23).

⁷⁵ Plačiau apie tai žr.: Cappelletti M. *Judicial Review in the Contemporary World*. – Indianapolis: Bobbs-Merrill. – 1971; Id. *The Judicial Process in Comparative Perspective*. – Oxford: Clarendon Press. – 1989.

⁷⁶ Žr. Rumunijos Konstitucijos 145 str.

⁷⁷ Žr.: Tumanov V. A. (otv. red.). *Sovremennoje buržuaznoje gosudarstvennoje pravo: Kritičeskaje očerki. T. 2. Osnovnye instituty*. – Moskva: Nauka. – 1987. – S. 304.

⁷⁸ Plg.: Holmes S. *Back to the Drawing Board* // East European Constitutional Review. – Winter 1993. – Vol. 2. – No. 1. – P. 21–22.

⁷⁹Žr. Stone G. R., Scidman L. M., Sunstein C. R., Tushnet M. V. Op. cit. – P. 114–115.

⁸⁰Žr.: Kuss K.-J. *New Institutions in Socialist Constitutional Law: The Polish Constitutional Tribunal and the Hungarian Constitutional Council* // Review of Socialist Law. – 1986. – Vol. 12. – No. 4. – P. 343–366.

⁸¹Pvz., Bulgarijos socialistų vyriausybės sprendimas išjungti vicinintėlį Konstitucinio Teismo pastate liftą, motyvuojant “elektros energijos taupymu” (žr.: Ganev V. I. *Interview with Constitutional Court Justices Todor Todorov and Tsanko Hadjistoichev* // East European Constitutional Review. – Winter 1997. – Vol. 6. – No 1. – P. 70).

⁸²Nuor. pagal: Strašun B. A. (otv. red.). *Konstitucionnoje (gosudarstvennoje) pravo zarubežnyh stran. T. 2. Čast' obščaja: Konstitucionnoje pravo i publičnaja vlast'.* – Moskva: BEK. – S. 324.

⁸³Pvz., Lietuvos Konstitucinis Teismas 1993 m. išnagrino 7 bylas, iš kurių 5 inicijavo parlamentinę opoziciją (Seimo narių grupę); 1994 m. išnagrinėtos 26 bylos, iš kurių 14 inicijavo opoziciją. Ši tendencija išlieka.

⁸⁴Bet yra ir išimčių (plg. Albanijos Konstitucijos 1992 m. pataisos *Teisingumo organizavimas ir Kosnstitucinis Teismas* 25 str.).

⁸⁵Apie bandymą remtis “nematomos konstitucijos” samprata (neva giminingą vokiškai “konstitucinės tikrovės” idėjai) Vengrijos Konstituciniame Teisme žr.: Mink A. *Interview with László Sólyom, President of the Hungarian Constitutional Court* // East European Constitutional Review. – Winter 1997. – Vol. 6. – No 1. – P. 72–73; bet plg. tuometinio Rusijos Konstitucinio Teismo teisėjų priešingą, atvirai legalistinį prieštaravimą tezei apie “nekonstitucinę konstitucijos prigimtį” (žr.: Nikitinsky L. *Interview with Boris Ebzeev, Justice of the Constitutional Court of the Russian Federation* // East European Constitutional Review. – Vol. 6. – No. 1. – Winter 1997. – P. 85–86).

⁸⁶Apie Prancūzijos Konstitucinės Tarybos sėkmingą galių plėtimą žr.: Bobotov S. V. Op. cit. – S. 82–86.

⁸⁷Apie tai, kaip kritiškais momentais į šį procesą kišosi Rusijos ir Baltarusijos konstitucinių teismų vadovai, iš esmės išprovokuodami pasekmes, kurių norėjo išvengti, žr.: Bobotov S. V. Op. cit. – S. 102–103; Lukashuk A. *Interview with former Constitutional Court Justice Mikhail Chudakov* // East European Constitutional Review. – Vol. 6. – No. 1. – Winter 1997. – P. 64; Smith G. B. *Reforming the Russian Legal System*. Cambridge; New York & Melbourne: Cambridge University Press. – 1996. – P. 98–99; 136–138. Apie tuometinio Rusijos Konstitucinio Teismo pirmininko Valerijaus Zorkino specifinį požiūrį į savo funkcijas žr.: Sharlet R. *Chief Justice as Judicial Politician* // East European Constitutional Review. – Spring 1993. – Vol. 2. – No. 2.

⁸⁸Žr.: Šablinskij I. G. *Predeľy vlasti: Bor'ba za rossijskaju konstitucionnuju reformu (1989–1995).* – Moskva: Centr konstitucionnyh issledovanij Moskovskogo obščestvennogo nauchnogo fonda. – 1997. – S. 160–174; 181–187.

⁸⁹Baltarusijos (ir iš dalies Rusijos) pavyzdys liudija, kad operavimas skirtumu tarp konstitucingumo idėjos arba konstitucijos dvasios ir konstitucijos raidės gali būti sėkmingai pasitelkiamas ne tik konstitucinės kontrolės institucijų, bet ir jų oponentų (žr., pvz.: Lukashuk A. Op. cit. – P. 63–64; Nikitinsky L. Op. cit. – P. 85–86).

⁹⁰Plg. Kroatijos Konstitucijos 122 str. 1 d.

⁹¹Dabartinės Lenkijos Konstitucijos 194 str. 1 d. tokio formalaus reikalavimo neįtvirtina, bet nuo pat Konstitucinio Tribunolo įsteigimo 1982 m. tuometinės Konstitucijos 33a str. 4 d. (1982 m. kovo 26 d. Konstitucijos pataisos) reikalavimas, kad Konstitucinio Tribunolo nariai būtų “asmenys, pasižymintys išskirtinėmis teisinėmis žiniomis” (įstatyme konkretizuotas, kad jie turi turėti kvalifikaciją, leidžiančią jiems būti Aukščiausiojo Teismo arba Aukščiausiojo Administracinio Teismo nariais), buvo interpretuojamas kaip reikalavimas, kad jie turi turėti teisės habilituoto daktaro laipsnį

ir/arba profesoriaus vardą. Dabar tai tradicija. Kitas pavyzdys – Rusija, kur nereikalaujama *aukščiausio* mokslinio laipsnio, bet faktiškai Konstitucinis Teismas buvo formuojamas tik iš mokslinį laipsnį turinčių teisėjų (žr.: Blankenagel' A. „*Detstvo, otročestvo, junost'*“ *Rossijskogo Konstitucionnogo Suda*. Moskva: Centr konstitucionnyh issledovanij Moskovskogo obščestvennogo nauchnogo fonda. – 1997. – S. 12).

⁹² Apie Bulgarijos patirtį žr.: Kolarova R. *A Self-Restricting Court* // East European Constitutional Review. – Spring 1993. – Vol. 2. – No. 2. – P. 50. Bulgarijos Konstituciniame Teisme yra 12 teisėjų, o Konstitucijos 151 str. 1 p. reikalauja, kad sprendimai būtų priimami *viso* teisėjų skaičiaus balsų dauguma.

⁹³ Čia aš remiuosi a.a. prof. Avgusto Mišino pranešimu: *Discussion on G. P. van den Berg's Paper "Executive Power and the Concept of Pravovoe Gosuderstvo"* // In Search of The Law-Governed State: Political and Societal Reform under Gorbachev. A Conference on Soviet Law. – Bethlehem, Pennsylvania. – May 30 – June 1, 1991.

⁹⁴ Žr.: G. B. Smith. Op. cit. – P. 134. Kai kurie autoriai prognozuoja, kad draudimo nagrinėti politinius klausimus panaikinimas sumenkins Konstitucinio Teismo sprendimų efektyvumą (žr.: Pašin S. *Konstitucionnyj Sud v "novej redakcii"* // Konstitucionnoje pravo: vostočnojevropejskoje obozrenije. – 1994. – No. 2. – S. 29).

⁹⁵ Apie tai, kad Rusijos Konstituciniam Teismui iki jo veiklos suspendavimo 1993 m. taip ir nepavyko išvengti įtraukimo į politinius ginčus, žr.: Blankenagel A. Op. cit.; Reitz J. *Progress in Building Institutions for the Rule of Law* // Grey R. D. (ed). *Democratic Theory and Post-Communist Change*. – Upper Saddle River: Prentice Hall. – 1997; Sharlet R. *The Russian Constitutional Court: The First Term* // Post-Soviet Affairs. – January–March 1993. – Vol. 9. – No. 1.

⁹⁶ Perfrazuota, ši nuostata pakartota ir Konstitucinio Teismo įstatymo 30 str.: „Konstitucinis Teismas tiria ir sprendžia tik teisės klausimus“. Ją papildo šio įstatymo 69 str. 1 d. 4 p.: Konstitucinis Teismas gali atsisakyti nagrinėti prašymą ištirti teisės akto atitikimą Konstitucijai, jeigu „prašymas grindžiamas ne teisiniais motyvais“.

⁹⁷ Sunstein C. R. *The Legitimacy of Constitutional Courts: Notes on Theory and Practice* // East European Constitutional Review. – Winter 1997. – Vol. 6. – No. 1. – P. 61–63.

⁹⁸ Ibid. – P. 61.

⁹⁹ Ibid. – P. 61–62.

¹⁰⁰ Ibid. – P. 62.

¹⁰¹ Ibid. – P. 63.

¹⁰² Griazin I. *Tekst prava: Opyt metodologičeskogo analiza konkurirujuščich teorij*. – Tallinn: Eesti raamat. – 1983. – S. 16, 160; R. Uolker. Op. cit. – S. 129–130.

¹⁰³ Plg.: Dičiūtė-Feigt D. *Konstitucijos aiškinimo klausimu* // Lietuvos Respublikos Konstitucija: Tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga. Tarptautinių konferencijų medžiaga. – Vilnius: Teisė. – 1994. – P. 50.

¹⁰⁴ Žr. Lietuvos Konstitucijos 106 str. 6 d.

¹⁰⁵ *Valstybės žinios*. – 1998 m. – Nr. 5–99.

¹⁰⁶ T.y. veikiančios 1998 m. balandžio pradžioje.

¹⁰⁷ „Kai pasikicičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus. Priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti.“ Lygiai taip pat neaptariamas dabartinės Vyriausybės programos pateikimo ar nepateikimo Seimui klausimas.

¹⁰⁸ Panašios pažiūros laikosi dauguma apžvalgininkų bei su sprendimu nesutinkančių politikų: „[S]prendimas ir diskutuotinas, ir kritikuotinas, bet vykdytinas“ (Bičkauskas E., cit. pagal: Bačiulis A. *Konstitucinis Teismas nepakeitė V. Adamkaus planų* // Respublika. – 1998 m. sausio 13 d. – P. 4); „[T]okiais atvejais klausimas nediskutuotinas – sprendimas turi būti vykdomas“ (Steponavičius G. *Konstitucinis Teismas išskleidė abejones* // Atgimimas. – 1998 m. sausio 16 d. – P. 11). Vargu ar pagrįstas kai kurių politikų siekis garantuoti Konstitucinio

Teismo nutarimo legitimumą kvestionuojant paties jo svarstymo galimybę ar pašiepianč kitokias, negu Konstitucinio Teismo, atskirų Konstitucijos nuostatų interpretacijas: "[P]o tokio Konstitucinio Teismo sprendimo spekuliacijų šiuo klausimu jau nebeturėtų kilti" (Kubilius A., cit. pagal: *Valdas Adamkus pradėjo konsultacijas su partijomis* // Lietuvos aidas. – 1998 m. sausio 13 d. – P. 2); Konstitucinio Teismo išaiškinimas pasirodė laiku, nes kai kurie kandidatai į Prezidentus "ėmė gerokai džiazuoti Prezidento, Vyriausybės ir Seimo galimybių tema" (Vidžiūnas A. cit. pagal: *Varnauskas R. Valdžios olimpe - Vyriausybė, mano įvairių frakcijų Seimo nariai* // Lietuvos aidas. – 1998 m. sausio 29 d. – P. 2). Jurisprudencijos požiūriu, eufemizmai "spekuliacijos" ir "džiazavimas" maskuoja metodologinę ydą: Konstitucinio Teismo nutarimo *aiškinimą* bandoma pakisti *jokomentavimu*.

¹⁰⁹ "Atrodo, Vilniaus politikai ir komentatoriai suvokė didelę [Konstitucinio] Teismo reikšmę, bet nesuprato <...> politikos, įgyvendinamos per teismų priimamus sprendimus" (Sabaliūnas L. Op. cit. – P. 785).

¹¹⁰ *Valstybės žinios*. – 1996 m. – Nr. 120–2821.

¹¹¹ Plg.: "Apie ketinimą keisti Vyriausybės sudėtį ne kartą buvo užsiminęs ir rinkimus laimėjęs Valdas Adamkus. Jis netgi tvirtino numatęs kelias naujojo premjero kandidatūras <...>. V. Adamkus, kaip ir kiti kandidatai į prezidentus, kritikavo premjerą ir kitus Konservatorių partijos narius dėl jų pareiškimų, esą naująją Vyriausybę po prezidento rinkimų formuos Seimas, bet ne prezidentas" (Bačiulis A., Ignatavičius T. *V. Adamkus negalės siūlyti naujo premjero* // Respublika. – 1998 m. sausio 12 d. – P. 2.); "Vyriausybė kreipsi į Konstitucinį Teismą po to, kai keli kandidatai į prezidentus pareiškė keisiantys premjerą Gediminą Vagnorių" (*Vyriausybės programa – teisėta* // Lietuvos žinios. – 1998 m. sausio 13 d. – P. 2); "[N]jicko stebėtina, kad Vyriausybė kreipsi į Konstitucinį Teismą tik likus dviem dienoms iki pirmojo Prezidento rinkimų turo. Beje, netgi daugelis teisininkų ne iš karto suprato, kodėl premjerui parūpo pricšmtus priimto Seimo nutarimo teisėtumas, anksčiau nickam nekėlęs abejonių. Ir jeigu Konstitucinis Teismas nebūtų išaišinęs, ką reiškia teigiamas arba neigiamas atsakymas į Vyriausybės paklausimą, matyt, ne visi tą suprastų iki šiol" (*Laiko ženklai* // Lietuvos rytas. – 1998 m. sausio 13 d. – P. 4).

¹¹² Konstitucijos 58 str. 2 d. 1 p. skelbia, jog Prezidentas gali paskelbti pirmalaikius Seimo rinkimus, "jeigu Seimas per 30 dienų nuo pateikimo nepriėmė sprendimo dėl naujos Vyriausybės programos arba nuo Vyriausybės programos pirmojo pateikimo per 60 dienų du kartus iš eilės nepritarė Vyriausybės programai". Kai kurie pirmalaikių rinkimų besitikintys Vyriausybės kritikai neįvertino tos aplinkybės, kad Vyriausybės programa gali būti pateikta Seimui tik Prezidentui Seimo pritarimu paskyrus Ministrą Pirmininką ir patvirtinus šio sudarytos Vyriausybės sudėtį (Konstitucijos 84 ir 92 str.).

¹¹³ Plg. Bronislovo Lubio vadovaujamos Vyriausybės atsistatydinimą 1993 m., Prezidentu išrinkus Algirdą Brazauską (*Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios*. – 1993. – Nr. 8–175)

¹¹⁴ Kad ir kaip būtų keista, to nedraudžia nei Konstitucija, nei Vyriausybės įstatymas. Apskritai, laikinojo Ministro Pirmininko pareigos jokiuose įstatymuose specialiai nėra aptariamose; iš to darytina išvada, jog jis turi *visas* teises, kurias turi ir Konstitucijos 84 str. 4 p. tvarka paskirtas Ministras Pirmininkas.

¹¹⁵ Nei Konstitucija, nei Vyriausybės įstatymas neatsako į klausimą, *kada* tokiu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti – *iki* patikdama Prezidentui siūlymą paskelbti pirmalaikius Seimo rinkimus, ar *po to*. Tačiau *pareiga* atsistatydinti Konstitucijos 101 str. 3 d. 2 p. suformuluota *imperatyviai*, todėl Vyriausybė jos negali išvengti. Kadangi terminas, per kurį Vyriausybė turi atsistatydinti, nenustatytas, vėliausiai tai gali įvykti tada, kai bus išrinktas naujas Seimas arba kai Prezidentas atsisakys patenkinti Vyriausybės siūlymą dėl pirmalaikių Seimo rinkimų, bet toks Konstitucijos reikalavimo aiškinimas negali būti laikomas kategorišku.

¹¹⁶ Įdomi lyginamoji lingvistinė Konstitucijos 58 str. 2 d. 1 p. ir 101 str. 3 d. 1 p.

analizė. 58 str. 2 d. 1 p. numato, kad Prezidentas skelbia pirmalaikius Seimo rinkimus, "jeigu Seimas per 30 dienų nuo pateikimo nepriėmė sprendimo dėl naujos Vyriausybės programos arba nuo Vyriausybės programos pirmojo patikimo per 60 dienų du kartus iš eilės nepritarė Vyriausybės programai", tuo tarpu 101 str. 3 d. 1 p. reikalauja, kad Vyriausybė atsistatydintų, jei "Seimas du kartus iš eilės nepritaria naujai sudarytos Vyriausybės programai". Mūsų hipotetinė laikinoji Vyriausybė nebuvęs *sudaryta* Konstitucijos 92 str. 3 d. prasme, juo labiau *naujai sudaryta*, todėl jai pareiga atsistatydinti, jei du kartus nepritariama jos programai, neatsiranda; tačiau Prezidentas turi teisę paleisti Seimą, jei šis neįvykdo Konstitucijos 58 str. 2 d. 1 p. sąlygų, kadangi čia rašoma apie sprendimo dėl *naujos Vyriausybės programos* nepriėmimą. Akivaizdu, kad viskas priklauso nuo to, kaip interpretuojama, kurio žodžio pažymins yra *naujos* – *naujos Vyriausybės* ar *naujos programos*. Bet mūsų hipotetinei Vyriausybei palankūs abu variantai: *nauja* gali būti laikoma ir jos *programa*, ir ji pati (nes *nauja Vyriausybė* nebūtinai turi būti *naujai sudaryta Vyriausybė*).

¹¹⁷ Net jei Konstitucijos 84 str. būtų aiškinamas, kad 15 dienų terminas galioja antrajai ir kitoms kandidatūroms, nėra draudžiama pateikti tą pačią kandidatūrą ir nenustatyta, kiek maksimaliai kandidatūrų gali teikti Prezidentas, jei anksčiau teiktosioms Seimas nepritaria.

¹¹⁸ Grumadaitė R. *Naujo Prezidento galias aiškina teisėjai* // Lietuvos rytas. – 1997 m. gruodžio 18 d. – P. 2; Skėrytė J. *Vyriausybė nežino, kada grąžinti įgaliojimus* // Respublika. – 1997 m. gruodžio 18 d. – P. 2.

¹¹⁹ Buvusio kandidato į Prezidento postą Rolando Pavilionio nuomonė: "Premjeras G. Vagnorius turbūt norėjo garantuoti sau vietą, išrinkus naują Prezidentą" (cit. pagal: Makaraitytė I. *Ar žaibojama Lietuvos Prezidento stiprybė?* // Atgimimas. – 1998 m. sausio 16 d. – P. 5); plg. buvusio kandidato į šį postą Rimanto Smetonos nuomonę: "Dėl šios problemos Lietuvoje niekam nekilo abejonų, išskyrus G. Vagnorių" (cit. pagal: Ibid.). Bet, kita vertus, "įsiplieskusios diskusijos rinkimų vajuose metu ir paskatino Vyriausybę dar iki rinkimų dienos ieškoti atsakymų į skirtingai suprantamus ir aiškinamus Konstitucijos teiginius" (Steponavičius G. Op. cit. – P. 11).

¹²⁰ Išvados sąvoka vartojama ne Konstitucijos 105 str. 3 d. ar Konstitucinio Teismo įstatymo V skyriaus prasme.

¹²¹ Tai pripažino ir Vyriausybės prašymą Konstituciniam Teismui rengęs valstybės konsultantas Stasys Šedbaras: "Konstitucinio Teismo negalima prašyti ko nors paaiškinti <...>. Turi būti nurodyta konkreti teisės norma ir jos prieštaravimas Konstitucijai" (cit. pagal: Grumadaitė R. Op. cit. – P. 2).

¹²² Konstitucinis Teismas ne kartą yra pareiškęs, kad jis "nesprendžia klausimų dėl teisės spragų", kad jam nežinotingi prašymai dėl "įstatymų taikymo" ir pan. (žr.: Lapinskas K. (sud.). Op. cit. – P. 325, 328).

¹²³ Klausimui, dėl kurio buvo kreiptasi į Konstitucinį Teismą, *tiesiogiai* skirti tik 7 sakiniai (nutarimo 3.4 p.).

¹²⁴ "Nei Konstitucinio Teismo teisėjai, nei posėdyje dalyvavęs tarnautojas neturi teisės paskelbti nei nuomonių, pareiktų pasitarimų kambaryje, nei kaip kas balsavo" (Konstitucinio Teismo įstatymo 53 str. 3 d.).

¹²⁵ Kitas svarbus įrodymas, kad Konstitucinis Teismas nagrinėjamąjį klausimą traktavo kaip politinį, susijęs su Vyriausybės prašymo fiktyvumu, kurį Konstitucinis Teismas ignoravo (apie tai smulkiau žr. 5 skirsnį).

¹²⁶ Šios teisės išimties taškas – Konstitucijos 5 str. 1 d. nuostata, kad "[v]alstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas", kuri detalizuojama kituose Konstitucijos straipsniuose.

¹²⁷ Plg.: Aidukas D. *Judicial Review of Legislation in Lithuania: Interchange of Traditions*. – <http://www.newschooll.edu/centers/ecep/darius.htm>. – P. 7.

¹²⁸ Plg. Konstitucinio Teismo įstatymo 17 str. (apibrėžiančio Konstitucinio Teismo veiklos teisėtumo ir nepriklausomumo pagrindus) 1 d. nuostatą, kad "Konstitucinis Teismas <...> vadovaujasi tik Lietuvos Respublikos Konstitucija" ir 2 d. nuostatą, kad "Konstitucinis Teismas klauso tik Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir jai neprieštaraujančių įstatymų".

¹²⁹ Po Konstitucinio Teismo išaiškinimo Seimas atitinkamai pakeitė šį įstatymą (*Valstybės žinios*. – 1998. – Nr. 20–506).

¹³⁰ Šios teorijos ir termino ištakas žr.: Duverger M. *A New Political System Model: Semi-Presidential Government* // *European Journal of Political Research*. – 1980. – Vol. 8. – No. 2.

¹³¹ Žr., pvz.: Holmes L. *Post-Communism: An Introduction*. – Cambridge: Polity Press. – 1997; Sacharov N. A. *Institut prezidentstva v sovremennom mire*. – Moskva: Juridičeskaja literatura. – 1994. – S. 23.

¹³² Apie "sugyventinio režimą" Lietuvos konstitucinės sandaros požiūriu žr.: Kubilius A. *Seimo veto kandidatų svajonėms* // Lietuvos aidas. – 1997 m. gruodžio 18 d. – P. 12–13; Talat-Kelpša L. *Pusiaus prezidentizmo link* // Politologija. – 1996. – Nr. 1; Id. *Prezidentas ir parlamentas: Reikšmė valstybės politiniam stabilumui* // Politologija. – 1997. – Nr. 1.

¹³³ Plg. Lietuvos Konstitucijos 94 str. 1 p.

¹³⁴ Tai nepancigia galimybės šią savoką vartoti ir tiesiniame normatyviniame tekste; pvz., Vyriausybės įstatymo 2 str. 1 d. nustato, kad "Lietuvos Respublikos Vyriausybė įgyvendina vykdomąją valdžią Lietuvoje". Bet tokia nuostata neužkerta kelio, apibrėžiant Vyriausybės kompetenciją, jai priskirti galias, vien tik politologinės klasifikacijos požiūriu priskirtinas veikiau legislatyvinės valdžios kompetencijai (pvz., įstatymų projektų rengimą), tačiau pragmatiniu požiūriu tikslingiau priskirtinas būtent vykdomajai valdžiai.

¹³⁵ Talat-Kelpša L. *Ką iš tiesų gali Lietuvos Respublikos Prezidentas?* // Atgimimas. – 1998 m. vasario 6 d. – P. 5.

¹³⁶ Įdomu, kad Konstitucinio Teismo posėdyje dalyvavęs suinteresuotojo asmens (Seimo) atstovas tikino, jog Lietuvoje yra pusiau prezidentinis valdymas. Nuoseklų jo pozicijos išdėstymą žr.: Kubilius A. Op. cit. Beje, po Konstitucinio Teismo nutarimo A. Kubilius (valdančiosios daugumos atstovas) savo nuomonę pakeitė: "Seimo pirmininko pirmasis pavaduotojas Andrius Kubilius <...> sakė esąs patenkintas Konstitucinio Teismo sprendimu, nes šis "tik patvirtino, ką jau esu kalbėjęs: Lietuvoje Vyriausybė formuojama pagal parlamentinės valstybės modelį" (Bačiulis A., Ignatavičius T. Op. cit. – P. 2). Šiuo požiūriu įdomus K. K. Girmiaus komentaras: "Kilęs sąmyšis primena, kad politikų atmintis trumpa, jų nuostatos lanksčios. Bėg pagrindinė Sąjūdžio kaip politinio vieneto iširimo priežastis kaip tik buvo nesutarimai dėl Prezidento institucijos. <...> Apskritai atrodo, kad stipraus prezidento reikia partijai, kai jos žmogus užima šį postą, o silpno Prezidento – kai valstybės galva tampa oponentas." (Girmius K. K. *Ar Prezidento postas Lietuvoje simbolis?* // Atgimimas. – 1998 m. sausio 30 d. – P. 2).

¹³⁷ Žr.: Bechtham D. *The Legitimation of Power: Issues in Political Theory*. London: Macmillan. – 1991. – P. 15–25, 42–114. Diskutuojama iš esmės tik dėl to, ar legitimumas yra labiau sociologijos, ar politikos mokslo kategorija (Ibid. – P. 37–41), bet jokių būdu ne dėl jos "teisiskumo", kuris čia apskritai nerelevantiškas. Žr. taip pat aukščiau, 5 išnašą.

¹³⁸ Plg.: "Prezidento rinkimų metu šalies vadovo institucija buvo pernelyg surikiškinta. Kandidatai nerealiai padidindavo prezidento galias, sėkdamiesi patraukti savo pusėn kuo daugiau rinkėjų, kurie, nusivylę Seimu, valdančiąja dauguma, savo ruožtu tikėjosi iš prezidento greitų ir ryžtingų perversmų. <...> Po Konstitucinio Teismo sprendimo nickam nebekyla abejonų, kad prezidento galios yra labai ribotos" (Petrauskis K. *Lietuva tampa premjerine valstybe* // Veidas. – 1998. – Nr. 4. – P. 24); "[R]inkėjai iš esmės taip ir suvokia Prezidento institucijos reikšmę – kontroliuoti Seimą, valdymo

aparata, pačią valstybę. Sunku pasakyti, kas lemia tokį rinkėjų požiūrį. Viena vertus, piliečiai dar iki šiol tiki, kad asmenybės geriau atstovauja jų interesams nei partijos. Be to, iš kelių asmenybių rinktis visuomet lengviau nei iš keliolikos ar keliasdešimties partijų. Vilčių nepatcisinusias asmenybes daug lengviau paversti atpirkimo ožiais, negu prisiimti dalelę atsakomybės už "klaidingai" pasirinktą partiją" (Talat-Kelpša L. Op. cit. – P. 5).

¹³⁹ Politikos teorijoje iš esmės nekvestionuojama nuomonė: "parlamentinės sistemosc valdžių padalijimas tarp parlamento ir vyriausybės neleidžiamas: jos visos remiasi bendra legislatyvine-vykdomąja valdžia" (Sartori G. *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. – London: Macmillan. – 1994. – P. 101).

¹⁴⁰ Konstitucijos 84 str. 11 ir 13 p.

¹⁴¹ Klausimas, ar pateikęs kandidatūrą Seimui, Prezidentas gali apsigalvoti ir atsiimti teikimą, o jei taip, tai kada jis tai turi padaryti, yra sudėtingesnis ir čia neaptariamas.

¹⁴² Konstitucijos 84 str. 4, 11 ir 14 p.

¹⁴³ "Pagal [Konstitucinio Teismo] nutarimą išeina, kad Prezidentas Seimui turi siūlyti tokį Ministrą Pirmininką, kuris tenkina būtent Seimą. Tuo tarpu Konstitucijoje niekur nėra pasakyta, kad nusileisti visada turi būtent Prezidentas, ir kad tai neturi būti abipusis kompromisas. Konstitucinis Teismas neiškėlė sau ir tokio klausimo – kaip Lietuvos Prezidentas gali spręsti pagrindinius užsienio politikos ir gynybos klausimus (Konstitucijos 84 str. 1 p.), jeigu Ministras Pirmininkas ir užsienio reikalų ir gynybos ministrai bus visiškai nuo jo nepriklausomi žmonės?" (Zamalaitis A. *P. Ką gali Lietuvos Prezidentas?* // Voruta. – 1998 m. sausio 17 d. – P. 3).

¹⁴⁴ Konstitucijos 84 str. 6 ir 7 p.

¹⁴⁵ Ši Konstitucinio Teismo nuostata susilaukė labiausiai teisiškai argumentuotos kritikos žiniasklaidoje: "Bet juk Prezidentas įgaliojimus priėmė ir tik jis gali juos suteikti vėl tai pačiai Vyriausybei arba kitai. Nickas Prezidentui negali nurodinėti. <...> Vyriausybė gauna įgaliojimus ne iš Seimo, o iš Prezidento, todėl tokie argumentai, kad lieka Seimas, suteikęs įgaliojimus dirbti Vyriausybei, yra beverčiai. <...> Juk G. Vagnorių pristatė A. Brazauskas. A. Brazauskas iš politinės arenos pasitraukia – nebelineka subjekto, kuris suteikė jam įgaliojimus. Ministras Pirmininkas yra atskaitingas Prezidentui, jį pristatysiam" (buvęs kandidatas į Prezidento postą Kazys Bobelis, cit. pagal: Makaraitytė I. Op. cit. – P. 5); "Čia ir glūdi prieštaraivimas. Vis dėlto premjero kandidatūrą tvirtinti Seimui teikia prezidentas. Kai baigiasi ankstesniojo prezidento įgaliojimai, tai galios netenka ir jo teikimas Seimui, taigi – ir premjeras. Nes nelineka subjekto, kuris teikė jo kandidatūrą" (Palubinskas A., cit. pagal: Bačiulis A. Op. cit. – P. 4).

¹⁴⁶ R. Pavilionio nuomonė: "Kalbu kaip logikos ir semantikos specialistas. <...> Formuluočes *Vyriausybė atsistatydina ir grąžina įgaliojimus* logikos požiūriu reiškia vieną ir tą patį" (Cit. pagal: Makaraitytė I. Op. cit. – P. 5); "[T]arp sąvokų "Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus" ir "atsistatydina" nėra jokio skirtumo. Tai sinonimai. <...> Konstitucija nenumato jokių skirtingų procedūrų toms Vyriausybės pareigoms realizuoti" (Zamalaitis A. P. Op. cit. – P. 3).

¹⁴⁷ Teisinio proceso požiūriu tokios stadijos nėra negalimos: pvz., Vyriausybė, nepareikšdama apie savo atsistatydinimą, grąžina Prezidentui įgaliojimus, o po to, *pakartotinai* negavusi Seimo įgaliojimų, atsistatydina.

¹⁴⁸ "Konstitucinis Teismas <...> išaiškino, kad formulės "Vyriausybė atsistatydina" ir "Vyriausybė grąžina įgaliojimus" yra netapačios. Kad jos netapačios, buvo aišku ir taip. Vyriausybė atsistatydina tada, kai ji yra priversta tai padaryti, arba dėl to, kad kyla neišsprendžiamų vidaus prieštaraivimų, arba kad jai nepasitiekimą parciškia Seimas. Vyriausybė grąžina įgaliojimus tada, kai tai numatyta procedūriškai – kai išrenkamas naujas Seimas arba naujas Prezidentas. Naujas Seimas būtinai sudarinėja naują Vyriausybę. Naujas Prezidentas ncsąlygoja naujos Vyriausybės formavimo, tačiau jos patvarkymus su jo teikiamu

Ministru Pirmininku gali aptarinėti ir vykdyti. Pagal Konstitucinio Teismo išaiškinimą, įgaliojimai grąžinami tik tam, kad Prezidentas atsiklaustų <...> Seimo, ar šis pasitiki ministru Pirmininku, taigi – ir Vyriausybę” (Ozolas R. *Konstitucinis Teismas puolė veidu į purvą* // Atgimimas. – 1998 m. sausio 16 d. – P. 11); “Konstitucinio Teismo aiškinimai, kad sąvokos “Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus” ir “Vyriausybė atsistatydina” mūsų Konstitucijoje turi skirtingas prasmes, atrodo aiškiai dirbtini ir neįtikinami. Geriausia, žinoma, būtų, kad Konstitucijoje tais atvejais, kai Vyriausybė privalo atsistatydinti, ar grąžinti savo įgaliojimus, būtų tiesiai nurodoma, jog Vyriausybė “netenka savo įgaliojimų”. <...> Konstitucijos 84 str. 6 p., <...> taikomas būtent po Seimo rinkimų, o 84 str. 7 p., <...> turi būti taikomas visais kitais atvejais” (Žamaitis A. P. Op. cit. – P. 3). Dėl argumento, jog formuluotė “netenka įgaliojimų” būtų priimtinesnė, tikriausiai galima prieštarauti, nes tokia formuluotė keltų klausimą dėl Konstitucijos 84 str. 6 ir 7 d. pagrindu veikiančios Vyriausybės teisėtumo.

¹⁴⁰ Žr. Konstitucijos 153 str.

¹⁵⁰ Vienas iš tuometinės Aukščiausiosios Tarybos deputatų, konstatuodamas, kad Konstitucija pilna “spragų ir prieštaravimų”, jos rengimo procesą aprašė taip: “Lietuvos Respublikos Konstituciją galima laikyti ne tik Aukščiausioje Taryboje konkuravusių politinių jėgų kompromisu, bet ir nakties darbo, naktinių ginčų ir sutarimų rezultatu. <...> Konstitucijos rengimo grupė, kurią sudarė ne tiek prityrę teisės specialistai, kiek ambicingi politikai, <...> valandų valandas vieni kitiems įrodinėdavo prezidentinės ir seiminės Konstitucijos privalumus, ir jei viena pusė “prastumdavo” Prezidento instituciją stiprinantį straipsnį, tai kita “stumdavo” įtvirtinantį Seimo galias” (Plečkaitis V. *Naktinės Konstitucijos skylės* // Lietuvos rytas. – 1993 m. sausio 27 d. – P. 4).

¹⁵¹ “[T]uo pačiu metu buvo rengiami du Konstitucijos projektai, kurie konkuravo tarpusavyje. Vienas buvo rengiamas pačiame parlamente, kur naujoji dauguma sudarė ir atitinkamos daugumos deputatų komisiją, ir jų rengiama Konstitucija turėjo aiškų parlamentokratinį charakterį: visa valdžia palickama Seimo daugumai su dekoratyviniu Prezidentu ir visišku Vyriausybės pavaldumu Seimui <...>. Sąjūdžio siūlomas Konstitucijos variantas (netgi du <...>) turėjo ryškiau nustatytą vienijančios Prezidento valdžios būdį ir siekė lygsvarę tarp Prezidento, Vyriausybės ir paties būsimojo Seimo. <...> Tik rudenį <...> pavyko parengti jungtinį, kompromisinį Konstitucijos projektą, kuris ir buvo priimtas 1992 m. spalio 25 d. referendume” (Landsbergis V. *Lūžis prie Baltijos: Politinė autobiografija*. – Vilnius: Vaga. – 1997. – P. 310).

¹⁵² Tai ne vicintelis atvejis, kai Konstitucijoje tam pačiam dalykui žymėti vartojamos skirtingos sąvokos. Pvz., Konstitucijos 55 str. 1 d. ir 59 str. 2 d. Seimo nariai vadinami ir Tautos atstovais, bet niekam nekyla abejonių, jog turimi omeny tie patys asmenys. Bet labiau intriguojantis yra terminijos nenuoseklumas, susijęs su paties Konstitucinio Teismo veikla. Konstitucijos 105 str. nustato, kokiais atvejais Konstitucinis Teismas priima *sprendimus* bei *išvadas*, tačiau nemini *nutarimų*, tuo tarpu Konstitucinio Teismo įstatymo 22 str. 1 ir 3 d. nustato, kad Konstitucinis Teismas priima *sprendimus* tik tais klausimais, “dėl kurių byla neišsprendžiama iš esmės”, tuo tarpu išspręsamą bylą iš esmės, jis priima *nutarimus*. Apie šį netikslumą žr.: Moticka K. *Ar tikrai Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymas yra konstitucinis?* // Respublika. – 1993 m. vasario 11 d. – P. 4; bandymus jį paaiškinti žr.: Lapinskas K. *Įvadas* // Lapinskas K. (sud.). Op. cit. – P. xxiii–xxix.

¹⁵³ Toks sąrašas gali atrodyti baigtinis, tik jei į Konstitucijos (ar kito norminio akto) tekstą įžvelgiama schematiškai, t.y. jei norminiame akte įtvirtintos *normos* tapatinamos su akto *straipsniais*. Konstitucinio Teismo nutarimo (beje, ne tik šio) formuluotės (tipiškas pavyzdys: “Konstitucijos x str. y d. z p. norma”) netiesiogiai atskleidžia būtent tokį schematiškumą, kurio ragina atsisakyti tikriausiai visi teisės teorijos vadovėliai (plg.: “Svarbiausia, ką <...> reikia pažymėti, – taiskirtumas tarp teisės normos ir norminio akto straipsnio (Aleksejev S. S. *Obščaja teorija prava: Kurs v dvuch tomach*. T. 2. – Moskva:

Juridičeskąją literatūrą. – 1982. – S. 55)); aišku, jei norma būtų traktuojama ne kaip loginė norma, o kaip teisinė nuostata, priekaištas dėl schematiškumo nebūtų pagrįstas (žr.: Ibid. – S. 55–56), bet įvairių Konstitucinio Teismo aktų analizė neleidžia tvirtinti, kad dažnai nukrypstama nuo mūsų teisės teorijai įprastos loginės normos trinarės struktūros.

¹⁵⁴ Yra ir kitų bandymų santykių tarp *atsistatydinimo* ir *įgaliojimų grąžinimo* aiškinti, atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos kūrimas, kaip bet kuris žmonių veiklos aktas, neapdraustas nuo suklydimų: "Tai, kad <...> Konstitucijos 101 str. nėra iš naujo nurodyta, jog LR Vyriausybė privalo atsistatydinti ir išrinkus naują Prezidentą, nėra jokia klaida. Veikiausiai be reikalo šiam straipsnyje yra paminėta tai, kad Vyriausybė privalo atsistatydinti po Seimo rinkimų. Juk minėtoje Konstitucijos 92 str. 4 dalyje jau yra nurodyta tokia Vyriausybės pareiga. O 101 str. yra nurodomi tik papildomi (Konstitucijos 92 str. dar nenumatyti) atvejai, kada Vyriausybė privalo grąžinti savo įgaliojimus. <...> Konstitucijos 101 str. Vyriausybės pareiga atsistatydinti po Seimo rinkimų antrą kartą buvo pakartota, matyt, tik todėl, kad Konstitucijos projektą rašę asmenys užmiršo, kad tokia Vyriausybės pareiga jau yra numatyta tos pačios Konstitucijos 92 straipsnyje" (Zamalaisis A. P. Op. cit. – P. 3).

¹⁵⁵ Žr.: A. Palubinskas, cit. pagal: Bačiulis A. Op. cit. – P. 4.

¹⁵⁶ Lietuvos Konstitucinio Teismo pirmininko nuomonę apie metodus, taikomus aiškinant Lietuvos Konstituciją, žr.: Žilys J. *Konstitucinio Teismo sprendimai – jų prigimtis ir galia* // Konstitucinės priežiūros institucijų sprendimų teisinės prigimtys, galių ir realizavimo problemos. Orzeczenia instytucji nadzoru konstytucyjnego – problemy związania z ich charakterem prawnym, mocą oraz realizacją. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. – 1997. – P. 18–25. Jis skiria tris metodus – gramatinį, istorinį ir sisteminį (Ibid.), bet nemini teleologinio, kurio ignoravimas atskleidžia vieną iš didžiausių teisės aiškinimo ydų posovietinėse teisinėse sistemose (plg.: Levits E. *Interpretation of Legal Norms and the Notion of "Democracy" in Article 1 of Satversme (the Latvian Constitution)* // *Latvian Human Rights Quarterly*. – 1997. – No. 1. – P. 58–62). Pažymėtinas konstatavimas, kad "iki šiol konstitucinio Teismo veikloje nedažnai buvo pasitelkiami konstituciniai principai kaip svarbūs veiksniai išaiškinant įstatymo ar jo dalies atitikimą konstitucijai" (Žilys J. Op. cit. – P. 24).

¹⁵⁷ Rubavičius V. *Ar ras prezidentas jėgų būti Lietuvos vadovu?* // Respublika. – 1998 m. vasario 12 d. – P. 4.

¹⁵⁸ Ją yra išsakęs Konstitucinio Teismo pirmininkas Juozas Žilys VU TSPMI seminare *Prezidento institucija Lietuvoje: situacija po rinkimų ir raidos tendencijos* (1998 m. vasario 20 d.)

¹⁵⁹ Rubavičius V. Op. cit. – P. 4.

¹⁶⁰ Plg.: "1993 metais pirmą kartą po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo išrinkus Prezidentą, Vyriausybės vadovo, pačios Vyriausybės ir jos programos kaita atrodė aiški, nors Seimo dauguma nebuvo pasikeitusi. Tuomet net viskuo abejojančiai opozicijai nekilo nė menkiausias abejonės Prezidento A. Brazausko pirmųjų dviejų dekretų teisėtumu, nors Prezidentas nesikreipė į Seimą, norėdamas sužinoti LDDP daugumos nuomonę apie B. Lubio vadovaujamą Vyriausybę. Dėl to neprotestavo nei konstitucinės teisės specialistai, nes būtent jie, paprašyti Prezidento A. Brazausko patarėjų, tuomet pasiūlė Vyriausybės formavimo procedūrą. Tačiau šis precedentas neturėjo jokios įtakos dabartiniam Konstitucinio Teismo nutarimui. Septyniolikoje puslapių išdėstyame dokumente Lietuvos valstybės patirtis – nei naujausia, nei tarpukario – iš viso neminama, nors pažymėta Prancūzijos Trečiosios Respublikos konstitucinė tradicija. Pasirodo, kad ir prieš 128 metus, ir dabar Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas po prezidento rinkimų tėra "mandagumo atsistatydinimas", demonstruojantis pagarbą valstybės vadovo institucijai. Mat nurodoma, jog grąžinusi įgaliojimus Vyriausybė išlieka legitiimi (teisėta) (*Laiko ženklai* – P. 4); "[P]agrindžiant išvadas visiškai nesiremiamą atgautos

Nepriklausomybės metais susiklosčiusiais Prezidento ir Vyriausybės instituciniais santykiais. Net neaptariamas reikšmingiausias šiuo atžvilgiu precedentas: Aleksandro Abišalos (turėtų būti: Bronislovo Lubio – E. K.) atsistatydinimas, išrinkus prezidentu Algirdą Brazauską, ir naujas Vyriausybės formavimas. Juk anie įvykiai rėmėsi nelyg savaiminiu Lietuvos Konstitucijos interpretavimu, ir visos suinteresuotos institucijos laikėsi tam tikros aiškos ir „įgaliojimų grąžinimų“, ir „atsistatydinimo“ reikšmės. Kokia ta reikšmė buvo, gal anas interpretavimas buvo klaidingas? Šitai <...> buvo būtina konstituciškai solidžiai paaiškinti. Neatsižvelgdamas į precedentą, kitaip tariant, į Prezidento A. Brazausko santykius su vyriausybėmis, Konstitucinis Teismas tą tarpą iš esmės iškelia už konstitucingumo proceso ribų. Nutarimas dabar lyg ir nustato tikrąją naujai išrenkamo Prezidento, veikiančios Vyriausybės ir Seimo konstitucinių santykių pradžią. Tad anas laikas atrodo esąs niekinis” (Rubavičius V. Op. cit. – P. 4).

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios. – 1993. – Nr. 8–175.

¹⁶² Nuosėklų teisinių transplantų teorijos išdėstymą žr.: Watson A. *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*. – Charlottesville: University Press of Virginia. – 1974.

¹⁶³ Kaip jau buvo minėta, Lietuvos Konstituciniame Teisme kolegialumas yra beveik absoliutus, o kas vyksta už pasitarimų kambario durų, yra griežčiausia paslaptis. Identifikuodamas konkretų teisėją, rengusį nutarimo projektą, aš rėmiausi spaudoje paskelbta ir nepaneigta informacija: “Sprendimą daugelis politikų ir komentatorių pavadino konjunktūriniu. Kadangi jį ruošė konservatorius E. Jarašiūnas, jis kitoks būti vargu ar galėjo” (Vasiliauskas V. *Konservatorių kregždutės pavirto pingvinais* // Lietuvos rytas. – 1998 m. sausio 19 d. – P. 4). Bet, nedisponuojant patikima faktografija, klausimas dėl ryšio tarp konkretaus teisėjo tikros ar tariamos politinės afiliacijos ir Konstitucinio Teismo nutarimo turinio nors vertas dėmesio, bet grynai spekuliatyvus. Kita vertus, numatant būsimąjį nutarimo interpretacijas žiniasklaidoje, visuomenėje ir profesionalių teisininkų ceche, nusipelno dėmesio, kokiais kriterijais vadovaujantis konkrečiam teisėjui pavedama pradėti išankstinį tyrimą ir paskiriamas teisėjas pranešėjas.

¹⁶⁴ Presidentas Casimiras Périer, atsistatydindamas viešai klausė: “[A]r pas mus Respublikos Prezidento vietoje valdo ministrai?” (cit. pagal: Esmein A. *Konstitucinės teisės principai (prancūzų ir palyginamieji)*. – Kaunas: Teisininkų draugija. – 1932. – P. 294).

¹⁶⁵ Radikalų lyderis Georges’as Clemanceau, apkaltintas verčias vis naujas vyriausybės, atsakė: “Ne, vieną vienintelę – ir vis tą pačią” (cit. pagal: Černilovskij Z. M. *Vseobščaja istorija gosudarstva i prava*. – Moskva: Vysšaja škola. – 1983. – S. 303); taip pat žr.: Pricker D. P. *Žorž Klemanso: Političeskaja biografija*. – Moskva: Mysl’. – 1983. – S. 50–80.

¹⁶⁶ Žr.: Černilovskij Z. M. *Vseobščaja istorija gosudarstva i prava*. – S. 303.

¹⁶⁷ Žr.: Esmein A. Op. cit. – P. 292–295

¹⁶⁸ Pagal kai kuriuos šaltinius, per visą III Respublikos gyvimo laikotarpį, pasikeitė virš 100 įvairių administracijų (Žr.: Derbyshire J. D. & Derbyshire I. *Political Systems of the World* (2nd edn). – Oxford: Helicon. – 1996. – P. 482).

¹⁶⁹ Žr.: Bell J. *French Constitutional Law*. – Oxford: Clarendon Press. – 1992. – P. 23–25.

¹⁷⁰ Žr.: Ibid. – P. 25–26.

¹⁷¹ Žr.: Dickey A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* (10th edn, 1959). – London: Macmillan. – 1993 (repr). – P. 337–338.

¹⁷² Plg. dabartinės Prancūzijos Konstitucijos 38 str.

¹⁷³ Žr.: Černilovskij Z. M. *Vseobščaja istorija gosudarstva i prava*. – S. 302.

¹⁷⁴ Iš jų tik vienas – dėl prastos sveikatos (Esmein A. Op. cit. – P. 293–294).

¹⁷⁵ Plg.: “Reikia pripažinti, kad Prezidento institucija yra silpnoji Lietuvos konstitucinės sąrangos vieta. Pirmiausia dėl to, kad niekas iš tikrųjų nežino, kam ji iš tiesų

yra reikalinga. Būtina susivokti ir susitarti, ar norime atiduoti Prezidentui vykdomąjį, ar tik reprezentacinį vaidmenį. Antraip politinė sistema ims dar greičiau judėti į (gabūt cilinę) konstitucinę aklavietę" (Talat-Kelpša L. Op. cit. – P. 5); "[K]yla klausimas, kam toks bejėgis Prezidentas Lietuvai reikalingas? <...> [J]ei <...> Prezidento galios nebūtų tokios, kaip nurodo Konstitucinis Teismas, tai Prezidento postas Lietuvai nebūtų reikalingas" (Zamalaitis A. P. Op. cit. – P. 5).

¹⁷⁶ Į tai atkreipė dėmesį tuometinis (kadenciją baigiantis) Prezidentas Algirdas Brazauskas, apibūdinęs visuotinius Prezidento rinkimus ir jo ribotas galias kaip "du nesuderinamus dalykus" (Žr.: *Adamkus' Transition Takes Shape* // The Baltic Times. – 12–18 February 1998. – P. 6). Anot A. Brazausko, "reikia apsispręsti, ar Lietuvai reikia parlamentinio prezidento, kurio pareiga būtų spausti atvykstantiems svečiams rankas" ir "pakeisti arba Prezidento rinkimų būdą – jį turėtų rinkti Seimas, arba padidinti jo galias" kurios dabar esančios "popierinės" (Žr.: Sakalauskaitė R. A. *Brazauskas jausdavosi popieriniu valstybės vadovu* // Lietuvos rytas. – 1998 m. vasario 11 d. – P. 3.; Skėrytė J. A. *Brazauskas atsisveikino su žurnalistais* // Respublika. – 1998 m. vasario 11 d. – P. 2).

¹⁷⁷ Rinkimų štabų vadovų reakciją žr.: *20 dienų po rinkimų... Nurimus porinkiminius aistroms, į "Atgimimo" klausimus atsako buvusių pretendentų į Prezidentus štabų lyderiai Vidmantas Staniulis ir Laima Juozaitienė* // Atgimimas. – 1998 m. sausio 23 d. – P. 13.

¹⁷⁸ "Sprendimą daugelis politikų ir komentatorių pavadino konjunktūriniu" (Vasiliauskas V. Op. cit. – P. 4); "Konstitucinio Teismo sprendimas tam tikra prasme yra politinis. Jis trumpalaikis, labai palankus dabartinėje situacijoje, ir nežinia, kaip veiks perspektyvoje, pasikeitus politinių jėgų santykiui" (Novagrockienė J., cit. pagal: Varnauskas R. *Lietuva slenka į centrą – tikina Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytoja daktarė Jūratė Novagrockienė* // Lietuvos aidas. – 1998 m. sausio 17 d. – P. 5); "Švelniausiai vertinant", tai "labai šališk[as] politin[is] sprendim[as], kuris pirmą kartą gali priversti labai suabejoti [Konstitucinio Teismo] autoritetu", nes "pažeidžia pačius konstitucionalizmo principus" (Ozolas R., cit. pagal: Bačiulis A., Ignatavičius T. Op. cit. – P. 2.); "[N]iekis nutarimas", nes Konstitucinis Teismas viršijo savo galias ir sukūrė naujas teisės normas (Štromas A., cit. pagal: Alksnis G. V. *Adamkui dviguba pilietybė – tik moralinė problema. Čikagoje – ir pareiškimas dėl neatsakymo klausimo apie Prezidento galias* // Lietuvos rytas. – 1998 m. sausio 29 d. – P. 2); "Konstitucinio Teismo sprendimas yra užsakymas" (Bobelis K., cit. pagal: Makaraitytė I. Op. cit. – P. 5). Pikčiausi vertinimai: "Konstitucinis Teismas puolė veidu į purvą" (Ozolas R., cit. pagal: *Valdas Adamkus pradėjo konsultacijas su partijomis* // Lietuvos aidas. – 1998 m. sausio 13 d. – P. 2; taip pat žr.: Ozolas R. Op. cit. – P. 1, 11); nutarimas yra "nusikalstama pobūdžio" "pseudomokslinis traktatas", parašytas, vykdant "instrukcijas" ir "nurodymus", todėl teisėjai "turėtų pasinaudoti Konstitucijos 108 str. nuostata, suteikiančia galimybę jiems atsistatydinti" (Vygirdas P. *Konstitucinio Teismo sutemos* // Vakarinės naujienos. – 1998 m. vasario 19 d. – P. 4). Manytina, kad paskutiniosios nuomonės autorius pasirašė slapyvardžiu.

¹⁷⁹ K. Bobelis, Artūras Paulauskas, R. Pavilionis ir R. Smetona (žr. Makaraitytė I. Op. cit. – P. 5; Bačiulis A. A. *Paulauskas: "Jeigu būčiau prezidentas – rengčiau referendumą"* // Respublika. – 1998 m. sausio 22 d. – P. 2). Paminėtinas antrajame rinkimų ture dalyvavusio A. Paulausko vertinimas: "Iš visų galimų – tai pats blogiausias variantas. Tuo sprendimu Prezidentas realiai nušalinamas nuo valstybės reikalų" (cit. pagal: A. Paulauskas *jau būtų stiprinęs savo galias* // Lietuvos aidas. – 1998 m. sausio 23 d. – P. 2);

¹⁸⁰ Vytas Landsbergis (žr.: Bačiulis A. *Konstitucinis Teismas nepakeitė V. Adamkaus planų*. – P. 4).

¹⁸¹ Vytenis Andriukaitis (žr.: Ibid.; Makaraitytė I. Op. cit. – P. 5).

¹⁸² "Konstitucinis Teismas nieko neatsakė į tiesioginį klausimą apie pačią Konstituciją ir Prezidento galias" (cit. pagal: Alksnis G. Op. cit. – P. 2); "[J]is ir be Konstitucinio

Teismo išaiškinimo žinojės, jog formuojant Vyriausybę reikia atsižvelgti į Seimo daugumos poziciją" (Bačiulis A. *V. Adamkus pradėjo konsultacijas dėl Vyriausybės* // Rcspublika. – 1998 m. sausio 13 d. – P. 2).

¹⁸³ Lietuvos gyventojai norėtų ryžtingų permainų // Veidas. – 1998. – Nr. 5. – P. 10.

¹⁸⁴ Apie valdančiosios partijos reakciją žr.: Petrauskis K. *Teismo sprendimas iš prezidento kožirio neatėmė* // Veidas. – 1998. – Nr. 3. – P. 12; G. Steponavičius. Op. cit. – P. 11. Vyriausybės konsultanto S. Šedbaro, atstovavusio pareiškėją Konstituciniame Teisme, vertinimus žr.: Bačiulis A., Ignatavičius J. Op. cit. – P. 2; *Premjero likmą galės nuspręsti tik Seimo dauguma: Naujasis Prezidentas V. Adamkus turės teikti Seimui paklausimą dėl pasitikėjimo G. Vagnoriūni* // Lietuvos rytas. – 1998 m. sausio 12 d. – P. 2; *Prezidentas klaus Seimo, ar šis pasitiki Vyriausybe* // Lietuvos aidas. – 1998 m. sausio 13 d. – P. 2.

¹⁸⁵ Žr., pvz.: Laučius V. *Pergalė po rinkimų* // Lietuvos aidas. – 1998 m. sausio 23 d. – P. 5.

¹⁸⁶ Žr., pvz.: *Valstybės žinios*. – 1993. – Nr. 54–1060 (Seimo narių grupė prašė ištirti, ar Seimo statuto reikalavimas žiniasklaidai, informuojančiai apie Seimo veiklą ir ją komentuojančiai, privalu skelbti ir oficialų pranešimą).

¹⁸⁷ "Ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisėnai nutraukti."

¹⁸⁸ Žr.: *Valstybės žinios*. – 1996. – Nr. 57–1364 (Seimo narių grupė prašė ištirti, ar Romasio Vaitiekūno skyrimas vidaus reikalų ministru neprieštaravo Konstitucijai).

¹⁸⁹ Žr., pvz.: Rinkevičius V. (sud.). *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir sprendimai*. – Nr. 3. – Vilnius: Viltis. – 1995. – Byla 16/93 (Seimo narių grupė prašė ištirti, ar teisėtai nutraukti trijų Seimo narių įgaliojimai). Dėl nesuvokiamų priežasčių šis Konstitucinio Teismo sprendimas nebuvo paskelbtas *Valstybės žiniuose* (Konstitucinio Teismo įstatymo 84 str. įtvirtina keistą nuostatą, kad "Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, o *prieiš* ir kiti sprendimai skelbiami" nebūtinai oficialiuose leidiniuose, bet per ELTA, laikraščiuose ir t.t., o įsigalioja "tą dieną, kuriame jie pirmiausia buvo paskelbti viename iš minėtų leidinių" (išskirta mano – E. K.)). Tiesą sakant, šiandien sunku pasakyti, *kurią konkrečią dieną* įsigaliojo minėtasis sprendimas, kadangi jokios oficialios tokių aktų skelbimo įvairiose visuomenės informavimo priemonėse registracijos nėra.

¹⁹⁰ Žr., pvz.: *Valstybės žinios*. – 1994. – Nr. 54–1033 (Seimo narių grupė prašė ištirti, ar teisėtai buvo sudaryta atskira Prezidento rinkimų komisija).

¹⁹¹ Atskirų bandymų formuluoti tokią doktriną buvo, bet tose bylose būdavo priimamas sprendimas dėl teisės akto konstitucingumo (žr., pvz.: *Valstybės žinios*. – 1993. – Nr. 51–991 (Seimo narių grupė kvestionavo Seimo nario K. Bobelio įgaliojimų konstitucingumą)).

¹⁹² Žr., pvz.: *Valstybės žinios*. – 1994. – Nr. 57–1120 (Seimo narių grupė prašė ištirti, ar neprieštarauja Konstitucijai Referendumo įstatymo pakeitimai); *Valstybės žinios*. – 1994. – Nr. 101–2045 (Seimo narių grupė kvestionavo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo konstitucingumą).

¹⁹³ Vicinintelis terminas, kurį nurodo Vyriausybės įstatymas, yra 5 str. 1 d. reikalavimas Vyriausybei ne rečiau kaip kartą per metus pateikti Seimui savo programos vykdymo ataskaitą.

¹⁹⁴ Black H. C. *Black's Law Dictionary: Definitions of Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern* (6th edn). – St. Paul: West Publishing Co. – 1990. – P. 894.

¹⁹⁵ Konstitucinio Teismo pirmininko J. Žilio nuomonę žr.: Grumadaitė R. Op. cit. – P. 2.

¹⁹⁶ Pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 29 str. 2 d., "[b]ylos nagrinėjimas turi būti užbaigtas ir galutinis nutarimas ar išvada priimti ne vėliau kaip per 4 mėnesius nuo

prašymo ar paklausimo gavimo Konstituciniame Teisme dienos, jeigu Konstitucinis Teismas nenustato kitaip”.

¹⁹⁷ Žr. Konstitucinio Teismo įstatymo 68 str.

¹⁹⁸ Anksčiau Konstitucinio Teismo pirmininkas buvo pareiškęs nuomonę, kad “Konstitucija nenumato, kad Konstitucinis Teismas turėtų spręsti legislatyvinės ir vykdomosios valdžių kompetencijos klausimus” (žr.: Žilys J. *The Constitutional Court within Democracy* // *Revue Baltique*. – 1996. – No. 6. – P. 57).

¹⁹⁹ Žr.: *Valstybės žinios*. – 1994. – Nr. 7–116.

²⁰⁰ Kitaip yra apkaltos atveju, bet apkaltos procedūra taikoma ne Vyriausybei, o individualiam asmeniui (Seimo nariui, Prezidentui).

²⁰¹ Žr.: *Valstybės žinios*. – 1994. – Nr. 7–116

²⁰² Konstitucinio Teismo posėdyje dalyvavęs suinteresuoto asmens atstovas šias sąvokas vartojo kaip sinonimus.

²⁰³ Bet iš to negalima daryti išvados, kad “nurodymas, kuriam terminui [Seimas] pritaria [Vyriausybės] programai, jau prieštarautų Konstitucijai” (Zamalaitis A. P. Op. cit. – P. 3).

²⁰⁴ Plg.: “Toks išaiškinimas Prezidentą daro Seimo ir Vyriausybės kurjeriu. Toks išaiškinimas, antra, daro nepaliočiamą visą Vyriausybę, kol ji vykdo Seimo patvirtintą programą. Tai reiškia, kad Seimas tampa Vyriausybės aptarnaujančia įstaiga. Kitaip sakant, Konstitucinio Teismo sprendimu Lietuvos Konstitucija pataisyta taip, kad iš parlamentinės mūsų valstybės padaryta premjerinė. Kuo visa tai baigsis – sunku pasakyti. Tačiau Lietuvoje prasideda negerai dalykai” (Ozolas R. Op. cit. – P. 11); “Kadangi beveik visus įstatymus, kuriuos priiminėja Seimas, kuria Vyriausybė, be jokios abejonės, šiandien Lietuvą realiai tvarko Vyriausybė, <...> pradedant įstatymų bazės formavimu, baigiant vykdymu ir kontrolę. Kiek Vyriausybė, kaip administruojanti struktūra, susitvarko, tiek ir turime tvarkos Lietuvoje. Nei Seimas, nei Prezidentas jokio esmingesnio poveikio nedaro” (Ozolas R., cit. pagal: Varnauskas R. *Valdžios olimpe – vyriausybė, mano įvairių frakcijų Seimo nariai*. – P. 2); “Visa valdžia sukoncentruojama premjero rankose” (Palubinskas A., cit. pagal: Bačiulis A. *Konstitucinis Teismas nepakeitė V. Adamkaus planų*. – P. 4); “Ministro Pirmininko rankose susikoncentravo didžiulė valdžia – ir partinė, ir politinė, ir finansinė. Priešingai nei G. Vagnorius, konservatorių lyderis ir Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis šiuo metu gali pasiremti nebe moraliniu autoritetu. Konstitucinio Teismo sprendimas dėl Vyriausybės įgaliojimų po prezidento rinkimų galutinai sudėjo akcentus. Lietuva tampa premjerine valstybe” (Petrauskis K. *Premjeras įrodė esąs įžvalgas lošėjas* // *Veidas*. – 1998. – Nr. 4. – P. 12); “Kyla vienas pagrindinių klausimų – kaip bus vykdoma demokratinė, parlamentinė Vyriausybės kontrolė. Ministras Pirmininkas ir ministrų kabinetas įgyvendins galias. Lietuva po Konstitucinio Teismo sprendimo tampa premjerine valstybe (Kirkilas G., cit. pagal: Petrauskis K. *Lietuva tampa premjerine valstybe*. – P. 26); “Prisiminkime, kas šiuo metu Lietuvoje turi realią valdžią ir galią. Aš neabejoju, kad visą situaciją valdo G. Vagnorius” (Ruhavičius V., cit. pagal: Ibid.). Yra ir priešingų vertinimų: “[P]o Konstitucinio Teismo sprendimo kai kas Lietuvą suspėjo pavadinti “premjerine”, suteikdami tam neigiamą atspalvį. Tarsi užmirštama, kad parlamentinėje respublikoje įstatymų leidžiamosios valdžios sprendimus įgyvendina paties parlamento skiriama ir pasitikėjimą turinti Vyriausybė. Kam tada pasitikėti ta Vyriausybe? Juk tam Vyriausybei ir yra – įgyvendinti parlamento valią, parlamentui turėtų pakakti ir kitų rūpesčių” (Lukošaitis A., cit. pagal: Varnauskas R. *Prezidentas stiprus tiek, kiek jis sugeba, – mano Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojas Alvidas Lukošaitis*. – P. 2); “Teigiama, kad Konstitucinio Teismo sprendimas patvirtino, jog Lietuva nei parlamentinė, nei prezidentinė respublika, bet vyriausybė. Nors teiginys šmaikštus, jis nėra tikslus. Juk Vyriausybė vis dėlto patvirtins Seimas, ir Seimas galėtų, jei norėtų, be didesnių sunkumų pakeisti Vyriausybę. Seimas to šiuo metu nepadarys. Bet ne dėl to, kad Konstitucija neleidžia, bet dėl to, kad jis remia dabartinę Vyriausybę. Kitaip tariant, konservatorių likimą valdžioje lemia ne Konstitucija,

bet politiniai faktai, sukurti per paskutinius parlamento rinkimus" (Tuskenis E. *Prezidento silpnumas įtvirtintas Konstitucijoje* // Lietuvos rytas. – 1998 m. vasario 18 d. – P. 4); "Dėl šio sprendimo Lietuva netampa, kaip skambiai mėginta pavadinti, "premjerinė" Respublika. Padėtis po Prezidento rinkimų iš esmės nesikeičia, ji tiesiog tampa aiškesnė. Lietuva, nors visuotiniuose rinkimuose ir renka valstybės vadovą – Prezidentą, yra parlamentinė Respublika" (Steponavičius G. Op. cit. – P. 11).

²⁰⁵ Žr. Sartori G. Op. cit. – P. 104–108.

²⁰⁶ Žr.: Ibid. – P. 104.

²⁰⁷ Žr. Vokietijos Konstitucijos 67 str. 1 d.

²⁰⁸ Žr. Linz J. *Introduction: Some Thoughts on Presidentialism in Postcommunist Europe* // R. Taras (ed). *Postcommunist Presidents*. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1997. – P. 4; Stelcman H. *Electing a Prime Minister and a Parliament: The Israeli Election 1996* // *Parliamentary Affairs*. – 1996. – Vol. 49. – No. 4. – P. 648–652.

²⁰⁹ Žr. aukščiau, 204 išnašą.

²¹⁰ Plg.: "Svarbiausia [Konstitucinio Teismo nutarimo] pasekmė – tai iliuzijos, kad Lietuvoje liko bent viena apolitizuota organizacija, praradimas" (*Konstitucinio Teismo sprendimo pasekmės* // *Atgimimas*. – 1998 m. sausio 23 d. – P. 3).

²¹¹ Aktyvumas 1 ratė – 71.45%, antrajame – 73.66% (http://www.lrs.lt/n/rinkimai/pr97/rcz/rezl_6_1.htm; http://www.lrs.lt/n/rinkimai/pr97/rcz/rezl_6_2.htm).

²¹² Priešingą nuomonę yra pareiškę tik abiejų rinkimų antrajame ratė dalyvavusių kandidatų štabų vadovai (žr.: *20 dienų po rinkimų... Nurimus porinkiminės aistras, į "Atgimimo" klausimus atsako buvusių pretendentių į Prezidentus štabų lyderiai Vidmantas Staniulis ir Laima Juozaitienė*. – P. 14).

²¹³ Laiko ženklai. – P. 4.

²¹⁴ Žr.: http://www.lrs.lt/rinkimai/scim97/aktyv1_8_1.htm.

²¹⁵ Ši tema jau apčiuopiama vėliausiame politiniame diskurse (žr., pvz., D. Kuolio požiūrį: Petrauskis K. *Lietuva tampa premjerine valstybe*. – P. 26).

²¹⁶ Legalumo subordinavimo legitimumui apraišką galima įžvelgti naujojo Prezidento pozicijoje dėl inauguracijos procedūros: "Norėjau, kad Prezidento prisaska įvyktų atvirame lauke, dalyvaujant Lietuvos žmonėms <...>. Prezidentas yra visos tautos renkamas, tad jis prieš visą tautą į turėtų prisiekti. Dabartinė Konstitucija reikalauja, kad Prezidentas prisiektų Seimo patalpose. Tačiau žengėme žingsnį į priekį – Vilniuje, prie Arkikatedros, galėsiu savo mintis parcišksti Lietuvos žmonėms" (Andrulytė E. *V. Adamkus vienas padaryti stebuklų šalyje nesitiki. Junginių Valstijų lietuviai pareiškė pagarbą išrinktajam Prezidentui ir prisiminė skolas*. – Lietuvos rytas. – 1998 m. sausio 26 d. – P. 2).

²¹⁷ Prezidento A. Brazausko poziciją šiuo klausimu žr. aukščiau, 176 išnašą.

²¹⁸ Pirmasis iš politikų į tai atkreipė dėmesį R. Smetona: "Privalomoji [Konstitucinio Teismo nutarimo] dalis, kurioje teigiama, kad Seimo nutarimas, patvirtinantis Vyriausybės programą ketveriems metams, yra teisėtas, neskundžiama. <...> Bet ši dalis ir yra viskas, ką Konstitucinis Teismas padarė privalomo. Visa kita yra aiškinimas. Visų pirma, Konstituciniam Teismui nėra duota galia įvesti naujas sąvokas, kaip antai *įgaliojimų patikrinimas*, dėl jos Lietuvos piliečiai referendumė nebalsavo. Vadinasi, aiškinimas yra kalbėjimas. Ir aš kalbu, ir Konstitucinis Teismas kalba. Ir Prezidentas gali kalbėti. Todėl, manau, Teismo aiškinimas dėl Prezidento, Vyriausybės ir Seimo veiksmų po Prezidento rinkimų yra nepareigojantis. Ir Prezidento valia – elgtis taip, kaip jis supranta Konstituciją. Vadinasi, Prezidentui išlička teisė siūlyti kokį nori kandidatą. Tik tada, o tai jau bus pagal Konstituciją, jeigu Seimo dauguma nesutiks su tokiu Prezidento aktu, ji kreipsis į Konstitucinį Teismą, klausdama, ar šitas aktas, siūlantis į premjerus ne G. Vagnorių, neprieštariauja Konstitucijai. Ir tik tuomet Konstitucinio Teismo nutarimas, o ne aiškinimas, bus privalomas" (cit. pagal: Makaraitytė I. Op. cit. – P. 5).

²¹⁹ Cit. pagal: Bačiulis A. *Konstitucinis Teismas nepakeitė V. Adamkaus planų*. – P. 4; žr. taip pat: Sakalauskaitė R. *Centro sąjunga reikalauja paaukoti šešis ministrus: Centristų remiamas V. Adamkus teigia neįsipareigojęs jokiai politinei jėgai* // Lietuvos rytas. – 1998 m. sausio 13 d. – P. 2; *Valdas Adamkus pradėjo konsultacijas su partijomis*. – P. 2.

²²⁰ *V. Adamkus siūlė pats ir klausėsi kitų* // Lietuvos rytas. – 1998 m. vasario 7 d. – P. 2. Atkreiptinas dėmesys į frazę “priėmiau domėn”. Paprastai kalbant, ši frazė reiškia “žinau jūsų nuomonę, bet, jei manysiu esant reikalinga, darysiu savaip”. Tai frazė, sąmoningai palikta be turinio, reiškianti, kad žmogus nemano esąs saistomas kieno nors nuomonės. Politikoje, jei į šią frazę įsiklausoma, ji gali sukelti kontrreakciją. Pvz., 1988 m. lapkričio mėn. tuometinės Estijos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas reagavo į TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo reikalavimą atšaukti Estijos TSR Konstitucijos pataisas ir Deklaraciją dėl Estijos TSR suvereniteto, pareikšdamas, kad jis “priima domėn” TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo poziciją. Žinoma, tai nesusilaikė estų nuo tolesnių veiksmų. Pasakojama, kad ši formuluotė tiesiog įsiutino TSRS Aukščiausiosios Tarybos vadovus Michailą Gorbačiovą ir Anatolijų Lukjanovą.

²²¹ “[N]emanau, kad Konstitucinio Teismo sprendimas kaip nors pakeitė iki šiol buvusių juridinę padėtį. <...> [Šis] sprendimas nulemia politinių susitarimų, pirmiausia politiniai susitarimai lemia sprendimus” (Staniulis V., cit. pagal: Makaraitytė I. Op. cit. – P. 14).

²²² Pvz., įtakingo dienraščio redakcijos nuomonė buvo, kad “politinė vyriausybės krizė virstų konstitucine krize” (*Laiko ženklai* // Lietuvos rytas. – 1998 m. sausio 13 d. – P. 2).

²²³ *Valstybės žinios*. – 1998. – Nr. 24–606.

²²⁴ *Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios*. – 1993. – Nr. 8–175.

²²⁵ Lietuvos Respublikos Seimas. Projektas Nr. P-1075. NUTP. 1998.03.06. Teikia A. Kubilius.

²²⁶ Lietuvos Respublikos Seimas. Projektas Nr. P-1075 (2). NUTP. 1998.03.10. Teikia A. Kubilius.

²²⁷ *Valstybės žinios*. – 1998. – Nr. 25–638.

²²⁸ *Valstybės žinios*. – 1998. – Nr. 26–686.

²²⁹ Remiantis spaudos pranešimu, formuluotė “sudaryti Vyriausybę” taip pat sukėlė kai kurių valdančiosios koalicijos narių nepasitenkinimą – jų manymu, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo nutarimą, labiau tinkama formuluotė būtų “grąžinti įgaliojimus citi parciais” visai Vyriausybei (žr.: Grumadaitė R. *Naujai Vyriausybei kol kas atstovauja tik premjeras* // Lietuvos rytas. – 1998 m. kovo 12 d. – P. 2).

²³⁰ Taip pat galima vertinti ir pakartotinės visų Vyriausybės narių priesaikos Seime aktą, kurio iniciatorius, anot žiniasklaidos pranešimų, buvo Prezidentas V. Adamkus (žr.: Gečas K. *Prieš Vyriausybės priesaiką – šalies vadovų ginčai: Dėl procedūros susikirto Prezidento ir parlamento pirmūninko nuomonės* // Lietuvos rytas. – 1998 m. kovo 28 d. – P. 2; Pečeliūnienė L., Petrošius A., Varnauskas R. *Vyriausybė prisiekė, bet klausukai išliko* // Lietuvos aidas. – 1998 m. kovo 27 d. – P. 1, 2). Pasak Prezidento, “reikia laikytis Konstitucijos, o ne Konstitucinio Teismo nutarimo, kuris turi tik patariamąją reikšmę” (cit. pagal: LNK. *Žinios*. – 1998 m. kovo 26 d.).

²³¹ Apie teisės akto preambulės normatyviškumą žr.: Varga Cs. *The Preamble: A Question of Jurisprudence* // Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae. – 1971. – T. 13. – No. 1–2.

²³² Žr.: Buzan B. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo* // Vertė A. Andriulis, J. Daniliauskas, E. Drancikaitė, V. Nakrošis, K. Maniokas. – Vilnius: Eugrimas. – 1997. – P. 123–132.

*Summary****POLITICAL QUESTIONS' JURISPRUDENCE AND OBITER
DICTA OF THE CONSTITUTIONAL COURT: THE
INSTITUTION OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF
LITHUANIA ACCORDING TO THE CONSTITUTIONAL
COURT'S DECISION OF 10 JANUARY 1998***

The essay examines in detail the Constitutional Court's decision of 10 January 1998. The Government had addressed the Constitutional Court in pursue of an answer to the question whether it had to resign after the new President was elected. As it could not address the Constitutional Court with that issue directly, it questioned the constitutionality of the Scimas resolution (10 December 1996) approving the Government's program for a period allegedly extending long after the presidential elections.

It is shown that the issue investigated by the Constitutional Court was not only a legal but also a political question. Political questions are brought before constitutional courts in all legal traditions. The Supreme Court of the United States has developed a thorough (however contradictory) political question doctrine. This doctrine allows avoiding delegitimation of the Court's decisions in the eyes of public opinion, the media etc. In the countries belonging to the European tradition of constitutional review, political questions, usually, do not form a distinct limiting doctrine. Nevertheless, in many Central and Eastern European countries such doctrines are allowed by their constitutions stating that (constitutional) courts decide only questions of law. In Lithuania, it is established by the Constitution and reiterated by the Law on the Constitutional Court. In 1993–1996, the Constitutional Court had developed rudiments of political question doctrine, however not as a distinct one but as several separate limiting doctrines (those of standing, statute of limitations, sources of law, gaps in law etc.). The decision of 10 January 1998 marks the radical turn to the direction of the positive political question doctrine.

The Constitutional Court stated that the Government's program was a legal document, and that it was approved for a period of four years. In the article, it is proved that the program is a political document (however having legal significance), and that the four years period is the longest period for which the Government may function, although the Constitution foresees many instances in which this period may be shorter (resignation, vote of non confidence etc.).

It was interpreted that, after the presidential elections, the Government (cabinet) was bound by the Constitution not to resign but only to "return" its powers (authorization) to the new President who, in his turn, had no right to propose to the Parliament for approval a candidacy of the Prime Minister other than the previous one. Thus, "returning" of powers was considered a version of French Third Republic's *démission de courtoisie*. Reliance on the doubtful legal transplants in constitutional interpretation is seen as one of the principal weaknesses of the Constitutional Court's interpretation of the Constitution. It is demonstrated in the essay that the Constitutional Court's decision is not considered legitimate (however lawful) neither by lawyers' professional corporation nor by the public opinion, and the reasons for that are supported by thorough analysis of the dicta. Moreover, the analysis of subtle wording of the new President's decrees allows foreseeing the tendency of delegitimation of dicta in the political process.